—Людзьмі звацца!
Янка Купала

ЛіМ

ГАЗЕТА ТВОРЧАЙ ІНТЭЛІГЕНЦЫІ БЕЛАРУСІ

ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА

ПЯТНІЦА
28
ЖНІЎНЯ
1992 г.
№ 35 (3653)

ВЫХОДЗІЦЬ
з 1932 г.

КОШТ — 50 кап.
(Па падпісцы — 10 кап.)

Сёлета святкуецца тысячагоддзе хрысціянства на Беларусі. Не праваслаўя, як сцвярджаецца ў некаторых тэндэнцыйных выданнях, а менавіта хрысціянства. Бо ў 992 годзе ў Хрыстовай Царкве яшчэ не было падзелу на Усход і Захад, на праваслаўе і каталіцызм. Гэта свята ўсіх хрысціян нашай краіны.

Арцыбіскуп Казімір Свёнтак, вышэйшы каталіцкі іерарх Беларусі. Ягонае слова для падначаленых, клеру і вернікаў—закон, ягоныя ўчынкі—прыклад. Ягоная душпастарская дзейнасць спрыяе нацыянальнаму Адраджэнню Беларусі. Арцыбіскуп звяртаецца да Бога з малітваю на беларускай мове. Так было на сёлетнім свяце Божага Цела і на ўрачыстым набажэнстве ў гонар святога Роха. Ужо адно гэта робіць нікчэмнай і бяссэнсавай дыскусію аб тым, якой мовай павінны карыстацца на Беларусі хрысціянскія святары. Арцыбіскуп памятае Хрыстовы запавет: гнаць з Храма гандляроў. Ён забараніў «упрыгожваць» касцёлы дзяржаўнай атрыбутыкай (сцягамі, гербамі, партрэтамі прэзідэнта) суседняй дзяржавы. Прынцыповасць Казіміра Свёнтака ў справе веры выклікае незадаволенасць у тых, хто бачыць у рэлігіі працяг палітыкі, хто хацеў бы ператварыць каталіцкі храм у польскую краму. Але арцыбіскуп няўхільна трымаецца пастулата «касцёл па-за палітыкай». Пажадаем жа яму ў год вялікага свята ўсіх хрысціян Беларусі здароўя і доўгіх гадоў.

Згадкі пра свята ў гонар святога Роха ля касцёла Святой Тройцы, што на Залатой Горцы, чытайце на 2-й старонцы.

Кола Дзён

Усё на свеце, вядома, мае сваё заканчэнне. Скончылася, нарэшце, і спёка. А разам з ёю мінула й лета. Неўзабаве давядзецца лічыць куранят. Праўда, невядома пакуль, па якіх цэнах. Хутка, здаецца, яйкі будуць залатыя, не тое, што куранята. Паведамленні пра добры ўраджай збожжа на Беларусі (як кажуць, не было б шчасця, ды спёка дапамагла!) мала каго супакоілі. Чарговая пакупніцкая паніка зноў амаль дашчэнту разнесла прылаўкі...

І яшчэ адна «навіна»: навучальны год для большасці студэнтаў і школьнікаў, як заўсёды, пачнецца з бульбы.

20 ЖНІЎНЯ

У Мінску былі парафіраваны пратаколы аб консульскім рэжыме ў СНД. Гэты рэжым прадугледжвае безвізавыя паездкі грамадзян незалежных дзяржаў у іншыя краіны Садружнасці, а таксама ўзаемнае прызнанне візаў дзяржавамі СНД. Пад дакументам пакуль няма подпісаў прадстаўнікоў Азербайджана, Малдовы і Туркменістана.

21 ЖНІЎНЯ

Апублікавана паведамленне прэс-службы Вярхоўнага Савета Беларусі ў сувязі з канфліктам у Абхазіі, куды дзяржсавет Грузіі ўвёў гвардзейскія часці. У выніку баявых дзеянняў, адзначалася ў паведамленні, каля 250 грамадзян Беларусі, якія адпачывалі на курортах у раёне Сухумі, таксама як і тысячы грамадзян з іншых краін СНД, апынуліся ў ролі заложнікаў. Толькі праз некалькі дзён пасля баёў пераважная большасць адпачываючых (нішто сабе адпачынак!) была эвакуіравана з дапамогай расійскіх дэсантнікаў праз Гудауту і Сочы.

22 ЖНІЎНЯ

Апублікаваны новы варыянт праекта Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь. Ён істотна адрозніваецца і ад пачатковага варыянта і тым больш — ад канстытуцыі дзеючай. Але не выключана, што на свет з'явіцца яшчэ не адзін варыянт законапраекта, перш чым будзе прыняты новы Асноўны закон. Наўрад ці цяперашні Вярхоўны Савет надта зацікаўлены ў сваёй хуткай самаліквідацыі. Так што ў бліжэйшы час будзем, відаць, жыць па ранейшай, крыху абноўленай, Канстытуцыі БССР.

23 ЖНІЎНЯ

Завяршыўся кароткі візіт на Беларусь міністра замежных спраў Ізраіля Шымона Перэса. Перэс наведаў мястэчка Вішнева на Валожыншчыне, дзе жылі яго бацькі і дзе ў 1923 годзе нарадзіўся ён сам. У час паездкі ізраільскі міністр меў гутаркі з першым намеснікам Старшыні СМ Беларусі М. Мясніковічам, міністрам замежных спраў рэспублікі П. Краўчанкам, сустракаўся з прадстаўнікамі творчай інтэлігенцыі. У прыватнасці, міністр пабываў у майстэрні скульптара З. Азгура. Ш. Перэс усклаў кветкі да помніка Перамогі і да месца масавых расстрэлаў вязняў мінскага гета.

24 ЖНІЎНЯ

У Мінску завяршылася міжнародная канферэнцыя моладзі па праблемах экалогіі.

Гаспадаркі Мінскай вобласці прыпынілі пастаўкі свініны на мясакамбінаты. Жывёлаводы патрабуюць ад урада прывесці цэны на іх прадукцыю ў адпаведнасць з новымі закупачнымі цэнамі на збожжа. Праўда, ёсць вялікія сумненні ў тым, што нават пры новых цэнах на мяса вытворчасць яго ў цяперашняй эканамічнай сітуацыі будзе рэнтабельнай.

25 ЖНІЎНЯ

У сувязі з гадавінай надання Вярхоўным Саветам Беларусі Дэкларацыі аб дзяржаўным суверэнітэце рэспублікі канстытуцыйнага статуса (адбылося гэта акурат пасля праваду путчу і забароны КПСС) на пляцы Незалежнасці ў Мінску адбыўся мітынг, арганізаваны БНФ. У гэты ж дзень камуністы правялі ў сталіцы свой агульнагарадскі партыйны сход пад лозунгам «Як жыць далей?»

26 ЖНІЎНЯ

У Лондане пачалася міжнародная канферэнцыя з удзелам еўрапейскіх краін і Савета бяспекі ААН, мэта якой — паспрабаваць знайсці шляхі ўрэгулявання крызісу ў Югаславіі і палажыць канец крываваму канфлікту.

Пад рознымі сцягамі

адзначылі гадавіну леташніх падзей БНФ і камуністы

Агульны настрой сёлетняга жніўня зусім не падобны на той, што панаваў год назад, калі праваліл путчу прывёў да зруйнавання таталітарнай савецкай імперыі. Тады, у атмасферы эйфарыі ад лёгкай і нечаканай перамогі над монстрам кампартыі і абвяшчэння незалежнасці ўсе жылі чаканнем нечуваных перамен. І яны сапраўды адбыліся. Але далёка не ва ўсім змены гэтыя былі да лепшага. Дый вынікамі іх, як гэта заўсёды бывае, скарысталіся зусім не тыя, хто іх дамагаўся. Замест партыйнага істэблішменту, на самым версе аказаўся дзяржаўны (савецкі) істэблішмент, які складаецца ў асноўным з учарашніх партфункцыянераў. У размеркаванні вакансій і партфеляў актыўны ўдзел прынялі і народныя дэпутаты. Парламенцкія гульні і рознага роду палітычныя сваркі паміж новымі партыямі і рухамі за кароткі час прывялі да таго, што ў людзей з'явілася нешта падобнае да алергіі на палітыку. Дый штодзённая цяжкая барацьба за існаванне ва ўмовах «рынку» для многіх адсунула пытанні палітыкі ў разрад абстрактных.

Было б, аднак, памылкай думаць, што «мёртвы сезон» спякотнага лета на Беларусі працягнецца і восенню.

Думаецца, што гадавіна прыняцця беларускім парламентам рашэння надаць Дэкларацыі аб дзяржаўным суверэнітэце канстытуцыйны статус, стала для Беларускага народнага фронту не толькі нагодай адсвяткаваць на пляцы Незалежнасці леташнюю перамогу, але і свайго роду аглядам сіл напярэдадні восеньскага наступлення. Пацвярджэннем гэтаму, як ні дзіўна, можа служыць той факт, што камуністы акурат у гэты дзень, 25 жніўня, правялі ў парку імя Горкага ў Мінску агульнагарадскі партыйны сход. Пасля афіцыйнай рэгістрацыі Партыі камуністаў Беларусі, якая прыйшла на змену КПБ, рэваншысцкія настроі ў членаў кампартыі яшчэ больш узраслі і яны зноў гатовы ісці ў «апошні і рашучы» бой за «социалистическое отечество». Сход на свежым паветры быў значаўся звычайным для партыйных мерапрыемстваў занудствам (сакратарыят, рэгламент, рэзалюцыі і г. д.). Пераважную большасць прысутных складалі людзі пенсійнага ўзросту і агульны настрой тут быў даволі пануры. У той жа час мітынг на пляцы Незалежнасці прахадзіў у атмасферы куды больш нефармальнай. Чыталі свае вершы паэты, спявалі песні барды. Але, канечне, аддавалася належнае палітыцы — самым рэзкім чынам крытыкаваліся Вярхоўны Савет і ўрад.

Мітынг на пляцы Незалежнасці. Выступае Вольга ШАТАВА
Фота У. ПАНАДЫ.

Людзей, аднак, і на пляцы Незалежнасці і ў парку Горкага сабралася аднолькава няшмат — тысячы па паўтары. Сам па сабе гэты факт яшчэ ні пра што не гаворыць. Увосень, калі сацыяльная актыўнасць народа, зусім верагодна, дасць усплёск, лозунгі абодвух бакоў могуць знайсці новых прыхільнікаў. Як сказаў, выступаючы на мітынгу паэт С. Законнікаў, адседзецца па сваіх кватэрах нікому не ўдасца. Мелася на ўвазе, што кожнаму раней ці пазней давядзецца рабіць свой выбар.

Спраўдзяцца палітычныя прагнозы на восень, ці парламенту і ўраду зноў удасца нейкі чарговы манёўр, які разрадзіць сітуацыю, — невядома. Але ясна, што прайшоўшыя мітынгі — толькі пачатак новага палітычнага сезона, які абяцае быць напружаным.

Віталь ТАРАС.

«И Ленин такой молодой...»

Шчыра кажучы, адвык я ўжо ад словазлучэння — партыйны сход, але пачуўшы, што збірае яго Мінскі гарком Партыі камуністаў Беларусі, ды яшчэ на свежым паветры, у дзіцячым парку імя Горкага, вырашыў — пайду!

Яшчэ здалёк пачуў, як у парку рвуцца з дынамікаў песні савецкіх кампазітараў, прысвечаныя камунізму. «И Ленин такой молодой, и юный Октябрь впереди!». Ля ўваходу ў парк стаяла шмат міліцыі. Не зразумеў, каго ад каго яна прыйшла ахоўваць. А вось і ўдзельнікі сходу. Стаяць купкамі на пятачку каля эстрадкі. Пераважна пажылыя. Нават вельмі. Многія з ордэнскімі калодкамі на грудзях. Ветэраны.

Што гэта за партыйны сход без даклада? Быў і даклад. Аб бягучым моманце. Па-бальшавіцку прынцыпова ў ім названы і вінаватыя за сённяшні развал у краіне — Ельцын, БНФ, дэмакраты, якія, вядома, дзейнічаюць пад дыктоўку ЦРУ і іншых заходніх спецслужбаў.

Улічваючы настрой радавых камуністаў, лідэры ПКБ апошнім часам стараюцца ўключыць у лік вінаватых і былую кіруючую наменклатуру КПБ. Гучаў гэты матыў і на сходзе. Слухаў, як касцяць былых партбосаў і дзіву даваўся — усе ж чатыры сустаршыні палітвыканкома Партыі камуністаў Беларусі з гэтай кагорты: два былыя сакратары абкома, сакратар гаркома, сакратар райкома КПБ... Ды і большасць «радавых» членаў палітвыканкома (па-ранейшаму — ЦК) таксама з былой партнаменклатуры. Сяго-таго з іх ведаю ў твар. Вунь стаяць яны за сцэнай вясёлай купкай, добра апранутыя, з сытымі задаволенымі тварамі.

Тым часам са сцэны гучалі аднатыпныя заклікі — аб'ядноўвацца, выступаць адзіным фронтам за камуністычныя ідэалы, за аднаўленне «единого, могучего Советского Союза», а фактычна супраць суверэнітэту рэспублікі.

Слухаў гэты лямант і думаў: каго ж тут падбухторваюць «ісці ў бой» — гэтых, пражыўшых сталінскія пяцігодкі і вайну старых людзей? Вопытныя лаўцы душ, былыя камуністычныя наменклатуршчыкі ведаюць, на якія клавішы націскаць. Так, кожнаму з прысутных тут ветэранаў невыносна цяжка прызнацца сабе, што ўсё жыццё маліўся ён фальшывым багам. Ім і зараз здаецца, што яны жылі верай у «светлую будучыню». Магчыма, жылі. З натхненнем спявалі: «Весь мир насилья мы разрушим до основанья, а затем мы наш, мы новый мир построим...» Пабудавалі. Але куды горшы за ранейшы. Не чалавечы. Сапраўдны «мир насилья».

На на . ых вачах ён раструшчаны няўмольным каткам гісторыі. Не слабымі старэчымі рукамі яго спыніць. Няхай гэта спрабуюць зрабіць самі чыкіны. Яны маладыя і здаровыя. І вельмі спрытныя. Пры небяспецы выкруцяцца. Як у жніўні дзевяноста першага.

Міхась ЗАМСКІ.

ДУХОЎНАЕ ЖЫЦЦЁ

Свята веры на Залатой Горцы

У нядзелю, 16 жніўня, а 12 гадзіне сышліся менчукі і госці горада на Залатую Горку да касцёла Святой Тройцы на свята патрона Менска і касцёла святога Роха. У асноўным — католікі, але былі уніяты і праваслаўныя, бо па добрай беларускай традыцыі хрысціянскія святы заўсёды яднаюць людзей розных канфесій. Былі на свяце госці з Афрыкі і Польшчы.

Мітрапаліт Менскі і Магілёўскі, арцыбіскуп Менскі, апостальскі візітатар Пінскі Казімір Свёнтак вёў урачыстую імшу на беларускай мове. Яму дапамагалі (таксама на беларускай мове) мінскія святары Міхал Сапель, Уладзіслаў Завальнюк ды іншыя. Год назад на адпаведнай урачыстасці падчас візітацыі Траецкага касцёла К. Свёнтак паабяцаў беларусам-католікам, што ў наступны раз будзе весці службу па-беларуску больш свабодна, і стрымаў слова. Яго Экселенцыя даў добры ўрок усім, хто яшчэ нядаўна разважаў аб нейкай манапольнай касцельнай мове, аб недапушчальнасці мовы беларускай дзяржавы ў рэлігійнай службе.

Падчас імшы К. Свёнтак таксама правёў сярод вернікаў бежмаванне (так называецца рытуал умацавання ў веры, другое хрышчэнне і абранне католікам свайго святога заступніка). Сярод бежмаваных аказалася шмат людзей старэйшага ўзросту. І гэта знамянальна. Пакаленне, якое хрысцілася яшчэ «за палякамі», атрымала каталіцкае падмацаванне ўжо ў незалежнай дзяржаве на дзяржаўнай мове. Хай святыя заступнікі дапамагаюць гэтым людзям быць вернымі да канца сваёй радзіме і каталіцкай справе духоўнага адраджэння нацыі.

Сёння ў католікаў шмат спраў. Перад усім, як адзначыў ксёндз Міхал Сапель (яго падтрымаў мітрапаліт),—трэба вярнуць вернікам Троіцкі касцёл. На гэта ў беларусаў-католікаў ёсць усе падставы. Можна сумяшчаць музычныя канцэрты з касцёльным жыццём, але нельга дапусціць, каб ён пуставаў цэлымі днямі, калі няма дзе вучыць дзяцей спасціжэнню хрысціянства.

На заключэнне Яго Экселенцыя перадаў на лацінскай мове благаслаўленне Папы Рымскага Яна Паўла II менскім вернікам.

Ф. НЕМАНЕЦ.

З ПОШТЫ ТЫДНЯ

Засталася толькі назва

Той, хто рэгулярна глядзіць вячэрнюю тэлеперадачу «Ніка», не мог не заўважыць метамарфозу, што адбылася з гэтай праграмай. Яна пераатварылася, так бы мовіць, у філіял праграмы «Панарама» і стала нагадваць колішнія выпускі «Рэха дня». Зніклі з экрана і пастаянныя вядучыя «Нікі». Праўда, не ўсе. Пра абставіны, якія прывялі да такога становішча, паведамлялася ўжо ў шэрагу публікацый у рэспубліканскім друку. Днямі наша рэдакцыя атрымала ліст ад групы супрацоўнікаў тэлебачання. Думаецца, пункт погляду нашых калег, якія амаль год працавалі над «Нікай», заслугоўвае ўвагі.

Мы, група супрацоўнікаў былой інфармацыйнай праграмы «Ніка», выказваем сваю нязгоду з тым, што ператураваная валявымі метадамі кіраўніцтва Нацыянальнай дзяржаўнай тэлерадыёкампаніі вячэрняя праграма выходзіць пад ранейшай назвай і ранейшымі відэазастаўкамі.

Мы заяўляем, што над перадачай і большасцю ўдзельнікаў яе творчага калектыву, у першую чаргу — над кіраўніком праграмы М. Бабкінай, была здзейснена палітычная расправа.

У сілу розных абставінаў мы працягваем працаваць на Беларускім тэлебачанні. Але мы рашуча заяўляем, што адказнасці за тое, што выдаецца ў эфір пад назвай «Ніка», не нясём.

З дапамогай тэлевізійнай атрыбутыкі, якая, па сутнасці, з'яўляецца інтэлектуальнай уласнасцю стваральнікаў ранейшай праграмы «Ніка», кіраўніцтва тэлерадыёкампаніі прыкрывае самавольства. Між іншым, адбываецца гэта за кошт падаткаплацельшчыкаў — грамадзян Беларусі.

А. Чарняева, Ю. Сячко, Н. Вежан, Н. Табашнікава, М. Шымко, А. Бабук.

ХРОНІКА АДРАДЖЭННЯ

Спасцігаем самix сябе

19—20 жніўня г. г. у Маладзечне адбылася міжнародная навуковая канферэнцыя «Развіццё нацыянальнай самасвядомасці беларусаў», наладжаная Нацыянальным навукова-асветным цэнтрам імя Ф. Скарыны, Міжнароднай асацыяцыяй беларусістаў, Беларускім дзяржаўным універсітэтам і Акадэміяй навук Беларусі.

«Гэтая канферэнцыя нетрадыцыйная — па задуме, па форме правядзення і нават па месцы правядзення. Цяпер зразумела, што лёс Адраджэння вырашаецца ў такіх гарадах, як Маладзечна, таму мы вырашылі парушыць традыцыю, згодна якой падобныя мерапрыемствы ладзіліся выключна ў сталіцы, — і сабраліся ў Маладзечне. Дарэчы, арганізатары канферэнцыі знайшлі паразуменне з маладзечанскімі ўладамі. Што асабліва цешыць — чынна дапамог нам маладзечанскі «Бізнес-цэнтр», сказаў у інтэрв'ю нашаму карэспандэнту старшыня аргкамітэта, кіраўнік скарынаўскага цэнтра прафесар А. Мальдзіс.

Удзельнікаў канферэнцыі віталі старшыня Камісіі Вярхоўнага Савета па культуры, адукацыі і захаванні гістарычнай спадчыны Н. Гілевіч, народны пісьменнік Беларусі В. Быкаў, народны дэпутат Беларусі, віцэ-мэр Маладзечна В. Ганчар, міністр культуры Я. Вайтовіч, прадстаўнік БСДГ, народны дэпутат Беларусі А. Трусаў, святар Маладзечанскай праваслаўнай царквы айцец Іаан.

Аснову канферэнцыі склалі навуковыя даклады У. Конана (Менск), Я. Запрудніка (ЗША), А. Каўкі (Масква), гісторыка М. Ермаловіча. Затым праца вялася ў трох секцыях — «Вопыт гісторыі», «Шляхі Адраджэння», «Мова. Мастацкае слова. Рэлігія». Рэальным плёнам канферэнцыі стане зборнік тэкстаў, якія рыхтуе да друку Скарынаўскі цэнтр, і практычныя рэкамендацыі канферэнцыі, якія ў хуткім часе будуць змешчаны ў перыядычным друку.

Ю. Л.

НАДЗЁННЫЯ РАДКІ

ЗА ДЫМАВОЙ ЗАВЕСАЙ

Сталіцу душыць смог,
Як змей за горла душыць.
З якіх яно дарог —
Суцэльнае удушша.

Тарфянікі гараць.
Пажарышчам вялікім,
Нібыта час караць
Пачаў нас за пралікі.

Бо чалавек-мядзведзь
Глядзіць з сваёй бярлогі,
Каб клопатаў не мець
Да гэтых аналогій.

Хай з кожным днём цяжэй
У дыме прачынацца,
А да чужых вушэй
Нялёгка дакрычацца.

Нібы дакор, прыму
Сляпы агонь над лесам.
А выгадна каму
За дымавой завесай!..

Уладзімір МАЗГО.

ПАРЛАМЕНЦКІЯ БУДНІ

Аб ахове і зберажэнні

25 жніўня Камісія Вярхоўнага Савета Беларусі па адукацыі, культуры і захаванні гістарычнай спадчыны сабралася на чарговае пасяджэнне. Акрамя членаў камісіі, прысутнічалі прадстаўнікі міністэрстваў і арганізацый, што маюць дачыненне да распрацоўкі Закона аб ахове і зберажэнні гістарычна-культурнай спадчыны. З боку Міністэрства фінансаў і пракуратуры выказаны пажаданні, каб раздзелы закона, якія гавораць аб крымінальнай і адміністрацыйнай адказнасці за пашкоджанне альбо знішчэнне помніка, а таксама аб фінансаванні дзейнасці па захаванні культурна-гістарычнай спадчыны, не былі так дэталізаваны. Маўляў, для гэтага ёсць так званыя падзаконныя акты. З гэтым не згадзіўся дэпутат А. Трусаў, які нагадаў, што ў Германіі кожны закон у 4—5 разоў «таўсцейшы» за наш, але затое — няма ні ведамасных інструкцый, ні іншых падзаконных актаў, якія даволі часта зводзяць закон на нішто.

Другім пытаннем парадку дня пасяджэння была праграма святкавання стагоддзя з дня нараджэння Максіма Гарэцкага.

НАШ КАР.

АНОНС

Запрашаем на фэст

5 верасня пад Оршай, на гістарычным месцы Аршанскай бітвы 1514 года, мае адбыцца другі фестываль беларускай аўтарскай песні, удзел у якім возьмуць вядомыя выканаўцы Андрэй Мельнікаў, Алесь Камоцкі, Зміцер Сідаровіч ды іншыя.

Пачатак фестывалю а 20-й гадзіне. Арганізатары будуць сустракаць гасцей 5 верасня ад 9 да 19.30 на чыгуначным вакзале ў Оршы. Тыя, хто прыедзе не ў час, да Крапівенскага поля могуць дабрацца аўтобусам Орша—Дуброўна (прыпынак Гацькаўшчына).

Кантактныя тэлефоны ў Оршы: 2-00-74 — Андрэй; 2-45-42 — Алесь; 2-82-04 — Галя.

Свежае паветра, фестывальнае вогнішча і песні вядомых беларускіх бардаў вам гарантуюцца!

Ю. КОПЦІК.

«ЛіМ» — 93

Паважаныя чытачы!

Вымушаны паведаміць вам, што па незалежных ад нас прычынах кошт падпіскі на «ЛіМ» на 1993 год павялічваецца. Дзеля таго, каб «ЛіМ» выжыў, каб пачалася, нарэшце, падпіска на яго, мы прынялі ўмовы сувязістаў і вызначылі наступны падпісны кошт:

на паўгоддзе — 60 рублёў;
на тры месяцы — 30 рублёў;
на адзін месяц — 10 рублёў.

Спадзяёмся на разуменне і на тое, што такое «павышэнне цэнаў» не спалохае нашых чытачоў і не пазбавіць іх звычкі па пятніцах сустракацца з «ЛіМам» і ў наступным годзе.

Наш індэкс — 63856.

Выпісвайце «ЛіМ»! Чытайце «ЛіМ»!

ДУМКА ЧЫТАЧА

ЧАС ПРЫСЯГАЦЬ НАРОДУ І ЎРАДУ

У пачатку ліпеня я, падпалкоўнік Узброеных Сіл Рэспублікі Беларусь, выкладчык Мінскага ВІЗРВ, быў уключаны ў склад камісіі Вярхоўнага Савета Беларусі па нечарговай інспекцыі аднаго з вайсковых фарміраванняў. Да той пары я ўжо меў пэўны вопыт палітычных спрэчак са сваімі таварышамі па праблемах суверэнітэту Беларусі, таму даволі рэалістычна ўяўляў сабе становішча і не вельмі абнадзейваўся. Тыдзень, праведзены ў адным з буйных гарнізонаў, мяне збянтэжыў. Усе недахопы ў пытаннях дысцыпліны, правапарадку і штодзённай жыццядзейнасці вайсковых падраздзяленняў, якія за дзесяцігоддзі не былі вырашаны ва Узброеных Сілах былога СССР, зараз набылі пагражаючыя памеры. На гэта шмат прычын, і перш за ўсё тое, што формы і метады работы з асабовым складам, афіцэрамі і прапаршчыкамі засталіся ранейшымі.

Няпэўнасць у сваім будучым, адсутнасць яснай перспектывы і складанае матэрыяльнае становішча, асабліва маладых афіцэраў, стала прычынай жадання многіх з іх пакінуць вайсковую службу, а выкліканы гэтым некамплект камандзіраў, асабліва камандзіраў узводаў, толькі паглыбляе крызіс, бо няма каму працаваць з шэраговымі і сяржантамі.

Безумоўна, агульнае становішча ў войску кантралюецца, але нельга заплюшчваць вочы на гэтыя небяспечныя працэсы і трэба нешта рабіць. Менавіта для таго, каб выпрацаваць тэрміновыя рэкамендацыі і праз Саўмін ажыццявіць іх, працавала наша камісія. Але я хачу адзначыць іншае, тое, што мяне вельмі хвалюе і, думаю, павінна хваляваць усіх.

Справа ў тым, што ствараліся Узброеныя Сілы рэспублікі перш за ўсё для абароны яе суверэнітэту і тэрытарыяльнай цэласнасці. Гэта відавочна. Але для мяне відавочна і тое, што ў тых вайсковых падраздзяленнях, дзе мне давялося пабываць, адносіны пэўнай часткі афіцэраў да суверэнітэту Беларусі абыякавыя. Ваенную прысягу народу і ўраду рэспублікі зараз гатовы даць адзінкі. Большасць спадзяецца на нейкі пераходны перыяд, каб вызначыцца, і заяўляе, што яны аднойчы ўжо прысягалі. Яшчэ горшыя адносіны да праграмы паступовага пераходу Узброеных Сіл на дзяржаўную мову. Большасць выступае супраць гэтага пераходу. Магу сцвярджаць, што ў афіцэрскім асяроддзі існуе пэўная частка носьбітаў імперскага духу, «ревнителей единой и неделимой». Сярод сваіх саслужыўцаў ведаю многіх, каму даспадобы ідэі Жырыноўскага.

Падчас працы ў складзе камісіі я быў запрошаны на афіцэрскі сход, дзе адзін надта ўзрушаны маёр-артылерыст нават паведаміў, што «ў выпадку чаго» — за ім 120 стваловў... Куды і супраць каго паспрабуе ён павярнуць гэтыя ствалы? Супраць народа, які поіць і корміць яго і будзе плаціць яму пенсію, ці супраць Вярхоўнага Савета і ўрада рэспублікі?..

У тых часцях, дзе я працаваў у складзе камісіі, беларусы сярод афіцэраў складаюць 5—10% ад усяго спісу. Калі б было інакш, згаданыя выказванні былі б немагчымыя. Сярод пэўнай часткі афіцэраў, на маю думку, існуе атмасфера чакання нечага такога, што ў рэшце рэшт «усё паставіць на месца». Будзем дакладнымі ў гэтым пытанні. Гаворка ідзе аб прыходзе да ўлады пэўных сіл, «которые положат конец этому развалу и вакханалии».

Тут я падыходжу да асноўнага моманту сваіх разважанняў. Узначальваў нашу камісію народны дэпутат палкоўнік Паўлаў, былы начальнік палітычнага аддзела Рагачоўскай дывізіі. Напярэдадні, калі ў сваім службовым кабінеце ў будынку Саўміна праводзіў з намі нараду, ён заўважыў, што неабходна стварыць «нейкую дзяржаву», бо «ўсё валіцца». У адзін з дзён працы камісіі ён прыехаў да нас, каб высветліць, як ідуць справы. Я задаў палкоўніку некалькі пытанняў, у тым ліку і пра канкрэтны час прыняцця прысягі афіцэрскім корпусам, аб кадравай палітыцы і яшчэ сёе-тое — пра дзяржаўнасць і як яе разумее паважаны народны дэпутат. Высветлілася, што пры цяперашнім Вярхоўным Савеце прысяга прымацца не будзе; што вяртанне афіцэраў-беларусаў на радзіму — задача амаль што невырашальная, а адзіная дзяржава нам проста неабходная, бо без яе (у адрозненне ад краін Балтыі і іншых) мы проста загінем. Вось так...

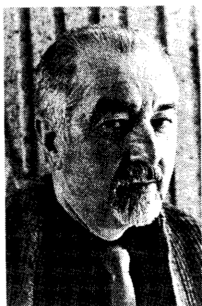
Я б не надаваў асаблівага значэння вынікам гэтай гутаркі, але па прыездзе з камандзіроўкі высветлілася, што паважаны народны дэпутат пазваніў па тэлефоне майму начальніку і адзначыў, што я — «нацыяналістычна настроены афіцэр».

Хацелася б у гэтай сувязі задаць некалькі пытанняў шаноўнаму народнаму абранніку. Па-першае. Калі ён быў шчырым чалавекам: калі галасаваў за суверэнітэт Беларусі і за ўтварэнне яе Узброеных Сіл, ці калі фактычна адрокся ад гэтага, няхай і ў прыватнай гутарцы? Па-другое. У якасці каго ён пазваніў майму непасрэднаму начальніку? У якасці нязгоднага са мной апанента, у якасці народнага дэпутата?..

У такой важнай справе, як выбар шляхоў будаўніцтва беларускай дзяржавы, трэба як нідзе быць паслядоўнымі і настойлівымі, асабліва што датычыць забеспячэння яе суверэнітэту і тэрытарыяльнай цэласнасці. Пасля парламенцкіх канікулаў Вярхоўны Савет павінен прыняць законы аб статусе ваеннаслужачых і іх сацыяльнай абароненасці, пасля чаго неадкладна прыняць адпаведную пастанову аб прывядзенні афіцэрскага корпуса Узброеных Сіл рэспублікі да прысягі на вернасць народу і ўраду рэспублікі.

Мікола ЖУРАЎКІН,
падпалкоўнік, сябра БЗВ.

Рыгор БАРАДУЛІН

ПАЛІТЛІРЫКА

Выхадзімцы

З партыі выходзіце цяпер,
А калі ўваходзілі, скажыце,
На якой круціліся арбіце,
Чый вас грэў і гонар і давер!

Ленінцамі вернымі былі,
Люта білі ў грудзі кулакамі,
Доўга сохлі мокрымі плямамі
Вы на вамі зганьбленай зямлі.

Прадавалі прадзедаў, бацькоў
Паўлікі Марозавы —
Не Савы —
Вы аб'едкі елі сумнай славы
Пад салюты ўласных мацюкоў.

З хлебных кніжак вам цяпер лацно
Нарабіць караблікаў —
І ў мора
Іх пусціць далей,
А толькі ўчора
Іншых мецілі пусціць на дно.

Катафалкна-чорнае аўто
Вас яшчэ чакае ў перапудзе.
Анекдот смяяўся, што не будзе
Чысткі ў партыі.
Але за што
Засмячаеце вы чысціню
Беспартыйных мас,
Як вы іх звалі!

Празвінеў званок апошні ў зале,
А спазняцца вам не ўпершыню.

1990

Сталь

«Камуністы — гэта слова, як са сталі,
Камуністы — гэта слова, як з агню», —
Крыкі лозунгаў
У школе нас засталі,
Падганяючы казённых слоў гайню.

Так, яны былі са сталі камуністы,
Як на бойню душы шчырыя вялі.
У чэкістаў
Стылай сталлю позірк выстыў,
Ліха сеяў на крывавай araллі.

Так, яны былі са сталі тыя танкі,
Што лускалі, як арэхі, чарапы.
І яны былі са сталі тыя ганкі,
Дзе стаяў наш кожны
Павадыр сляпы.

Камуністы — выскачкі і кар'ерысты,
Ля карыта ўлады кормнікі,
Крукі,
З хору оргіі бяздарныя салісты,
Камуністы —
Стрэльбаў жудасці куркі.

1991

Немачы па-бальшавіцку

ДАЛЬНАЗОРКАСЦЬ

Глядзець на свет паглядам косым
І націскаць на ўсе педалі,
Не ўгледзець кукіша пад носам,
А ўбачыць камунізму далі.

ПЛАСКАСТУПАСЦЬ

Мазгі, як цыбуля, пайшлі ў пукі.
Ідэалагічная ные ўджаліна.
Распляскаў на пранікі ступакі
Пад каманды партыі Леніна-Сталіна.

ГЛІСТЫ

Піў з аднадумцамі з балеі
І з цэбра партадвар густы.
Камуністычныя ідэі
Выходзяць цяжка, як глісты.

БЛІЗАРУКАСЦЬ

Без акуляраў бачыў партбілет,
Ды ў акулярах бег у туалет.
Бо ўперад ад стала і да стала
Па ўсіх пасадках партыя вяла.

ПЯРХАТАСЦЬ

Ці мазгаўню чым чухаць зверху, ці
Чакаць, што зробіцца як зад,
Ды як пазбавіцца ад перхаці
Марксісцка-ленінскіх цытат!

КУЛЬГАЎКАСЦЬ

Было іх шмат Яфрэмаў, Саўкаў,
І кожны гэны выкклавіта
На Беларусь кульгава гаўкаў
Каля цэкоўскага карыта.
З Масквы шпурлялі костку,
Часам
І не з радыеактыўным мясам.

СЛАБАЯ ПАМЯЦЬ

Штось грукне ў памяць,
Бы ў ваию
Глухое да чужой бяды.
Здаецца, неслі бервяно,
Ды з кім, чаго, калі, куды!
Ці, можа, той з бародкаю
Быў з- памяццю кароткаю!

ЗАІКАННЕ

Прагаласуе ЗА і каецца,
Дрыжыць як заяц,
Заікаецца.

НЕДАЧУВАННЕ

Сыйшліся двое з тых былых,
Адзін і разважае ўслых:
— Які ў нас быў партапарат!
— Так, так, цяпер я — дэмакрат...

ХРЫПАТА

Ён быў за калектыўнасць сноў
І ў снах рашуча роў
У падтрыманне пастаноў
І ўсіх правадыроў.
Ды спарахнеў на грыб
І гнеў яго ахрып.

ГЛУХАТА

Як член,
Каб акалачваў грушы,
Не чуў, што шэпчуць партнулі,
Яму развесістыя вушы
Партыйным воскам залілі.

ВАЛАСАТАСЦЬ

Слабое мліва з языка,
Хай дэмакрытык лахае.
Ды валасатая рука —
Апора партамафіі.

ЭНУРЭЗ

Хоць амон рагаты выстаў,
Лес скарчуй на ляды,
Хібіць немач камуністаў —
Нетрыманне ўлады.

ІМПАТЭНЦЫЯ

Дыпламатычныя валізы
Цяпер цягае як свае.
Пра блізкі крах капіталізму
Пытанне болей не ўстае.

КАРОСТА

Моцныя класці пад шыбельні лагі,
Смачна карміць стукачоў-выжлякоў,
Экспрапрыірваць,
узводзіць ГУЛАГі —
Так і свярбяць рукі ў бальшавікоў.

ДВА ЛІСТЫ НА АДНУ ТЭМУ

ЦІ Ў ТЫТУЛАХ СПРАВА?

Прачытаў у газеце «Звязда» за 11 ліпеня г. г. заметку «Ці той мы выбіраем шлях» за подпісам Івана Шамякіна, народнага пісьменніка Беларусі, і вырашыў выказаць свае думкі з гэтай нагоды. Іван Шамякін не прымае праект камісіі ВС РБ і тлумачэнні старшыні гэтай камісіі Ніла Гілевіча аб скасаванні ганаровых званняў, якія прысуджаліся работнікам мастацтва, літаратуры. Цяжка сказаць, што меў на ўвазе народны пісьменнік, ставячы рытарычнае пытанне: «...ці тая гэта першачарговая акцыя, якая дапаможа адраджэнню нацыянальнай мовы, літаратуры, мастацтва, усяе культуры, іх новаму ўздыму?» А вось далейшыя высновы Шамякіна, што: «На сённяшні дзень усе гэтыя галіны духоўнага жыцця, як і матэрыяльнага, апынуліся ў катастрафічным становішчы... Во праблемы, якімі ў першую чаргу варта было б заняцца і Вярхоўнаму Савету, і ўраду рэспублікі, і ўсім нам, творцам, старым і маладым», — сапраўды заслугоўваюць пахвалы. Толькі хочацца спытаць шаноўнага народнага пісьменніка, чаму толькі цяпер ён загаварыў пра праблемы нацыянальнага адраджэння. Штосьці да гэтага часу не чуваць было яго голасу ні ў прэсе, ні на партыйных і савецкіх рэспубліканскіх форумах за ягоную бытнасць членам ЦК КПБ, дэпутатам былога ВС БССР, ні тады, калі Беларусь была абвешчана незалежнай дзяржавай, у абарону годнасці матчынай мовы, вяртання гістарычнай спадчыны. У той жа час народны пісьменнік Беларусі Васіль Быкаў, сапраўдны патрыярх нацыянальнага адраджэння, ягоныя аднадумцы і паплечнікі з Саюза пісьменнікаў на ўвесь голас будзілі свой шматпакутны народ, заклікалі прачнуцца ад летаргічнага сну і скінуць з сябе ланцугі духоўнага рабства. Іван Шамякін, як і некаторыя іншыя народныя, у той час маўчаў. А вось калі рашаўся лёс нацыяналізацыі некаторай маёмасці былога ЦК КПБ, шаноўны народны пісьменнік поруч з іншымі паставіў пад заявай-пратэстам і свой подпіс у абарону патрабаванняў партыйнай вярхушкі КПБ. Ды гэта між іншым...

Іван Шамякін сумняваецца, што праект пастановы камісіі ВС РБ апраўдае сябе: «Упэўнены, што ні Ніл Гілевіч і ніхто з членаў камісіі не думае, што калі пазбавіць званняў народных артыстаў Г. Аўсяннікава, М. Захарэвіч, Л. Давідовіч, яны будуць іграць з большай аддачай...» Няўжо артысты, пісьменнікі, мастакі толькі і думаюць аб «спаборніцтве» ў сваёй творчай дзейнасці, каб атрымаць, скажам, нейкі тытул, званне ці прэмію? Нам здаецца, што ацэнка духоўнай творчасці мае свой крытэрый, а іменна, прыроджаны талент — своеасаблівая сіла ўяўлення, натхненне і адданасць справе прыносяць маральнае задавальненне творцу і карысць свайму народу, чалавецтву.

Што датычыць чыноў, пасадаў і іншых узнагарод, то ў свой час наконт гэтага слушна заўважыў французскі мараліст Мантэнь: «Чыны, пасады — так ужо заведзена — даюцца чалавеку часцей па шчаслівай выпадковасці, чым па заслугах».

Памыляецца Іван Шамякін, калі сцвярджае, што: «У духоўнай сферы, як і ў іншай працы, было, ёсць і будзе творчае спаборніцтва». Нельга ўявіць, як могуць «спаборнічаць» геній і рамеснік? Моцарт і Сальеры? Слова «спаборніцтва» ўзята і ўнесена ў творчыя саюзы з лінгвістычнай скарбонкі бальшавіцкай ідэалогіі з мэтай заахвочвання хутчэй бегчы навыперадкі ва ўслаўленні ў творах правадыроў Кастрычніцкай рэвалюцыі і іх эпігонаў.

І дарэмна народны пісьменнік параўноўвае ганаровыя званні са званнямі ў войску: «Так можна дайсці і да скасавання вайсковых званняў. Давай армію без генералаў!» Думаецца, Іван Шамякін добра разумее, што армія выконвае ў дзяржаве іншую функцыю, чым творчая інтэлігенцыя. А, можа, і сапраўды варта ўвесці званні, накшталт пісьменнік-генерал, артыст-генерал і г. д. — для заахвочвання?

Ноткі роспачы гучаць у апошнім акордзе заметкі Івана Шамякіна: «...мне будзе балюча, калі ў мяне, жывога, раптам аднімуць званне, узнагароды. Не дай Божа дажыць да гэтага!» Аднак народны пісьменнік Ніл Гілевіч не кідаецца ў роспач, хаця і ён мае тытулы і ўзнагароды. Дарэчы, вялікі Сакрат не лямантаваў нават і тады, калі яго пазбаўлялі жыцця за ідэі і мужна прыняў смерць. Праўда, не кожны можа быць Сакратам, аднак валодаць сваімі эмоцыямі можа кожны. А каб пазбавіцца гэтага, трэба цалкам даверыцца самакантролю і самаацэнцы, уявіўшы сябе ў ролі аб'екта, а не суб'екта.

Васіль СОКАЛ,
інвалід Айчыннай вайны другой групы.

Ляхавіцкі раён.

Мы супраць штучнай класіфікацыі

Максіму Багдановічу дастаткова было выдаць адзіны зборнік вершаў «Вянок», каб стаць сусветна вядомым паэтам. Петрусю Броўку трэба было выдаць мноства зборнікаў, стаць Ленінскім лаўрэатам і падрыхтаваць для сябе музей, каб пасля яго смерці ніхто не чытаў ягоныя вершы і ў музей не хадзіў. Далёка не званне (якога, дарэчы, да рэвалюцыі не было) дапамагло Янку Купалу напісаць неўміручыя паэмы «Курган» і «На куццю».

Народны мастак СССР Налбандзян «памёр» разам з Брэжневым. Высоцкаму смерць не пагражае. Забэйда-Суміцкі, Алесь Гарун жылі і будуць жыць, пакуль будзе жыць, калі выжыве, наш народ. Іх мноства: Дунін-Марцінкевіч, Багушэвіч, Цётка, Геніюш, Караткевіч (адзін з самых вялікіх пакутнікаў нацыянальнага Адраджэння) — ім ніколі не былі патрэбны ніякія званні, прэміі, ордэны.

Калі мы хадзілі на неўміручыя «Паўлінку», «Несцерку», мы ішлі не на высокія званні, а на Глебава, Платонава, Дзядзюшку, Ржэцкую, Пола, Кашэльнікаву, Ільінскага, Сяргейчыка, Глебаўскую, Шэлега, Канапельку. Ды, урэшце, глядач часцей за ўсё не ведае, якога яны звання, пакуль не зазірне ў праграмку.

Савецкі вопыт класіфікацыі дзеячаў літаратуры і мастацтва не апраўдаў сябе. Жыццё даказала, што ўводзімыя зверху пажыццёвыя званні скоўваюць творчыя сілы, а, да таго ж, тояць у сабе ацэначную недасканаласць. Вось чаму ёсць спадзяванні на тое, што скасаванне сістэмы ганаровых званняў, як тое прапануе Камісія Вярхоўнага Савета па культуры, станоўча паўплывае на справу далейшага росквіту нацыянальнай культуры.

Г. АСВЯЦІНСКІ, Я. ШЫПІЛА, Т. КОКШТЫС, Г. ШКУРАТАЎ, С. ДАШКЕВІЧ, Б. СЯЎКО, А. ФРАЛОЎ, М. КРАСНАБАЕЎ, П. ЛАМАН, А. САЛАЎЁЎ, В. ПЕТРАЧКОВА і іншыя акцёры і супрацоўнікі Беларускага акадэмічнага тэатра імя Якуба Коласа (усяго 33 подпісы)

г. Віцебск.

«ЛіМ» ПАВЕДАМЛЯЕ

«Мы яшчэ сустрэнемся»

Пад такой назвай у Нью-Йорку запісана і выдадзена новая праграма песняў Багдана Андрусішына (Данчыка) — амерыканскага спевака беларускага паходжання. Сярод 14 песняў, змешчаных на касеце, — гімны «Пагоня» і «Магутны Божа», песні, напісаныя на словы С. Сокалава-Воюша «Чароўная Ганна», «Туманы» і «Два Полацкі», народная песня «Харашуха» ды іншыя. У запісе бралі ўдзел кампазітар Яўген Магаліф і спявак Лявон Барткевіч.

Мяркуючы па назве праграмы, у аматараў беларускай песні наперадзе новыя сустрэчы з папулярным выканаўцам.

У. ПАНАДА.

«Пачатковая школа», № 6

У мінулае педагагічнай думкі на тэрыторыі дзяржавы кідае позірк ў артыкуле «Уніяцкія школы на Беларусі», змешчаным у шостым нумары, навуковы супрацоўнік Інстытута гісторыі Беларускай акадэміі навук С. Таляронак. Ён расказвае, як працавалі гэтыя навучальныя ўстановы ў канцы XVI — пачатку XVII ст. Цікава, што па пастанове Мінскай кангрэгацыі 1652 года беларуская мова вывучалася тут «путём разговора и письменного употребления».

У нумары — заканчэнне курса «Беларусазнаўства» для першага класа, «Азбука ў загадках» У. Мацвеенкі, тры беларускія народныя дзіцячыя песні з нотамі, прыгожы каляровы разварот «Купальскія матывы»...

Да ведама і да скарыстання

Выява герба Рэспублікі Беларусь, зацверджаная ў канцы мінулага года Вярхоўным Саветам, ужо з'явілася на шыльдах некаторых міністэрстваў, на машынах аўтаінспекцыі, на беларускіх «рублях». У хуткім часе «Пагоня» ўпрыгожыць фасад будынка парламента.

Здавалася б, з гэтага вынікае, што пытанне аб тым, якую версію «Пагоні» лічыць афіцыйным сімвалам рэспублікі, закрыта. Пры ўсёй спрэчнасці асобных элементаў нашага дзяржаўнага герба ён увогуле прыхільна прыняты грамадствам, і людзі паціху прызвычайваюцца да новага (старадаўняга) сімвала.

Аднак у рэдакцыю прыходзяць лісты, аўтары якіх лічаць, што кропку ставіць рана і што афіцыйная выява «Пагоні» патрабуе ўдасканальвання. Спадар Міхась Вераціла з Ваўкавыскага раёна Гродзенскай вобласці пытаецца: «Навошта на шчыце беларускай «Пагоні» праваслаўны патрыяршы крыж?» М. Вераціла ўдакладняе, што васьміканцовы крыж праваслаўнага ўзору на гербе Віленскай губерні быў «высочайше утвержден» 5 ліпеня 1878 г. з мэтай давесці, што Беларусь (Літва) — «исконно-русская (у сэнсе «маскоўская») зямля». А нам цяпер гэта навошта? Няўжо спрацоўвае старая імперская логіка: «Каму б ні аддаваць набытак беларускай гісторыі (хоць палякам), абы не беларусам». Не думаю, каб Камісія Вярхоўнага Савета, што рэкамендавала зацвердзіць менавіта гэтую «Пагоню», кіравалася імперскай логікай і прамаскоўскімі настроямі. Пазіцыю камісіі выказаў на старонках «ЛіМа» (№ 8, 21 лютага) у даволі грунтоўным артыкуле Алег Трусаў. Нельга абвінаваціць таксама і мастакоў, што распрацоўвалі герб. Іншая справа — мастакоўскі суб'ектывізм, але гэта тое, што заўжды ўласціва творчым людзям. Герб можа не задавальняць у некаторых дэталях, але добра, што ён увогуле ёсць... Бо жорсткае супрацьстаянне любым праявам беларушчыны ў нашай рэспубліцы на ўсіх узроўнях улады па-ранейшаму моцнае. Мяркую па тым, як марудна ідзе замена бэзэсэраўскіх сімвалаў на беларускія. Мы дагэтуль карыстаемся бэзэсэраўскім гімнам, у дні дзяржаўных святаў на вуліцах, як калісьці, мноства бальшавіцкага кумача, а нацыянальныя сцягі — тольні сям-там... Дагэтуль не наладжана масавая вытворчасць бел-чырвона-белых сцягоў. Пракамуністычная прэса («Мы и время») па-ранейшаму беспакарана лье бруд на герб і сцяг Рэспублікі Беларусь. Многія людзі пры ўладзе маюць настальгію па СССР, чырвоным сцягу і гербе, што нагадвае качан капусты. Ім вельмі хацелася б, каб замест «Пагоні» па-ранейшаму быў герб БССР, а ў грамадстве і ў Вярхоўным Савеце вяліся безвыніковыя спрэчкі аб крыжы на тарчы вершніка, аб даўжыні ягоных астрогаў, форме шалома і гэтак далей. Каб у нас было, як у Расіі, дзе дагэтуль юрыдычна існуе герб РСФСР, а парламентарыі ніяк не могуць дамовіцца наконт таго, якім павінен быць расійскі двухгаловы арол. Так і жывуць: пад нацыянальным сцягам, але пры бальшавіцкім гербе.

Сёння мы друкуем лісты нашых чытачоў спадароў Ю. Копціка і В. Кошалева. Іх меркаванні, якім павінен быць герб Рэспублікі Беларусь, могуць быць прыняты да ведама, а можа, і скарыстаны тымі, хто сёння займаецца далейшай распрацоўкай дзяржаўнай атрыбутыкі нашай краіны. Думаю, што пры распрацоўцы эмблем войска і флоту, ваеннай і грамадзянскай авіяцыі, армейскай і міліцэйскай уніформы, ордэнаў і медалёў трэба браць за аснову існуючы эталон герба, але ствараць новыя, адпаведаючыя кожнаму асобнаму выпадку выяўленчыя версіі «срэбнага вершніка на белым кані».

П. ВАСІЛЕЎСКІ.

КАМУСЬЦІ ТРЭБА ГЭТА РАБІЦЬ...

З нашым гербам адбылася зараз тая ж гісторыя, як некалі з найменнем Францішка Скарыны. Сярод соцень аўтэнтычных абсалютна верагодных дакументаў, напісаных і падпісаных самім Скарынам, дзе ён называе сябе сваім прыродным імем, была адшукана нейкая папера — пераклад з грэцкай мовы, — дзе словы «вучоны муж» перад Скарынавым прозвішчам былі перакладзены памылкова (а дакладней — не былі перакладзены наогул, а былі проста спісаны як «Георгій»). На падставе гэткай драбязы, несвядомай містыфікацыі невядомага перакладчыка-перапісчыка на працягу не аднаго дзесяцігоддзя вялася зацятая кампанія фальсіфікацыі неабвержнага факта, што Францішак Скарына — гэта Францішак Скарына.

Нешта падобнае адбываецца і з нашым гербам. З тысяч выяў Пагоні з класічным простым шасцікутным крыжам (Ярылавым знакам) на тарчы вершніка была адшукана з надмагільнага каменя Ягайлы ў Вавельскім замку, дзе рамёны (плечы) крыжа рознай даўжыні (латарынгскі альбо патрыяршы варыянт), што робіць яго выяву падобнай да крыжа святой Ефрасінні Полацкай, набліжае яго да хрысціянскай (праваслаўнай і уніяцкай) традыцыі. Гэта, можа, і добра. Але ці патрэбна? Беларусь мае быць свецкай дзяржавай. Таму класічны варыянт Ярылавага знака (з роўнымі рамёнамі) з'яўляецца канфесійна нейтральным, і ўжо з гэтага пункту гледжання больш прымальным. Тым болей, што з'яўленне «ненарматыўнай» выявы на саркафагу Ягайлы лагічна вытлумачыць можна, але ці трэба яго кананізаваць? Для палякаў Ягайла быў чужынцам-неафітам, новаахрышчаным паганінам, які да прыняцця імя Уладзіслава нейкі час знаходзіўся ва ўлонні хрысціянства ўсходняга абраду пад імем Якуба. Таму пэўная «карэкцыя» дынастычнага знаку яшчэ раз мела падкрэсліць паслядоўнасць нябожчыка ў яднанні з хрысціянскім светам. Акрамя таго, трэба браць пад увагу, што саркафаг рабілі італьянскія майстры, што, магчыма, Ярылаў знак быў заменены на латарынгскі крыж праз звычайную памылку, дробную для чужынскага (польскага ці італьянскага) вока. Як у гісторыі з імем Скарыны.

На старонках «ЛіМа» вялося абмеркаванне мастацкіх вартасцяў афіцыйнага варыянта герба. Адразу скажу: на мой погляд — графічная распрацоўка герба выдатная; прэтэнзіі да даўжыні астрогаў (шпораў) сур'ёзнымі лічыць нельга. Тым не менш, рызыкую выказаць сентэнцыю на мяжы з банальнасцю: няўвага да «дробязяў» можа зашкодзіць кожнай справе, тым болей той, якая робіцца з найшляхетнейшых пабудак. У дачыненні да нацыянальных святыняў-сімвалаў — кожны дробны недагляд альбо недакладнасць сучаснікаў праз пэўны час будуць разглядацца нашымі гістарычна свядомымі і гуманітарна адукаванымі нашчадкамі як блюзнерская непавага да ўласнай краіны.

На афіцыйным гербе колер тарчы (шчыта), які трымае рыцар, — белы, а крыж — залаты. Гэта вельмі сур'ёзнае парушэнне законаў геральдыкі, якая не дазваляе непасрэднага спалучэння двух металаў: золата і срэбра (жоўтага і белага), бо белы колер з'яўляецца толькі ўмоўным азначэннем срэбра. Але гэта не толькі фармальнае парушэнне. Кожны свядомы беларус, углядаючыся ў абрысы нашага дзяржаўнага герба, песціць надзею, што гэта не канец «истории с флажками», а пачатак, першы этап нашага нацыянальнага і культурнага адраджэння, што выява Малой Пагоні (тарчы вершніка) засвеціць нам неўзабаве з новых гарадскіх гербаў; бліснe, як знак прызнання нашага права «людзьмі звацца», а эмблема міжнародных імпрэзаў, якія, я ў гэта веру, у хуткім часе змогуць адбыцца на зямлі незалежнай Беларусі. Дык няўжо ўсюды будзе тыражавацца сучасны бясколерны геральдычна памылковы варыянт?

На жаль, маюцца яшчэ больш важкія прычыны, якія не дазваляюць зафіксаваць белы колер тарчы як нарматыўны, прынамсі, на ўзроўні нацыянальнай свядомасці. Гэта не толькі таму, што ён не зафіксаваны ў аналах гісторыі, бо там фігуруюць пурпуровы (чырвона-фіялетавы), які часам замяняецца на чырвоны, а таксама — блакітны (сіні). І ніколі — белы. Дарэчы, блакітны колер тарчы нядаўна прыняты як нарматыўны ў Летувіскай рэспубліцы (дзяржаве на Окштах і Жмудзі).

А які колер маем выбраць мы, беларусы?

Шаноўнае спадарства, нам няма з чаго выбіраць! Гісторыя ўжо зрабіла свой выбар. Нашым нацыянальным злучэннем колераў з'яўляецца бел-чырвона-белы сцяг. Бо сцяг — спрошчаны, колеравы запіс герба, яго геральдычная сцэнаграфія. Фарбы нашага сцяга дэшыфруюцца наступным чынам: срэбны (белы) рыцар з **чырвонай** (пурпуровай) тарчай на белым кані — вось колер нашай Пагоні. Раней (у 1812 годзе) існаваў яшчэ адзін (таксама класічны) варыянт нашага сцяга. Ён складаўся з чатырох пасоў: два белыя і два чырвоныя, што азначала: «Срэбны рыцар з чырвоным шчытом на белым кані ў чырвоным полі». Ім карысталіся ўланы Вялікага княства, зараз яго можна ўбачыць у гістарычным музеі Вільні. Такім жа парадкам, заведзеным шмат стагоддзяў таму, дэшыфруюцца і колеры іншых сцягоў. Прыкладам, расійскі бела-блакітна-чырвоны азначае: «Срэбны вершнік (святы Юр) у блакітным плашчы на чырвоным полі»; нямецкі чорна-чырвона-жоўты — «Чорны арол з чырвонаю дзюбаю і кіпцюрамі на залатым фоне», а польскі бела-чырвоны: «Белы арол на чырвоным тле» і г. д. Фон герба суадносіцца з тым пасам сцяга, які знаходзіцца ўнізе, можа колерам сцяга нават не адзначацца, але ў сярэдзіне сцяга колер фону будзе недарэчным. **Тарча вершніка абавязкова мае быць чырвонай.** Бо ў іншым выпадку той малюнак герба, які прыняты за нарматыўны, запатрабуе, каб мы мелі сцяг падобны да польскага альбо парушылі адпаведнасць колераў сцяга малюнку герба. Трэба падкрэсліць, што гэтая супярэчлівасць лёгка можа быць ліквідавана, калі колер тарчы будзе зменены на чырвоны, а каб яна (тарча) не злівалася з фонам, дык павінна мець вузенькую залатую аблямоўку. І толькі.

Не думаю, што дэпутаты нашае найвышэйшае рады зараз знойдуць час і будуць мець жаданне надаць нашаму гербу канчаткова цывілізаванае аблічча. Але камусьці прыйдзецца гэта калі-небудзь рабіць. Бо трэба, каб усё было па-людску, каб не было сорамна перад нашчадкамі за нашу культурную і гістарычную непісьменнасць.

Віталь КОШАЛЕЎ,
дацэнт Мінскага медінстытута,
старшыня інстытуцкае суполкі ТБМ.

Пры адсутнасці дзяржаўных нарматыўных актаў, якія б вызначалі парадак выкарыстання нацыянальнай сімволікі на шыльдах і дакументах арганізацый і ўстаноў, кожны робіць гэта ў адпаведнасці са сваім густам...

Здымкі У. ПАНАДЫ.

ДОВАДЫ НЕБЯССПРЭЧНЫЯ

Довады на карысць белага поля шчыта вершніка з выявай залатога крыжа на эталоне дзяржаўнага герба Беларусі, выкладзеныя намеснікам старшыні Камісіі ВС Беларусі па адукацыі, культуры й захаванні гістарычнай спадчыны А. Трусавым у лімаўскім артыкуле «Вяртанне старажытных сімвалаў» безумоўна сур'ёзныя. І разам з тым небясспрэчныя. Да таго ж у гэтых меркаваннях ёсць і пэўная супярэчлівасць. Цытую: «...Нашы продкі... пачынаючы з XVI стагоддзя часам змяшчалі залаты крыж на шчыце сіняга колеру». Праўда, некалькі ніжэй сцвярджаецца, што пра колер шчыта ў старажытных хроніках нічога не сказана, а тым больш няма ні слова пра сіні фон для шчыта. «Таму, каб захаваць гістарычную праўду і колеравую еднасць герба, было вырашана змясціць выяву залатога шасціканцовага крыжа на срэбным (белым) шчыце». Дык дзе ўсё ж такі тут гістарычная праўда? Тым больш, што аўтар вышэй як быццам згаджаецца з тым, што большасць вядомых Камісіі гербаў пабудавана паводле геральдычных законаў, г. зн. сярэбраны вершнік — чырвоны шчыт — белы конь. Ці не адчуваецца тут пэўная «нестыкоўка»?

Можна дапусціць, што тут проста недастаткова ўдала сфармулявана думка шаноўнага аўтара. Але сцвярджэнне, што чырвоны шчыт на чырвоным фоне развальвае колеравую еднасць герба, гучыць недастаткова пераканаўча. Дарэчы, калі быць дакладным, то на фон чырвонага поля прыпадае недзе толькі палова шчыта вершніка, а другая палова шчыта прыпадае на вершніка з канём. Хаця гэта не так ужо і важна.

Сапраўды, у старажытных апісаннях «Пагоні» няма прамых указанняў на колер шчыта — вершнік з мячом на белым кані на чырвоным полі, і ўсё. Але гэта сведчыць хутчэй пра тое, што колер шчыта воіна быў настолькі агульнавядомы й агульнапрызнаны, што не патрабаваў дадатковых апісанняў ды ўказанняў.

Сапраўды, з XVI стагоддзя пачынаюць ужывацца «Пагоні» з рознымі «адхіленнямі» ад прынятага ўзору. Але менавіта да выяў «Пагоні» XVI стагоддзя і пазней трэба ставіцца вельмі і вельмі асцярожна. І рэч не ў тым, што, пачынаючы з XVI стагоддзя, нашы продкі раптоўна адчулі, што чырвоны шчыт вершніка «развальвае колеравую еднасць герба». Проста якраз пачынаючы з XVI стагоддзя ўтвараюцца адно за адным новыя ваяводствы — адміністратыўныя адзінкі, яны прыйшлі на змену архаічнаму адміністратыўнаму дзяленню на землі, што захавалася яшчэ з часоў усобных княстваў. Усе ваяводствы атрымлівалі ўласныя гербы, і, зразумела, усе яны былі з «Пагонямі». Але гэтыя «Пагоні» мелі свае адрозненні, прычым не толькі розны колер поля, але і іншыя дэталі, у тым ліку і шчыт з выявай крыжа (дарэчы, гэтае пытанне ў нас амаль не даследавана).

Гэтыя ваяводскія «Пагоні» мелі самы шырокі ўжытак, і зрэшты дапушчальна, што дзе-ндзе замест нават дзяржаўнага герба ўжываўся ваяводскі. Вось чаму да выяў менавіта гэтага часу трэба ставіцца асабліва ўважліва. Але трэба адрозніваць ваяводскія гербы ад дзяржаўнага, мяняць каторы не было патрэбы: дзяржаўная сімволіка магла мяняць нейкія дэталі ў абрысах і стылістыцы, але колеры дзяржаўнага герба мяняліся надзвычай рэдка, і для гэтага мусілі быць дастаткова важкія падставы. А каб пазбегнуць блытаніны, ці хаця б звесці яе магчымасць да мінімуму варта браць пад увагу галоўным чынам тыя выявы «Пагоні» XVI стагоддзя і пазнейшыя, што ўжываліся або выраблены за межамі ВКЛ: гэта больш надзейныя крыніцы ў тым сэнсе, што за межамі Вялікага княства амаль выключана ўжыванне ваяводскага герба — за межамі ВКЛ ужываўся дзяржаўны герб. У гэтым плане паказальны роспіс плафона Чырвонае Залы ратушы Данцыга (Гданьска) работы Ісаака ван дэн Блоке (? — 1628). Гэта алегарычны роспіс, прысвечаны далучэнню Данцыга да Польшчы. Па краях галоўнага сюжэта сіметрычна размешчаны медальёны ў карункавым абрамленні, з дзяржаўнымі гербамі, што адпавядалі тытулу караля Рэчы Паспалітай: кароль

(Працяг на стар. 12).

Артыкулам выкладчыка Брэсцкага педінстытута Генадзя ПРАНЕВІЧА «ЛіМ» заканчвае гаворку пра стан сучаснага літаратуразнаўства, пачатую Алегам ЛОЙКАМ і Юркам ЛЯВОНЧЫКАМ. (Апошні, дарэчы, так і не асмеліўся раскрыць сваё сапраўднае імя). Вынікі будуць падведзены ў бліжэйшы час.

ЗАБЫТЫ ШЛЯХ

Яшчэ не запанаваў, як след, дух рэфарматарства, яшчэ толькі прагучала горкае пакаяльнае слова, а з аднаго боку ўжо гучаць безапеляцыйныя судзейскія вердыкты, з другога чуюцца асцярожныя парады... І ўсё гэта вакол нашага рэспектабельнага літаратуразнаўства, што раптам засумавала па тэорыі... уласнай літаратуры!

Якая драма, якія горкія парадоксы гісторыі! Яшчэ і таму, што віну за стан нацыянальнага літаратуразнаўства вымушаны браць на сябе якраз найменш вінаватыя ў тым. Той жа А. Лойка, пачынальнік цяперашняй дыскусіі, яшчэ ў другой палове 70-х у сваёй двухтомнай, ці не адзінай пасля М. Гарэцкага «Гісторыі беларускай дакастрычніцкай літаратуры» адваёўваў плацдарм для новага літаратуразнаўства, спакваля закладваў у яго новыя ідэі і падыходы, наватарскі сэнс якіх становіцца па-сапраўднаму зразумелым толькі сёння, у пару гарачых і смелых дыскусій.

Сацыялагічная міфатворчасць, вульгарна-сацыялагічны аспект беларускага літаратуразнаўства, супраць якіх скіраваны асноўны пафас артыкула А. Лойкі «З настальгіяй па тэорыі», — рэч ані не кан'юнктурная, не флюгерная, як у гэтым спрабуе пераканаць С. Дубавец. Небяспечная і страшная яна не толькі тым, што цалкам дэфармавала і езуіцкі падмяніла сабой літаратурную эстэтыку, крытэрыі агульначалавечага і нацыянальнага ў літаратуры, літаратуразнаўстве і крытыцы, але якраз сваёй непераадоленасцю, сваёй здзіўляючай здольнасцю прыстасоўвацца, зноў і зноў паўставаць у новым аблiччы.

Атакі на вульгарны сацыялагізм, распачатыя ў другой палове 60-х найперш А. Адамовічам, рэабілітацыя У. Кананам прынцыпаў эстэтычнай крытыкі А. Бабарэкі пры ўсёй іх значнасці не маглі закрануць асноў пазнейшага мімікрыруючага вытанчанага, «либеральствующего» сацыялагізму як філасофскі ўзаконенай і апраўданай катэгорыі таталітарнага мыслення ў літаратуразнаўстве, скіраванай на нівеліраванне самой асобы творцы, яе непаўторных індывідуальна-творчых і чалавечых рыс, на тое, каб прыстасаваць мастацкую творчасць найперш для ілюстрацыі і сцвярджэння выведзеных марксісцкай навукай пастулатаў у выглядзе аб'ектыўных заканамернасцяў гістарычнага працэсу.

Пры гэтым гаворка, канечне, не можа ісці аб тым, каб паставіць пад сумненне сам прынцып сацыялагічнай апрадмечанасці мастацтва ці адмовіцца ад сацыялагічнага аналізу і даследавання літаратурных з'яў, пра што клапоціцца У. Гніламёдаў, але пра перапад-парадкаванне, змяшчэнне ацэначных, каштоўнасных арыенціраў і прыярытэтаў з вузкіх сацыяльна-класавых на агульначалавечыя, важнейшымі сярод якіх выступаюць дабро, прыгажосць, ісціна і гуманізм.

Прычым арыентацыя на агульначалавечыя каштоўнасці азначае, што яны носяць не наднацыянальны, але нацыянальны характар, г. зн. існуюць і выяўляюцца ў пэўных канкрэтных формах нацыянальнага жыцця народа і яго духоўнай культуры. Інакш кажучы, што нацыянальная культура выступае ў дадзеным выпадку як цэлае, у якім толькі і можа існаваць дыялектычнае адзінства агульнага і адзінкавага, рэалізавацца складаная ўзаемасувязь асобы і грамадства, чалавека і чалавецтва.

Аб гэтых, здавалася б, вядомых рэчах даводзіцца гаварыць найперш у сувязі з той непапраўнай шкодай, якую нанесла народам былога СССР ідэалогія так званага інтэрнацыяналізму, скіраваная на уніфікацыю, нівеліраванне і стандартызацыю духоўнага жыцця шматлікіх народнасцяў і нацый, іх паступовую асіміляцыю і зліццё ў нейкі постнацыянальны касмакамуністычны субстрат.

А таму ў якасці аднаго з найважнейшых чыннікаў новай літаратуразнаўчай канцэпцыі сёння настойліва заяўляе аб сабе патрэба сцвярджэння гістарычнай і эстэтычнай самакаштоўнасці нацыянальнай літаратуры.

Не сакрэт, што наша літаратуразнаўства з яго псеўдаінтэрнацыяналізмам, з непамерна раздутым культам апякунскай культурніцкай місіі «старэйшага брата», з трывала засвоеным міфам аб Кастрычніку нібы родапачынальніку беларускай нацыі не толькі не выканала гэтай задачы, але й займела ўстойлівы комплекс нацыянальнай непаўнацэннасці. Ва ўмовах жорсткай ідэалагічнай апекі і рэгламентацыі канца 60—80-ых гг. нават спрыяльныя магчымасці, што, здавалася б, адкрывала перад беларускімі даследчыкамі кампаратывістыка, аказаліся скарыстанымі не столькі ў мэтах выяўлення самабытнай нацыянальнай постаці беларускай літаратуры, колькі спрычыніліся да стварэння ёй іміджу літаратуры слабаразвітой, эпігонскай, пераймальнай, залежнай аж да гузікаў ад крою і фасону другіх, больш паспяховых літаратур — заканадаўцаў літаратурнай моды.

Чытаючы нават па-сапраўднаму таленавітыя, прафесійныя работы нашых лепшых даследчыкаў-кампаратывістаў той пары, часам ловіш сябе на думцы, што К. Чорны — гэта як бы другі, праўда, беларускі Дастаеўскі, што Я. Купала надзвычай таленавіты беларускі інтэрпрэтатар Рылеева, Кюхельбекера, у лепшым выпадку Пушкіна ці Лермантава.

Папраўдзе кажучы, звяртаючы ўвагу на празмерную русіфікаванасць усяго нашага паваеннага літаратуразнаўства, выдатна ўсведамляеш і тое, што грэшна быць разумным толькі за кошт таго, што ты нарадзіўся на цэлае пакаленне ці два пазней. Значна цяжэй зразумець, чаму яшчэ і сёння некаторыя прадстаўнікі навукі з цвёрда ўманціраваным ідэалагічным кодам не саромеюцца «падцягваць» аднаго з найвялікшых славянскіх паэтаў на ўзровень М. Ісакоўскага ці А. Пракоф'ева.

Трэція ж ужо зусім адкрыта, як гэта публічна робіць на старонках рэспубліканскай прэсы С. Букчын, выступаюць такімі заўзятымі апалагетамі выключнай апостальскай місіі рускай культуры і рускага народа, што застаецца толькі ўпасці на калені і дзякаваць.

І справа тут, відаць, не толькі ў тэндэнцыйнасці, заідэалагізаванасці літаратуразнаўчай навукі ці прыватных русафільскіх захапленнях і сімпатыях аўтараў, але і ў тым, што наша літаратуразнаўства ў значнай ступені страціла адчуванне нацыянальнага радаводу беларускай літаратуры, здольнасць успрымаць і мысліць спароджаныя ёю з'явы найперш у кантэксце ўласнага літаратурнага развіцця.

Справа даходзіць да таго, што любы ўплыў, скажам, на творчасць М. Багдановіча з боку А. Фета, В. Брусава, С. Надсана, К. Бальмонта і г. д. разглядаецца як з'ява зразумелая і заканамерная. У той час, як спробы паказаць сувязь таго ж Багдановіча з традыцыямі нацыянальнага Рэнесансу і творчасцю Ф. Скарыны, альбо Купалы з спадчынай беларускага Сярэднявечча—і такім чынам абгрунтаваць самастойны шлях развіцця нацыянальнай літаратуры — сустракаюцца насцярожана, а то і ў штыкі.

Зрэшты, інакш і не можа быць, калі за эталон і ўзор літаратурнага развіцця, за нейкі нібы сам па сабе зразумелы пункт адліку доўгі час браліся (бяруцца і цяпер) дасягненні, здабыткі і нават заканамернасці развіцця другой, няхай сабе і надзвычай развітой, сусветнага ўзроўню літаратуры. Карацей кажучы, калі нацыянальнай літаратуры заведама адводзіцца незайздросная роля вечнага аўтсайдэра і пераймальніка.

Вось і Ц. Ліякумовіч у нядаўнім лімаўскім выступленні, узяўшы сабе ў памагатыя тэорыю паскоранага развіцця ў інтэрпрэтацыі аднаго з яе рускіх апалагетаў Д. Дзюрышына, выказвае сумненне ў здольнасці беларускай літаратуры дасягнуць узроўню класічнай развітасці паза-іншалітаратурнымі ўплывамі — найперш з боку рускай літаратуры. Прычым у пазіцыі даследчыка заўважаецца не так жаданне разабрацца ў сутнасці з'явы, колькі засведчыць залежнасць, падпарадкаванасць, калі хочаце, абавязанасць беларускай літаратуры і яе творцаў перад вялікай рускай літаратурай, імкненне вылучыць апошнюю на пачэсную ролю павадыра малодшай сястры ў яе ўзыходжанні да вяршынь класічнай сталасці.

Прэтэнцыёзны, месцамі амбіцыйны тон, на які збіваецца аўтар, настойваючы на апякунскай, вучыцельнай місіі рускай літаратуры («Хіба, кажучы словамі Пушкіна, «зубки прорезались»?) прымушае нагадаць калегу, што «пазыкі» і ўзаемаўплывы з'яўляюцца нармальнай, універсальнай з'явай сусветнага літаратурнага працэсу, у роўнай ступені ўласцівай як для беларускай, так і для рускай літаратуры, каб за гэта можна было патрабаваць нейкай удзячнасці ці падлічваць, хто на каго больш уплываў. Напомню хіба, што і вялікі Пушкін, якога Ц. Ліякумовіч спагадліва далучае да русіфікатараў і вялікадзяржаўнікаў, перш чым стаць класікам, пачынаў як паэт-пераймальнік, з наследаванняў узорам французскай, англійскай, іспанскай паэзіі і г. д.

Што датычыцца паслякастрычніцкага перыяду, то ўсё савецкае літаратуразнаўства ўяўляе ў гэтым плане па сутнасці вуліцу з аднабаковым рухам, і ніхто яшчэ не даследаваў як след, што дала і які падатак узяла руская літаратура з нацыянальных літаратур. Пэўна можна выказацца толькі наконт таго, што некарэктна ды й амаральна патрабаваць сёння ўдзячнасці ўжо па той прычыне, што на працягу ўсяго савецкага перыяду мы па сутнасці мелі справу не з нармальным узаемаўплывам, але з ідэалагізаваным масіраваным насаджэннем хоць і блізкароднаснай, але іншай, другой мовы і літаратуры, г. з. па сутнасці з актам духоўнай агрэсіі, накіраванай на падаўленне і выцясненне самабытных праяў нацыянальнага духоўнага жыцця.

Тое, пра што так балюча і горача клапоцімся мы сёння, пакутліва ўзыходзячы на новы круг нацыянальнага адраджэння, гэта, кажучы словамі М. Гарэцкага, «здаровы і патрэбны крык аб сваіх правах беларуса як сына беларускай нацыі, нацыі па сваіх асаблівасцях самабытнай... гэта крык аб правах народа, ядынага ў псіхіцы і здольнага да самабытнага жыцця сярод народаў, каторому не да твару быць прыбаўкаю, дадаткам да нацыі дужэйшай... і асабліва блізкай па крыві, што яшчэ горш». Бо з чужым (пераказваем тут сэнс думкі крытыка) размова кароткая, а блізкую радню мусіш цярпець, пакуль яна не пачне цябе з уласнай хаты праганяць.

Такім чынам, не ад класічнай рускай літаратуры мы адмаўляемся, не ад багатай духоўнай спадчыны суседняга блізкароднаснага народа, але ад разбуральнай экспансіі і пасягання (у тым ліку цераз літаратуру і літаратуразнаўства) на сферу нацыянальна-самабытнага, ад спроб і надалей штучна навязваць беларускай літаратуры уніфікаваныя эстэтычныя крытэрыі і заканамернасці гістарычнага развіцця рускай літаратуры.

Бо калі Ц. Ліякумовіч задае рытарычнае для сябе пытанне: «Увогуле ці магла б новая беларуская літаратура без уліку дасягненняў рускай літаратуры, як дарэчы і іншых, прайсці «за восем-дзевяць год свайго праўдзівага існавання... усе шляхі, а часткова і сцежкі, каторыя паэзія еўрапейская пратоптвала болей ста год»? (М. Багдановіч)», дык ён не толькі мае гатовы адказ, але і зыходзіць з нейкага універсальнага стадыяльнага шляху ў выглядзе пэўных напрамкаў, метадаў, кірункаў, якія мусіць прайсці і засвоіць літаратура, каб дасягнуць пэўнай ступені сталасці і развітасці.

Не з патрэб гістарычнай сатысфакцыі, а па праву справядлівасці хочацца запытацца тады: а ці хадзіла ў «развітых» сама руская літаратура дапушкінскай пары, пачынаючы, скажам, з XVI ст. ці часоў С. Полацкага? Якой, як вядома, не суджана было прайсці шляхамі Рэнесансу, якая не мела на тую пару развітых жанрава-відавых форм, напрыклад, паэзіі. Ці не давялося ёй даганяць больш развітыя па тым часе літаратуры — тую ж старабеларускую? Па логіцы — нібы давялося. Прыйшлося нават выпісаць настаўніка з Полацка. Як вядома, выдатнага паэта і аднаго з найбольш яркіх прадстаўнікоў барочнай традыцыі ў старабеларускай літаратуры XVII ст., а затым родапачынальніка маскоўскага барока — першага еўрапейскага стылю ў рускай літаратуры. Але ніхто з гэтай нагоды не абсалютызуе гэтага ўплыву, як і не задае зневажальных для нацыянальнага пачуцця пытанняў «ці змагла б...». Бо адбываўся хоць і надзвычай уплывовы, але натуральны працэс літаратурнага ўзаемадзеяння, выкліканы патрэбамі ўнутранага развіцця рускай літаратуры.

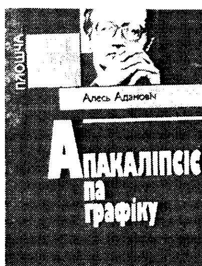
У працяг тэмы можна нагадаць, што і А. Міцкевіч — яшчэ адзін выхадзец з этнічнай Беларусі, заснавальнік класічнай нацыянальнай традыцыі ў польскай літаратуры — увайшоў у яе не толькі з глебы беларускага фальклору, але таксама і з карэнняў старабеларускай літаратуры, абапёршыся на традыцыі нацыянальна-вызваленчай барацьбы народаў Вялікага княства Літоўскага, увабраўшы ў сваю

ЛЯ КНІЖНАЙ ПАЛІЦЫ

Сапраўдны пісьменнік— больш чым пісьменнік...

Кніга Алеся Адамовіча «Апакаліпсіс па графіку», якая выйшла ў серыі «Плошча Свабоды» (выдавецтва «Беларусь», аўтарызаваны пераклад з рускай мовы Міхася Тычыны) — па сутнасці зрэз жыцця нашага грамадства ў апошнія гады, якія цяпер усе мы з трывогай называем паслячарнобыльскай эпохай. Канечне, вядомы пісьменнік вяртаецца і ў свае маленства, юнацтва, калі быў партызанам. Піша і пра тое, чым жыў народ у пасляваенны час, асэнсоўвае і гады сталінізму. Ды чарнобыльскі прысак, здаецца, кранаецца саміх старонак зборніка, кожны матэрыял якога — боль сэрца, крык спакутаванай душы, голас розуму, які не можа, не павінен маўчаць аб тым, што здарылася, інакш маўчанне гэтае можа прывесці да новых бедаў, да новых чарнобыляў.

Асноўнае ў кнізе — расказ пра тое, як А. Адамовічу давялося (у першыя паслячарнобыльскія дні і пазней) звяртацца да самага высокага кіраўніцтва тагачаснага Савецкага Саюза, дамагацца, каб яно нарэшце звярнула ўвагу на тое, што ўся праўда пра Чарнобыль не гаворыцца, што не

прымаюцца захады, каб хоць неяк зменшыць уздзеянне радыяцыі на людзей.

«Да Чарнобыля мне і ў галаву не прыйшло б па нейкіх справах і праблемах звяртацца «на самы верх»: далей, далей ад іх трымайся, нікому з пісьменнікаў дабра і гонару не прынесла блізкасць да «цароў»! А тым больш — да Палітбюро. І ў той жа час сказана: рускі пісьменнік — больш чым пісьменнік. (Я — пісьменнік беларускі, але гэтая традыцыя ў нас агульная). Чым толькі пісьменнік у нашай краіне не займаецца: заходняму гэта, бадай што, і не зразумець».

Гэта —словы з асноўнага артыкула «Чарнобыль і ўлада». У гэтым артыкуле — не проста публіцыстычныя развагі, а свайго роду публіцыстыка дзеяння. Анатомія чарнобыльскіх злачынстваў дзяржаўнага маштабу, што пачаліся пасля катастрофы. І анатомія чалавечай сумленнасці і неабыякавасці, за якой стаіць аўтар.

Напісаны артыкул у жніўні 1990 года і так сталася, што М. Гарбачоў паўстае як ці не адзіны ратавальнік ад усіх бедаў. Што ж, Міхаіл Сяргеевіч быў тым чалавекам, які пайшоў насустрач А. Адамовічу, не пакінуў без увагі яго ліст, прыняў пісьменніка, сёе-тое зрабіў. Аднак, будзем справядлівымі, генеральны сакратар і прэзідэнт мог бы зрабіць куды больш, каб ўратаваць беларусаў (усё ж ён пацярпеў болей за іншыя народы) ад Чарнобыля.

А беды былі не толькі чарнобыльскія, і гэта яскрава відаць з наступных артыкулаў А. Адамовіча: «Курапаты, Хатынь, Чарнобыль» і «Беларуская бяда». Злачынны ланцуг, у цісні якога брала таталітарная сістэма па сутнасці кожнага. І звенні яго не разарвуцца, пакуль будуць знаходзіцца ва ўладзе тыя, хто болей рупіцца пра задавальненне ўласных патрэб, амбіцый, чым думае пра народ. Курапаты палітычныя, Курапаты экалагічныя, назва хіба іншая— Чарнобыль.

творчасць, увабраўшы і беларуска-літоўскага летапісання, Статута Літоўскага, паэзіі М. Гусоўскага, Я. Вісліцкага і г. д.

У такім разе чаму мы, наша літаратура і літаратуразнаўства — прамыя нашчадкі духоўнай культуры Вялікага княства Літоўскага, што дала такія магутныя адгалінаванні ў культуру суседніх народаў, павінны пажыццёва, як горб, несці і адчуваць нейкі незразумелы комплекс вінаватай удзячнасці і ўласнай непаўнацэннасці?! Жывуць жа побач і нармальна развіваюцца літаратуры літоўская, латышская, і не адчуваюць ні сваёй «непаўнацэннасці», ні неўтаймоўнага свербу некага даганяць, быць як усе. Бо кожная нацыянальная культура ёсць з'ява эстэтычна самакаштоўная — і як такая — самадастатковая ў гэтай сваёй сутнасці, самарэгулюемая ў сваіх унутраных патрэбах. А таму і паняцці «вышэйшасці» і «ніжэйшасці», «развітасці» і «неразвітасці», якімі як рабочымі шырока карыстаецца наша літаратуразнаўства ў дачыненні да нацыянальных літаратур, што абапіраюцца на унікальны духоўна-гістарычны вопыт, што нясе ў сябе культура кожнага народа,— папросту некарэктныя. Ва ўсякім разе ім не месца ў лексіконе навуковага літаратуразнаўства. Можна параўноўваць майстэрства, шляхі развіцця літаратур, прасочваць уплывы, але гаварыць пра іхнюю развітасць альбо неразвітасць можна толькі зыходзячы з вопыту і ўмоў іх унутранага развіцця, з пазіцыі іх самадастатковасці.

Дык ці не пара нам сёння адмовіцца ад стэрэатыпнага разумення новай беларускай літаратуры, ў тым ліку і XIX стагоддзя, як літаратуры слабаразвітой, непаўнацэннай, што жыла на «падсосе» іншых літаратур, а сказаць, што быў у яе свой самастойны, шмат у чым непаўторны шлях гістарычнага развіцця, свой характар, свой нацыянальны космас светаўспрымання, маралі, этыкі і эстэтычнага мыслення, свая філасофія жыцця?

«Бойся данайцаў, нават калі яны прыносяць дары»,—гаварыў антычны паэт. Мы ж дары прынялі, заглынуўшы разам з прыманкай і выпеставаную ў нетрах таталітарнай сістэмы так званую тэорыю паскоранага развіцця, што нясе ў сабе ўсё тую, закамуфліраваную пад навуку, ідэалогію ўніфікацыі і вялікадзяржаўнасці. Нягледзячы на разнастайныя нацыянальныя мадыфікацыі і ўнесеныя ў апошнія гады істотныя карэктывы, яна па-ранейшаму, па інерцыі працуе супраць самабытнага развіцця нацыянальных літаратур як устойлівых, дастаткова аўтаномных, самарэгулюемых сістэм.

Нездарма, устанаўліваючы адносіны падпарадкавання і залежнасці, вызначаючы ступені «развітасці» і ствараючы такім чынам сістэму лжэстымулаў (каму не хочацца выглядаць «развітым»?), адэпты тэорыі прызнаюць іншалітаратурныя ўплывы ў якасці асноўнага сродка «выраўноўвання» (балазе, што і ўзор для пераймання заўсёды навідавоку — вось, калі ласка, высокаразвітая руская літаратура), не жадаючы бачыць, што «пераварыць» такі масіраваны ўплыў, што суправаджаецца адначасовым руйнаваннем і ўсіх іншых самабытных сфер нацыянальнага жыцця (быт, сямейныя традыцыі, культура, адукацыя, эканоміка, прыроднае асяроддзе) не пад сілу нават самым дужым літаратурам. Што такое «выраўноўванне» ёсць не што іншае, як скрытая асіміляцыя і самазабойства для нацыянальных літаратур, якія незаўважна, паступова будуць вырадажацца і паміраць цераз страту свайго генетычнага нацыянальнага кода, адчужэнне ад уласнага народа, ці наадварот, народа ад літаратуры (што мы сёння і назіраем). Бо, прыняўшы на веру такі падманны арыенцір, нацыянальная літаратура нязменна ўхіляецца ад самабытнага шляху свайго развіцця, пераходзіць да ўтрыманства, абяскроўліваецца, будучы не ў стане запатрабаваць і выразіць у адэкватных нацыянальных формах назапашаны ў народзе духоўны і творчы патэнцыял.

Невыпадкова М. Багдановіч, які сам, першы пачаў пратоптваць для айчыннай літаратуры шырокія еўрапейскія сцежкі, у пару схамянуўшыся, у артыкуле «Забыты шлях» прадбачліва папярэджваў, што страта літаратурай самабытнага шляху развіцця — гэта значыць глумленне над народнай душой.

Што ж гэта за шлях, забыты нашым літаратуразнаўствам? Гэта шлях даследавання нацыянальнай літаратуры як цэласнай сістэмы, зыходзячы з гістарычнай пераемнасці і прыярытэту яе ўласнага ўнутрылітаратурнага развіцця.

Той шлях, які засцерагае літаратуру ад гістарычнага бяспамяцтва, які не дазваляе ёй збіцца са свайго спадчыннага генетычнага кода, паддацца мутацыям альбо падвергнуць сябе сумніцельным пластычным аперацыям, адкуль чэрпае яна сілы для пастаяннага свайго абнаўлення і росту.

Беларускае літаратуразнаўства павінна засяродзіцца на працэсах унутрылітаратурнага развіцця, самаідэнтыфікавацца ў адпаведнасці з гістарычным развіццём уласнага народа і створанай ім літаратуры і такім чынам займець, нарэшце, свой шлях, адмовіўшыся ад малаплённай практыкі каго б ні было даганяць альбо на некага раўняцца.

Бо ў сапраўднай, вялікай літаратуры і яе творцаў заўсёды была, ёсць і будзе толькі адна задача — жыць лёсам, турботамі і клопатамі свайго народа, шукаць і жадаць для яго шчасця, смяяцца, радавацца і гараваць разам з ім. Толькі спраўна, самаадданa і шчыра выконваючы гэтую сваю спрадвечную місію, узіраючыся ў свой народ, раскрываючы разнастайныя праявы чалавечага духу, і можна некага «дагнаць», дасягнуць таго ўзроўню, дзе лунае дух Дастаеўскага і Талстога, Хемінгуэя і Фолкнера, Маркеса і Неруды, Купалы і Коласа.

Генадзь ПРАНЕВІЧ.

г. Брэст.

«Дык хто ж заплаціць?» — гэтае зусім не рытарычнае пытанне А. Адамовіч вынес у загаловак свайго дэпутацкага запыту намесніку Старшыні Савета Міністраў СССР, старшыні Бюро па паліўна-энергетычным комплексе Б. Шчарбіне і міністру атамнай энергетыкі М. Луконіну. Сапраўды, хто? І ў маральным сэнсе, ды і матэрыяльным таксама. Калі ліст пісаўся (8 мая 1989 года), нейкія абавязкі браў на сябе Савецкі Саюз, цяпер жа Беларусь па сутнасці адна з бядой. Спадзяванні яшчэ на сусветную грамадскасць. Дарэчы, у кнігу ўвайшлі тэксты выступлення А. Адамовіча ў Японіі («Бяда вучыць»), даклад на канферэнцыі амерыканскіх і савецкіх вучоных і публіцыстаў, што ў чэрвені 1990 года праходзіла ў ЗША — пра Чарнобыль, пра неабходнасць павярнуцца «тварам да апакаліпсіса».

Чытаецца і дыялог з акадэмікам А. Сахаравым «Жыць на зямлі і жыць доўга», які вёў У. Сінельнікаў. Шмат пра што ён і, вядома ж, пра Чарнобыль. Пра тое, каб новыя чарнобылі не паўтарыліся, каб, нарэшце, усе зразумелі, што ніякага «мірнага» атама няма і быць не можа.

Трывожны роздум А. Адамовіча-мастака, грамадзяніна аб нашым супярэчлівым часе прысутнічае і ў гутарцы з карэспандэнтам «Литературной газеты» І. Рышынай «Ціхае імя». Пра літаратуру тут ідзе гаворка таксама ў сувязі з жыццём, з тымі складанымі працэсамі, што адбываліся ў жыцці грамадства на працягу сямі дзесяцігоддзяў і апошнім часам.

Сапраўдны пісьменнік не можа стаяць убаку ад іх. Бо сапраўдны пісьменнік — больш чым пісьменнік.

А. В.

Віншуем!

25 жніўня сустракае сваё 60-годдзе Пятрусь МАКАЛЬ—паэт, творчасць якога пастаянна на слыху аматараў беларускай літаратуры. Віншуючы Петруся Міхайлавіча з юбілеем, зычым яму доўгіх год жыцця, нязгаснага творчага гарэння!

«ЯК НЯЛЁГКА ЗДАБЫВАЦЬ СВЯТЛО»

Мае радкі —
не лесвіца ў вяні,
Што недзе за туманнай рысай
неба.
Мае радкі —
працяг маёй рукі,
Якой мне стольні рук
пацісмуць трэба! —

вось так вызначыў сваё мастацкае крэда Пятрусь Макаль, такое назначэнне, лічыць ён, яго паэтычнага радка.

Калі з вышыні сягоннящняга дня пільна і зацікаўлена зірнуць на творчыя здабыткі тых, хто працуе ў гарачым цэху паэзіі і даходзіць да рысы, дзе выведзена лічба шэсцьдзесят, альбо блізка да яе, можна смела сказаць, што сярод іх сваё адметнае месца займае паэзія П. Макаля. Па сваім гучанні, філасофскай напоўненасці, шырыні дыяпазона ўзнятых маральна-этычных праблем, творы яго выгодна вылучаюцца на фоне набыткаў іншых аўтараў.

Лепшыя вершы П. Макаля вызначаюцца тым, што яны творча спалучаюць у сабе ранейшы назапашаны вопыт развіцця мастацкага слова яго папярэднікамі, выкарыстоўваюць багацце літаратурных традыцый са смеласцю творчага пошуку, няхай сабе часам рацыянальнага, разумовага. Разам з тым творам такога плана ўласцівае душэўнае гарэнне і неўтаймаванасць, крыштальная чысціня і бескампраміснасць у сцвярджэнні гуманістычных ідэалаў.

П. Макаль належыць да пакалення, якое прыйшло ў літаратуру адразу пасля вайны. Як слушна заўважыў у адным са сваіх артыкулаў Уладзімір Калеснік, пасляваенны літаратурны прызыў у нашай рэспубліцы быў беспрэцэдэнтнай з'явай. Чымсьці падобным магло пахваліцца хіба толькі паслякастрычніцкае дзесяцігоддзе.

У сваіх творах пачынаючы паэт пісаў пра тое, што добра ведаў: пра дзяцінства, уражанні аб якім не выветрываюцца і ў сталым узросце. Знаходзіла водгук у вершах П. Макаля і мірная стваральная праца першых пасляваенных дзён.

І трэба сказаць, што пры ўважлівым азнаямленні з творамі гэтага перыяду, бачна: напісаны яны на даволі высокім тэхнічным узроўні. Падобраму ўражвае ашчаднае стаўленне да слова, імкненне гаварыць ёміста і нават афарыстычна. Разам з гэтым вершы не перагружаны залішняй метафарычнасцю. У першых вершах П. Макаля многа святла і прасторы. У іх прысутнічае душэўная цеплыня і чалавечая даверлівасць, якія не могуць не крануць чытача. Асабліва гэта адчуваецца ў тых радках, дзе паэт імкнецца ўзнавіць малюнкі свайго дзяцінства. У адным з вершаў на гэту тэму нельга не звярнуць увагу на двухрадкоўе «Змалку нас само жыццё вучыла, як нялёгка здабываць святло». Верш пра тое, як маці пасылала малога хлапчука да суседа з бляшанкай па вугалі. Сказана няблага, калі мець на ўвазе, што паэт успамінае гэта ў дваццацігадовым узросце.

Увогуле, многія вершы П. Макаля аўтабіяграфічныя. Напрыклад, наўрад ці з'явіўся б цыкл вершаў пра армію, калі б яму самому не давялося служыць у яе шэрагах. Няхай і не ў кожным вершы выяўлены асабістыя душэўныя парыванні, яны ўсё роўна прыцягваюць нашу ўвагу, бо мы знаходзім у іх цікавыя назіранні і роздум. Найбольш прыцягваюць тыя творы, дзе прысутнічаюць спавядальныя інтанацыі лірычнага героя:

Я к вам прыехаў, горы і даліны,
Як госць да самай блізкае
радні.
Застаўся тут ваенную часінай
Мой родны брат
На энскай вышыні.

Гэта адзін з нямногіх вершаў, у якім закранаецца тэма вайны. У сувязі з гэтым само сабой напрошваецца пытанне: чаму ў П. Макаля так мала твораў пра партызанскую вайну і вайну ўвогуле? У равеснікаў паэта і нават маладзейшых за яго вунь колькі напісана на гэту тэму! Можа, грымоты і пажарышчы другой сусветнай абмінулі тыя мясціны, дзе нарадзіўся і жыў паэт? Закранулі, і яшчэ як! Але пішучы пра ваеннае ліхалецце, аўтар як бы дае даволі ладнага кругаля. Свае адносіны да вайны ён выяўляе, калі звяртаецца да тых катаклізмаў, якія скаланаюць нашу планету сягоння, да непрагоднай магчымасці ядзернай катастрофы і гібелі зямной цывілізацыі. Дык вось, у падтэксце гэтых вершаў дзесь на другім плане, раз-пораз, як пачварны прывід, узнікае зласвеснае і пачварнае аблічча мінулай вайны.

У бой, як у тайну, загляну я,
Каб зведаць сапраўдную
глыбіню:
За абыякавасцю драўлянаю
Колькі ўнутры схавана агню!

У страфе таксама крыху прыхавана тое, пра што хацеў сказаць аўтар. У апошнім радку гаворка ідзе пра партызанскія кастры, віскат варожых мін, посвіст куль, — той агонь, які карнікі і эсэсаўцы ўзялі па мсціўцах падчас знішчальнай блакады.

Каб напісаць вось такія радкі, паэту давялося адолець шлях у некалькі гадоў. Гэта быў час творчага пошуку і творчага сталення, глыбокага роздуму над падзеямі, якія адбываліся ў краіне і за мяжой. А галоўнае, паэт адчуў патрэбу вырвацца з прывычнай, добра ўезджанай каляіны, пазбавіцца старых паэтычных канонаў, якія сталі шаблонам і стэрэатыпам. Хацелася ўдыхнуць на поўныя грудзі свежага паветра новага часу, зірнуць на яго з новых пазіцый. Ці не гэта жаданне прывяло яго ў Маскву на Вышэйшыя літаратурныя курсы. Гады, праведзеныя ў сценах гэтага інстытута, сталіся нечым больш значным, чым гадамі вучобы. У Маскве паэту выпала шчасце бачыць і чуць многіх выдатных людзей таго часу. Ужо адзін пералік гаворыць сам за сябе: Пальміра Тальяці і Юрый Гагарын, Сяргей Канёнкаў і Назым Хікмет...

Як бачна з кніжкі, якая выйшла пасля заканчэння літаратурных курсаў, паэт не толькі задумаўся аб прызначэнні і сіле мастацкага слова, але і па-іншаму стаў адносіцца да яго. І яно ў сваю чаргу па-новаму загучала ў яго творах. Узмужнеў і набыў новыя якасныя рысы і паэтычны талент П. Макаля. Стрыманасць у пачуццях кампенсуецца ёмістасцю паэтычнага радка. Сімволіка і асацыятыўнасць дапамагаюць паэту больш глыбока раскрываць галоўную задуму твораў. Павысілася паэтычная і эстэтычная культура аўтара.

У свой час нямала гаварылася пра НТР — навукова-тэхнічную рэвалюцыю, яе ўздзеянне на чалавека, на яго свядомасць і паводзіны, эстэтычныя і маральныя якасці. Не абмінула яна і паэзію, як і паэзія яе. Але найбольшае адлюстраванне яна знайшла ў творах П. Макаля.

Ён даўно марыў напісаць паэтычную кнігу, у якой бы ён здолеў пераадолець адлегласці і рубяжы, якія падзяляюць людзей, разбурыць сцены варожасці, што перашкаджаюць братам з усіх куткоў зямлі пацісиуць адзін аднаму рукі. І ён стварыў яе ад верша да верша, ад радка да радка. Як вядома, для паэзіі не існуе адлегласці. А таму для П. Макаля блізкая як Мексіка з турэмнай камерай, у якой сядзеў вялікі мастак Сікейрас, так і іншыя краіны таго рэгіёна.

Турбуе паэта і экалагічная неўладкаванасць, абыякавыя адносіны да прыроды. Але хто вінаваты ў тым, што паміраюць рэкі, гінуць лясы — зялёны аазіс планеты? Сам чалавек. Нельга, канечне, забываць і на прагрэс, які не заўсёды лепшым чынам уздзейнічае на прыроду.

У травы
Забіраюць правы —
Хіба гэта не бачыце вы?
Аграмады няўмольных будоў
Выцясняюць траву з гарадоў.
Рэчка чорная ўдаль плыве
Па траве, па траве, па траве...

Не абмінуў П. Макаль і такога даўно абжытага і, здавалася б, поўнасцю адкрытага мацерыка, на якім, здаецца, не засталося «белых плям», таго мацерыка, які завецца каханне. Але паэт паказаў і пацвердзіў, што на ім яшчэ шмат чаго можна адкрыць.

Вершы паэта радуюць і ўражваюць сардэчнай цеплынёй, шчырасцю, роздумам над быццём чалавека. У такіх творах менш метафарычнай нагрувашчанасці, больш гарманічнасці і суладнасці паміж задумай і выяўленчымі сродкамі.

П. Макаль імкнецца не адстаць ад свайго часу, яго праблем, усяго таго, што хвалюе нашага сучасніка. У яго вершах знаходзяць адлюстраванне тыя падзеі, што адбываюцца ў апошнія гады. Нават пішучы пра звычайны кватэрны побыт, паэт умее высягнуць за рамкі вузка-асабістага і выйсці на шырокі прастор чалавечых інтарэсаў і чалавечай заклапочанасці, не губляючы пры гэтым ні канкрэтнасці мастацкіх дэталей, ні яркасці паэтычных фарбаў.

Творчасць Петруся Макаля — адметная з'ява ў нашай літаратуры. У ёй пульсуе жывое дыханне нашага часу, адчуваецца глыбокі чалавечы роздум аб жыцці нашага сучасніка, а таксама вядзецца шчырая гаворка пра наш дзень. Разам з тым паэт спрабуе зірнуць у тыя далячыні, куды вядуць неспакойныя шляхі нашага веку.

Васіль МАКАРЭВІЧ.

Раман ТАРМОЛА

Гэта...

Гэта ўвайшло ў звычай,
Убілі ў нас гэта гады:
«Калі нас Радзіма кліча,
У яе не пытаюць куды!»

Дрэнна,
што гэтак сталася,
Цяпер наракаем на лёс...
Можа,
каб мы пыталіся,
Менш было б матчыных слёз.

●

Палохае харчоў дарагавізна,
Капеечная вартасць слоў,
Спаборніцтва галоў
і галавізны
Сярод былых
і новых мудрацоў.

Патрэбны сёння новыя падрубы
Да нашых словаў
і да нашых спраў,
Каб апякалі і душу
і губы,
Ды каб на веру
іх ніхто не браў...

Урокі праўды

Нарэшце дажылі да праўды,
Якую мы шукалі
днём з агнём.
Яна цяпер не толькі на парадах!
Ды вось... ізноў папахвае лганнём.

На сцэне часу
праўды гэтай рыскі
Мы пазнаём пакуль яшчэ,
але
Яна падчас,
як дрэнная артыстка,
У залу толькі
гучны голас шле...

●

Чуваць зязюлін толькі голас.
А чайкі бачны крылы толькі.
Ды скажа хто пра аднабокі
І недамаляваны свет.

Заўсёды ўявіш апярэнне
І нечые дачуеш гукі,
Было б у сэрцы азарэнне
Ды ўласнага палёту след.

Між вербаў хлюпае вада.
У сэрцы мора б'е прыбоем.
І песня даўняя жальбою
Заліць гатова мацярык.

Ляжыць малюсенькі каменьчык.
Над ім скала звісае грозна,
Душу ягоную камечыць.
А мне чуваць жывёльны крык.

●

Няма ніякае пагоні,
А ёсць у сэрцы нож...
І быццам бы з туману коннік
Цябе імчыць праз дождж.
Капыціць гразкую дарогу,
Храпе знямоглы конь.
Нашто,
жывы ён,
нежывога
Вязе... Твая далонь
Матляецца, нібыта стрэмя,
І замінае ездаку...
Так і сканае
ціхіх племя
Не на сваім скаку...
Вас не шукаюць сярод мёртвых.
Засведчыць можа Бог,
Што ты... не кожны ты чацвёрты...
Як і не з першых трох.

Анатоль КАЗЛОЎ

ЛОГАВА ВАЎКА

Урывак з аповесці «Адкуль з'яўляюцца яны»

ГАННА ПОДБЕГАМ йшла па дарозе. Ноч ціснула на плечы жанчыны, гнала яе так, што не патрэбен быў і бізун.

— А божачкі мае, а думалася ж, што светлым дзяньком дайду да Яўхіма. Дык во не, ноч заспела, спаўзла, як чума нябачная. Але не вернешся ўжо ж. Нямнога засталося, зусім нямнога. А калі на тое, дык чаго баяцца? Тут ніякага чалавека не стрэнеш. Адны кажаны ўлетку сноўдаюць, цяперака ж усё ўледзянела, усё марозам схоплена.— Жанчына гаманіла сама сабе не прыцішваючы хады, раз-пораз асцярожна перакладваючы з рукі ў руку ладны вузельчык.

— Упарылася, ой, упарылася. Можа, стаць ды перадыхнуць... Не. Яшчэ захварэю. За плечы хапае сцюдзёным ветрам, во і зляжаш. А мне гэтага ніяк нельга. Лёнік тады зусім і ад мяне, і ад дзяцей адрачэцца. Яму толькі дай зачэпку. Гэта ж трэба так стацца: выракся дзяцей і мяне, чужаніцамі сталі, горш, чым ворагі заклятыя. А ўсё праз Ермачыхіну Таццяну. Каб яна, гадаўка, за вячэрай папярхнулася. Няхай страва колам ў яе горле застране. І чым яна Лёніка прыгаварыла ды прычаравала. Можа, кабыла гэта ласістая, нашэптанага зелля падзупырыла. Таму ён, дурань, так і вар'яцее. Адзін уратунак — Яўхім. Толькі ён зможа яшчэ ў нечым падсабіць. Сіла ў яго вялікая, хоць і перагаворваюцца, што нячыстая. А мне ўжо без розніцы, абы ў сям'і зноўку ўсё ладам ды мірам пайшло. Не так балюча за сябе, як за дзяцей. Віны іхняй ні на макавае зернейка нямашака ў тым, што скруціўся, звярцеўся бацька з Ермаковай поганню. І Наталля, і Антон, як ваўчаняты сталі. Усе вечары па кутках сядзяць, баяцца вочы ад падлогі ўзняць, толькі б не сустрэцца позіркамі з бацькам. Вось як яно здараецца. Нечакана, негадана, а зваліцца бяда-гора на сям'ю і клуміся, ратуйся, шукай выйсця па ўсіх чатырох баках. А ці знойдзеш? Хто яго ведае.

Гэта ж трэба дадумацца, каб са стрэльбай на мяне кінуцца. У грудзі наставіць і гідліва глядзець, як трапечацца маё цела ад жаху. Людцы мае добрыя, што толькі не перадумала, ды не перажыла я за тыя хвіліны, можна сказаць, пад касою Смерці-смертухны. Добра, што хоць дзеці на прыпечку спалі не бачылі бацькавай звярынасці.

А ўсё ж падвучае ды наюджвае Лёніка Ермачыха. Не магу выгаворваць паганае імя Таццяна. Ніколі ў жыцці не змагу я больш палюбіць гэтае слова. У ім адно толькі гора для мяне.

Дзякуй добрым людзям, што падказалі сходзіць да Яўхіма. Як і што б там не было, а дам згоду на ўсё, каб толькі паправіць сям'ю, каб вярнуць былое.

Ганна ішла гэтай дарогаю першы раз. Але ёй здавалася, што ўсё наўкола ведае яна даўным-даўно, ад самага нараджэння. Так даходліва і яскрава, з найдалейшымі падрабязнасцямі апісала і расказала пра дарогу да Яўхіма старая Макрыда. Некалі ў маладосці была яна палюбоўніцаю ведзьмака. Так гаварылі людзі. Толькі праўда гэта ці не — хто яго ведае. Проста так не спытаеш, ад сораму згарыш за бяздумныя словы. Ды і гэтая цікаўнасць можа пайсці не на карысць. Не даведаешся адразу, што ў галаве той Макрыды ці Яўхіма. Макрыда зараз ужо адышла ад нячыстых спраў. Затое вось да Яўхіма дарогу ўказала. «Нічога не бойся,— шамкала бяззубая старая,— раскажы Яўхіму ўсю праўду, нічога не ўтойвай. І самае галоўнае — згаджайся з кожным ягоным словам. Запомні яшчэ адно: вазьмі адбітак Таццянінага следу на зямлі. Крадком як-небудзь прыгледзь і асцярожна здымі разам з зямлёю, толькі не паблытай — абавязкова з левай нагі. Добра гэта робіцца рыдлёўкай. Прынясі след мне, а я ўжо яго ўмацую, каб не рассыпаўся. Думаю — Яўхім абавязкова запатрабуе ў цябе след разлучніцы. Зрабі ўсё, што я сказала, далей ад людскіх вачэй, без сведкаў. Так яно будзе лепш. І без плётак абыдзецца. Ды і пазбавіш сябе ад клопату лішні раз ісці ў глушэчу да Яўхіма. Наконт платы дамовіцеся самі, але на ўсялякі выпадак прыхапі што-небудзь з золата, ну пярсцёнак там які, ці залатую капейчыну. Падкі Яўхім да гэтай жоўтай заразы».

Ганна ўжо які раз за дарогу асцярожна перакладвала з рукі ў руку вузельчык. У ім яна несла, акрамя Таццянінага следу, залатога пярсцёнка, яшчэ двухлітровы гладыш з мёдам, фунты тры масла, ладны кавалак сала і трубку выбеленага палатна — усё на пачастунак ведзьмаку. Мо з-за гэтага ён лепш прыме Ганну, хутчэй і з большым жаданнем дапаможа. Ніколі не думала яна, што наляціць бяда-няшчасце на іхнюю хату, што прыйдзецца ёй душою пакрывіць і бегчы цёмным лесам да страшнага чалавека, прасіць у яго помачы. Думай не думай, але калі гарыць сям'я, калі пакутуе не толькі свая душа, але і душы дзяцей крэўных, то пажар хоць чымсьці, а тушыць трэба. Слёзы не ідуць у помач. Колькі іх выліта не толькі чорнай ноччу, а і днём. Ды ўсё дарэмна. Яны, не раўнуючы, як масла для агню.

«Божа мой, святы і найвышэйшы, чым я цябе ўгнявіла? За якія грахі абрынуў на мяне і маіх дзяцей цяжар нелюбові? Чаму счужэлі мы нашаму кармільцу? Малілася я табе, Госпадзі, дзённа і ношна. На каленцах прасіла пасобіць, пашкадаваць нас, аж не — глухі ты да маіх слоў. Грэшная я, Госпадзі, каму ж гэта ведаць, як не табе. Мо з-за гэтага ты і не чуеш словы мальбы маёй... Засталося адно спадзяванне—Яўхім. Дасць, можа, ён прываротнага зелля, ці нашэпча вадзіцы, ці ветрам прымусіць прыгарнуцца назад мужыка майго. І забудзе ён клятую разлучніцу Таццяну. Я ўжо для гэтага анічагусенькі не пашкадую. Усё аддам, і нацельнае разам — толькі б дабіцца суладдзя».

У галаве ў Ганны ўсё блыталася: думка перабівала думку, усплывалі малюнкі шчаслівага мінулага, але ў іх імгненна ўрываліся лаянкі і кулакі Лёніка.

«Во жытка дык жытка. І звар'яцець так можна. Што са мною робіцца? Хутчэй бы ўжо дайсці. Будзе хоць нешта пэўнае, хоць сякая-такая вядомасць.

Ага, вунь і хата, здаецца, праблісквае на палядку. Дарожка прамёханька да яе выскоквае. Тут Яўхімава логава. Хто ж яшчэ ўшчэміцца ў такую глушэчу, убаку ад усяго людскага: ад іх вушэй і вачэй. Чаго ж так сэрца тахкае ў грудзях. Я ж ужо сказала сама сабе: не страшуся Яўхіма. Гэта, відаць, ад дарогі і перасільнай хады».

Жанчына не заўважыла, як увайшла ў загароджу, як адчыніла весніцы і прайшла ў сенцы. Толькі калі расчыніліся Ганне насустрач дзверы з хаты, яна ачомкалася.

— Заходзь, заходзь, чаго спынілася за парогам? — Яўхім сядзеў за сталом і пераціраў пальцамі нейкія травы. Палахлівы паўзмрок цьмяна асвятляў аблічча старога. Ён падаўся Ганне ўчарнелым каршуном, які гатовы вось-вось узляцець і закрыць раскінутымі крыламі ўвесь прасцяг над галавой.

— Уваходзь жа ты, жанчына! Ці ногі да дошак прымёрзлі? Калі дарогу такую адолела, то зрабі і апошніх некалькі крокаў.

Ганна ўвайшла ў хату.

— Добранькі вам вечар, гаспадар. Няхай здароўя будзе поўныя грудзі...

— Ды ўжо ж будзе. Куды яно дзенецца. Кладзі свой клунак на ўслон і прысаджвайся. Ногі, нябось, гудуць, як сасонкі ад ветру. Гавары без сораму і ўхілкаў, за чым прыйшла. Хоць, папраўдзе, як толькі глянуў у вочы — усё зразумеў і даведаўся. Значыцца, хочаш мужыка дадому і падолу вярнуць. Прыліп да другой, да маладой дзеўкі.

— Так, дзядзечка Яўхім. Праўду, чыстую праўду кажаце. Як у ваду глядзіце. Раней усё было дужа добра. Жылі і сабе, і другім на радасць. Але ж знюхаўся мой Лёнік з Таццянай, дзеўкай з нашага селішча.— Голас у Ганны задрыжэў, як ацяжэлая восеньская павуціна пад скразняком. Ёй так хацелася выплеснуць гнятучы боль з душы гэтаму ўсемагутнаму чалавеку. Толькі ж невядомы ёй раней унутраны голас нашэптваў: «Асцярожней, бабачка, пацярпі, не разгортвай душу і сэрца адразу. Бо, можа, прыйдзецца затым і пашкадаваць...»

І Ганна патроху супакойвалася. Язык, як быццам, нехта прытрымліваў, калі хацелася ёй сказаць пра самае патаемнае: што гатовая яна на ўсё, абы вярнуць Лёніка, толькі б стаў ён ранейшым, такім жа блізкім і дарагім.

— Ты гавары, я слухаю,— крэкнуў Яўхім.

— Раней жа, дзядзечка, мы жыць адзін без аднаго не маглі. І ён, і я з паўслова ведалі, чаго хочацца нам, аб чым думаецца і марыцца. А цяпер жа ваўкі ваўкамі. Глядзіць ён на мяне, як на зямную жабу, ці на балотную вужаку. Хай бы толькі на мяне, але ж і ад дзяцей адцураўся, чужынцамі яны сталі для яго... Цяпер жа ў салодкім сне ўспамінаю ранейшыя гады. Шчасце ж было ў нас неабдымнае, ён без мяне не мог і дня прадыхаць, а ўжо ж я і гадзіначкі не магла асіліць, каб хоць слоўцам не перакінуцца. Толькі адным днём на сенажаці прычаравала Лёніка клятая Ермачыхіна блудніца, паганка растаптаная. Яшчэ ноччу адчула, што нешта здарыцца. Такі сон сасніўся, што ўсё маё цела, да апошняй жылкі ператузаў, перакруціў...

— Ну-ну, раскажы-ка яго,—бліснуў вачыма гарбун.

— Ага. Дык вось як,— Ганна задумалася.— На плошчы вялізнага горада, век такога не бачыла, стаіць незлічоная колькасць людзей. І ўсе яны вясёлыя, радасныя, як на пагулянцы. На якога ні зірні — вочы блішчаць балотным агнём. І не ціха яны стаяць, а нешта крычаць, чагосьці патрабуюць ці то чакаюць. Дробны дождж на галовы сыпле, такі толькі восенню бывае. Але ж ніхто з людзей не разыходзіцца, як смалой прыцягнула іх... І раптам бачу я сама сябе. Уся абадраная і абарваная, скрываўленая, быццам падраненая птушка. А доўгія косы мае, якіх ніколі не насіла, пасмамі звісаюць на плечы, грудзі — перашкаджаюць глядзець. Толькі ж не стаю я разам з усімі, а вядуць мяне хмурыя салдаты праз натоўп, нейкімі доўгімі палкамі папіхаючы. І каб ты ведаў, дзядзечка, як мне ўсё ўстыла, як было цяжка і горка. Гарчэй, чым спелая крушына. Былі там яшчэ і коннікі. Яны шарэнгай стаялі паўз рэчку. Адтуль цягнула нясцерпным холадам, ад чаго імжа здавалася ледзяной. Я не адчувала ног, яны былі босымі і таксама ў крыві. На балконе недалёкага старога дома я бачыла яшчэ дзесяткі тры мужчын. Яны ўсе былі багата апрануты, як паны, і гучна, на ўсю плошчу, рагаталі. Ад іх ганебных галасоў у мяне закладвала вушы, калацілася цела. Самае вялікае жаданне, якое тады я мела, гэта каб хутчэй усё скончылася, правалілася ў прорву. Дзікі натоўп таксама роў, бачачы мяне. Быццам галодныя, звар'яцелыя былі яны. Напіралі на тых людзей, якія, ведучы мяне, ахоўвалі. Шмат было там і жанчын. Вось іх я ненавідзела больш, чым каго. Усе яны шпурлялі ў мяне каменне. Не помню ўжо як, але давялі, нарэшце, мяне да сярэдзіны плошчы. На вялікім узмосце, каля калодкі, з сякерай у руках, стаяў мой Лёнік. Не, ён не спачуваў мне, а смяяўся. Напачатку хацела я прасіць у яго

Зачараванае кола

Зрабілі з мухі слана...
І авалодала скруха:
Нашто нам слановая муха
На ўсю дзяржаву адна!

Мяса яе аніяк
На столькі народу не хопіць.
Зробім, як у Еўропе —
Працуеш! Дык еш усмак.

Бяда не ходзіць адна.
— А дзе прадаецца праца? —
Людзі сталі пытацца. —
Можа, нам лепш вяртацца
Да нашага з мухі слана...

Можа, так і каціць
Зачараванае кола,
Пакуль не цюкнула ў галаў
Нічога
    другога
        ў жыцці.

●

Мы неаднойчы некалі былі
Пад гэтым небам,
            зоркамі расквечаным,
І гэта намі круглы шар зямлі
Увекавечаны...
            Учалавечаны...
Няпраўда,
    мы зусім не жураўлі...
Мільёны год
            мы птушкі неадлётныя,
І кожны раз,
        як мы ў нябыт плылі,
Кашулі ззялі белымі палотнамі.
Нас на спачын
            праводзілі не раз
І з адпяваннем,
        і без адпявання...
Нас не было...
        Ды сустракалі нас
Тут,
    на зямлі,
            на розных скрыжаваннях...

●

Душа збіваецца на строфы.
Радок хінецца да радка.
Маладзіковы
            тонкі
                профіль
З-пад хмары вымыла рака.
І стала ў свеце яснавока.
І ля жаночага пляча
Адкрыўся сэнс жыцця
                глыбокі
З жаданнем проста памаўчаць.

●

Славяне родныя мае...
З нас вечна хтось вяроўкі ўе!
Не можам без правадыроў
Быць мы разумней і дужэй;
Без балбатні, без гучных слоў,
Без цалавання ўсё ніжэй...
Няўжо наш генетычны код
Так нашы ўчынкі спланаваў,
Што за магутнейшы народ
Адна ў адказе галава.
Адна
  аж
    да тае
        пары,
Пакуль не скоціцца з гары.
І многа бедаў пад гарою
Яшчэ паспее натварыць.
Славяне бедныя мае...

●

Ад паху
    маладога
        кропу
Аж задзіраю галаву,
Ажно кладуся я ў траву
Між парашуцікаў
        і кропак,
Над міскай матчынага супу
(Ішоў я ў хату праз гарод)
Ён чуйны нос усюды ўсунуў,
Паадкрываў усюды рот.
О беларуская прыправа!
Прыдатная ты да ўсяго!
Хоць і абдзеленая славай:
Дзе пахвалілі мы свайго!..
Мы сціпласцю адно хваліцца
Умеем часам... Досыць. Стоп.
Панюхайце,
        як пахне кроп,
Перад навальніцай!

абароны, толькі ж ягоны смех патушыў у спакутаваных маіх грудзях апошнюю іскарку надзеі на выратаванне. І вось успіхнулі мяне на памост. Цяпер я была над усімі, вышэй за ўсіх. Дзіўна, што стала мне неяк цяплей, хоць вецер шкуматаў мае лахманы без жалю. У тое імгненне аднаго хацелася: пабачыць сонца, хоць адзіны промнік, які б праламаў гнёткае цяжкое неба і падтрымаў мяне. Але натоўп крычаў, як аб'еўшыся чамярыцы: «На калодку галаву распусніцы!» Я пакорліва падпарадкавалася, адкінуўшы валасы з шыі. Лёнік паспешліва абхапіў сякеру дзвюма рукамі і з усяго маху апусціў на калодку. Нейкае імгненне яшчэ мне бачылася, як радасна ўзвыў натоўп, як пляскалі ў ладкі жанчыны, як свісталі з балкона дома модныя паны. Лёнік жа, абцёршы твар рукавом, ленавата спусціўся з памоста. І тут жа, прабіўся праз суцэльныя мокрыя хмары танюсенькі промень сонца...

А днём пасля гэтага сну і заспела я Лёніка з Ермачыхінай дзеўкай пад стажком. Не, каб ад сораму згарэць, у ногі кінуцца ды прасіць у мяне прабачэння, ён жа вылаяўся і як ляжаў з Таццянай, так і застаўся. Яны нават сорам свой не прыкрылі. І стала ўсё з гэтага дня з ног на галаву. Цэлае селішча цяпер пра гора маё ведае, людзі пальцамі патыкаюць на наша дворышча, а некаторыя дык і ў кулак смяюцца. Дзядзечка родны, як падмянілі мужыка. Спрабавала я ўразуміць яго і добрым словам, ласкаю, просьбаю і грозьбамі, а ён усё роўна, як лёд. Ад горкіх дум хутка і каўтун на маёй галаве завядзецца, вочы ад слёз выцвітуць. Дзядзечка Яўхім, дарагі ты мой, дай рады, пажамы гору майму. Толькі на цябе ўсе спадзяванні.

— Сон твой ясны быў, як белы дзень. Грахі ранейшыя, ды дужа страшныя вяртаюцца да цябе. Гэта нам на руку. Не была ты ніколі манашкаю,— Яўхім адкрыта ўсміхнуўся.— Не душа на першым месцы, а плоць. І гэта нам, як дармавы скарб, што на дарозе знойдзены.

Вядзьмак гаварыў няспешна, праз задумленасць. Здавалася: кожнае слова ім узважана і прадумана. Ягоны пераканаўчы голас абнадзейваў Ганну, даваў магчымасць паверыць, што ўсё яшчэ можа змяніцца да лепшага.— У цябе няма выбару. Калі дасі згоду на маю прапанову — вернецца да цябе мужык, высахне і сыдзе ў зямлю нашкодзіўшая саперніца. Трэба толькі прынесці ейны след.

— Я прынесла яго, дзядзечка. Ужо прынесла, ён тутака, у клунку. І маленькі гасцінец ёсць вам,— Ганна кінулася да клунка, каб развязаць яго.— Зараз усё выкладу на стол, каб вы пабач...

— Не спяшайся, усё сваім часам,— астудзіў парыў жанчыны Яўхім.— Спачатку паслухай мяне, а затым ужо і да цаны дойдзем. Просьба твая не з цяжкіх. Невялікія высілкі для яе выканання трэба. Але ты не з простых прасіцелек... У тваіх лёсах шмат супрацьлеглага... Ты напалову цёмная і светлая. Гэта ўжо цяжэй, бо няма яснасці, што возьме верх. Тутака трэба твая дапамога. Шчырая, а не ўхільная... Адным словам, вось што скажу: за гэта дзела ты павінна Уладару цемры аддаць душу і цела, а таксама душы дзяцей і маткі тваёй роднай!

Пачуўшы такое, Ганна акамянела. Яўхімавы словы, як пярун, ударылі па жанчыне. На нейкае імгненне яна згубіла ўспрыманне часу: у вачах цёмна, у вушах глуха. Толькі цяжкае дыханне, як у загнанай кабылкі, вырывалася з Ганніных грудзей.

— Ды няма ў гэтым нічога страшнага,— як праз сон даляцелі да жанчыны словы ведзьмака.— Ты хочаш зараз быць шчаслівай, бачыць вясёлыя вочы мужыка, адчуваць ягонае каханне і цеплыню моцных рук — ці не так? Ага! Толькі за ўсё трэбака плаціць. А за такое дзела і плата асаблівая. Не намі гэта заведзена, не нам і адмяняць. Спакон веку так.— Словы гарбуна былі мякчэйшымі за лебядзіны пух.— Ну, што для цябе цяпер душа? Пустое слова — не больш. Яна не прылашчыць і не сагрэе, не накорміць дзяцей, не пацалуе ў твае прыгожыя вочы. Ці не так? Сам табе і адкажу, што так. Цяпер думаем далей. Твае дзеці ні слыхам, ні дыхам ведаць не будуць, што яны ў закладзе. Гэта наадварот ім на карысць, толькі падсабленне ў жыцці. Ім, як нікому, паўсюль шэнціць будзе. Зайздроснікі аж локці абгрызуць. Во, як усё добра абварочваецца. Пра матку і размовы няма, ёй ужо ўсё роўна. Яна хоча аднаго-адзінюсенькага — каб ты ў шчасці была. Дзеля гэтага любая матка аддасць прэблівую сваю душу. Бачыш: з усіх бакоў для цябе выгода...

Ганна ачомкалася ад сполаху, павярнула галаву да шчыльна зачыненых дзвярэй. Нейкае няўлоўнае імгненне, і яна клубком коціцца з ведзьмаковага ганка. Жанчына не чуе слоў гарбуна, яны, як ільдзіны, разбіваюцца аб яе спіну, не дасягаючы слыху. Расхрыстаную апратку паддзімае вецер, хустка чорнай плямінай засталася ляжаць на грудку снегу каля варот. І змрок ночы для Ганны быў цяпер не такі страшны, як напярэдадні. Аніводнай зоркі на небе. Шумяць, стогнуць дрэвы, быццам перагружаныя каменнем колы павозкі.

І раптам невядома адкуль усхапілася мяцеліца. Крыштальнае марознае паветра заснудзілася мільярдамі снежных віхур. Яны, як вужакі, як брыдкія гадаўкі, акручвалі жанчыну, апляталі ногі і рукі, згіналі да долу, падбіваліся пад адзежыны, высякалі вочы — не давалі дыхнуць. А яна бегла, бегла далей ад Яўхіма, ад ягонага логава, ад жахлівай прапановы, якая больш за мароз студзіла кроў, сціскала, выкручвала сэрца. Забыцца на ўсё, выкінуць з галавы, як смецце з хаты. Але ж ведзьмаковы словы, што кароста, прысталі да жанчыны, здаецца, чапляліся да яе ласінымі кляшчамі.

«Божа мой светлы, адзіны і недзялімы, чаго ж мяне занясло ў праклятае месца? Дзетачкі мае, матулька родная, выбачайце неразумную, даруйце звар'яцелай. Як выбрацца з гэтай мяцеліцы, як не зблудзіцца, як дайсці да вас, мае дарагія людцы? Дапамажыце, сілы нябесныя, укажыце правільную сцежку на зямліцы, не заблытайце мяне».

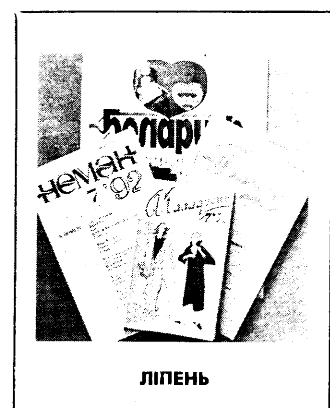
Ганна ўжо не памятала, колькі часу ішла расхрыстаная праз няўшчукную мяцеліцу, праз пагусцеўшы лес. Пот з растаўшым, ад упаранага цела, снегам раз'ядаў твар жанчыны, скачваўся па барадзе і шыі на грудзі. Прайшло гадзіны тры-чатыры, і Ганна ўбачыла праз густую снежную прасціну лёгкі прасвет між дрэў. Яна з апошніх сіл кінулася да яго.

— Будзь ты пракляты, нелюдзь! — выдыхнула Ганна. Яна зноўку стаяла перад Яўхімавым селішчам.— Толькі ж не стане па-твойму. Мая душа — мне, дзіцячая — дзецям! Можаш цела апаскудзіць, а душу — ніколі! Чуеш ты, звярына, ніколі!

Крыкнуўшы гэта, Ганна юлой крутнулася на месцы і зноў знікла ў гушчары... Дзе яна падзелася? Ніхто не ведаў і не ведае, акрамя Яўхіма-ведзьмака.

І гаркавы дым Айчыны...

Прывязанасць да так званай малой Радзімы (хаця, безумоўна, вызначэнне гэтае ў многім умоўнае) для сапраўднага пісьменніка заўсёды невычэрпная творчая крыніца. Шмат можна прывесці тут прыкладаў, успамінаючы найперш, вядома, Кузьму Чорнага з яго любоўю да цімкаўцаў... Ды што кідаць позірк у дзень учарашні, калі падобнае вельмі часта назіраецца і сёння. Пацвярджэнне слушнасці гэтых высноў — і проза Г. Далідовіча. Як часта ў яго творах (у тым ліку і ў раманах «Гаспадар-камень», «Пабуджаныя», «Свой дом») згадваецца Стаўбцоўшчына, прысутнічаюць Янкавіны (канечне ж, гэта родная вёска аўтара Янкавічы). З нязменнай любоўю, замілаваннем піша ён пра сваіх землякоў, запыняючы адначасова ўвагу і на вельмі драматычных момантах з іхняга жыцця.

ЛІПЕНЬ

Аднак раней, будзем справядлівымі, Г. Далідовіч, як і іншыя празаікі, мог сказаць далёка не ўсё, што хацеў. Была ў яго творах праўда, прысутнічала выразная аўтарская пазіцыя, але аўтар усё ж мусіў і як бы азірацца. Прынамсі, расказваючы аб пасляваенных падзеях у былой Заходняй Беларусі. Людзей тады прымусам гналі ў калгасы, адрывалі ад зямлі, шукаючы «ворагаў», «кулакоў»... Але лепей уважлівей пазнаёміцца з новым раманам Г. Далідовіча са шматзначнай назвай «Заходнікі», пачатак якога змешчаны ў «Полымі».

Уменне пісаць востра, драматычна, сказваецца і на гэты раз. Г. Далідовіч з першых жа старонак умее заінтрыгаваць чытача, запыніць яго ўвагу. Увесь раман — тугія вузлы людскіх характараў, развязаць якія вельмі і вельмі цяжка. Не кожнаму па сіле гэта, не ўсім яны паддаюцца. Патрэбны тонкі псіхалагізм, каб зазірнуць у душу чалавека. А яшчэ — не ў меншай ступені — веданне саміх абставін, тагачаснага жыцця заходнікаў. Усё гэта ў рамане ёсць. І над усім дамінуе праўда, такая патрэбная і гэткая ачышчальная.

Пасляваенныя падзеі ў цэнтры рамана Л. Левановіча «Дзікая ружа» (часопісны варыянт у «Маладосці»). Гэта працяг папярэдніх твораў пісьменніка «Шчыглы» і «Паводка сярод зімы». Ведаючы, як чытач з насцярогай (не кажучы ўжо пра крытыку) ставіцца да рознага роду шматтомных «эпапей», хацеў бы адразу сказаць: гэта той рэдкі выпадак, калі аўтар зусім не збіраўся «эксплуатаваць» сваіх герояў далей, расцягваючы сюжэтныя лініі, быццам гумавыя. Сама логіка падзей вымагала ад Л. Левановіча далей паразважаць над лёсамі персанажаў. Як і ў ранейшых раманах, яму асабліва ўдаўся вобраз Андрэйкі Сахуты. Цяпер ужо хлопчык падрос, уступае ў камсамол. Адбываецца ўсё гэта на фоне падзей складаных і драматычных: паміраў «бацька ўсіх народаў», а разам з тым (пра гэта, канечне, і Андрэйка і астатнія даведаюцца пасля) адыходзіць у нябыт цэлая эпоха.

З крыху нечаканым творам выступіў у «Маладосці» У. Дзюба. Дэтэктыўнае апавяданне «Холмс-«парабак», якому папярэднічае — «З «Менскага сшытка Ватсана»,— відаць, пачатак цыкла. Можна парадавацца, што пісьменнікі нашы паступова пачынаюць абжываць новыя творчыя абсягі, не замыкаючыся толькі ў рамках традыцыяналізму. Гэта, праўда, больш характэрна для тых, хто робіць першыя мастакоўскія крокі. Дарэчы, «Маладосць» апошнім часам усё больш увагі ўдзяляе празаікам-пачаткоўцам. Вось і ў сёмым нумары пад рубрыкай «Упершыню ў «Маладосці» прадстаўлены У. Дзяжко, А. Кудласевіч...

Вам не здаецца, што сама час далучыцца да паэзіі? Пачаць хочацца з твораў Я. Купалы ў «Полымі» (публікацыя Б. Сачанкі), якія доўгі час трымалі ў літаратурных запасніках. Дарэчы, у ліпеньскіх нумарах часопісаў шмат юбілейных купалаўскіх матэрыялаў, не буду пералічваць іх, кожны заўважыць.

Шмат новых паэтычных падборак. Традыцыйна багаты гэты раздзел у «Полымі» — Р. Барадулін, З. Дудзюк, А. Каско. Нізкі моцныя, жыццёва-напоўненыя. Як, напрыклад, у Р. Барадуліна. Наколькі нечаканым можа быць ён! Як здатны павярнуць думку і разам з тым сказаць пра тое, што на слыху ў кожнага, што ўсіх турбуе, чым усе жывём. Узяць хоць бы ўрывак з верша «Я — арыец»:

Я — арыец,
Гэта значыць з аратаяў,
З суверэнных, ссівярэлых крывічоў,
На зямлі яны жылі не для харчоў,
З сёмым потам кнігу ворыва гарталі.
Ціміян ішоў смалісты ад карчоў.

У «Беларусі» падарожнай нізкай «З індыйскага сшытка» прадстаўлены В. Лукша. Ды гэта не колішняе захапленне ўбачаным у экзатычнай краіне, на што так ахвочай была наша паэзія. Гэта паэтычны роздум пра час і месца чалавека ў маланкава зменлівым свеце. Гэта здатнасць схапіць праз дакладны вобраз тое першароднае, што для нас, як быццам, і чужое, але такое вабнае, прыцягальнае. Для прыкладу: «Упоравень з крылом блішчастым «ІЛа» плыў бляклы Месяц, быццам НЛА».

У «Беларусі» і нізка Л. Яўменава. Вершы захапілі мяне, таму што напісаны не так, як «ва ўсіх». І гэта вельмі добра, што паэт застаецца самім сабою, хоць, прызнаемся, гэта нялёгка, бо раптам перадважная большасць змяніла свае погляды, каб не быць «кансерватарам». Вершы парадавалі, але здзівіла рэдакцыйная ўрэзка. Каб не быць галаслоўным, прыведу з яе вытрымку: «...маючы між тым іншыя пазіцыі па шэрагу палітычных матываў, што гучаць у асобных радках, калектыў рэдакцыі дае, тым не менш, магчымасць аўтару рэалізаваць свае канстытуцыйнае права на свабоду творчасці і думкі». Мне здавалася, што ўжо мінуў той час, калі паэтычныя творы ацэньваліся «па шэрагу палітычных матываў»...

Не праміну ў «Маладосці» і публіцыстычна-крытычны сшытак: слова А. Казлова «Пачуўшы голас зямлі...» пра Я. Брыля, развагі З. Прыгодзіча «Ад праўды побыту — да праўды быцця» з нагоды выхаду двухтомніка выбраных твораў А. Жука, голас Ю. Станкевіча «Ці бліснe ў попеле алмаз?» у абарону беларускасці.

У «Нёмане» найперш трэба згадаць артыкулы В. Карамазава, А. Сямёнавай, успаміны М. Шчаглова пра Купалу (яны і ў «Маладосці» ёсць). Але добра, што новыя імёны дзеячаў нацыянальнай культуры мае магчымасць адкрыць для сябе і рускамоўны чытач, у першую чаргу за межамі Беларусі...

...«И дым Отечества нам сладок и приятен»,— пісаў калісь знакаміты аўтар. Сёння, праўда, гэты дым у нечым гаркавы. І не толькі з-за таго, што ўсю Беларусь ахапілі пажары. Шмат неўладкаванасці ў паўсядзённым жыцці, многа нявырашаных праблем. Як бачым, не цурается іх літаратура. Пацвярджэнне таму і ліпеньскія нумары часопісаў.

А. АН-ЕВІЧ.

Пра час і пра сябе.

ВЫСТАЎКІ

Па-беларуску пра агульначалавечае

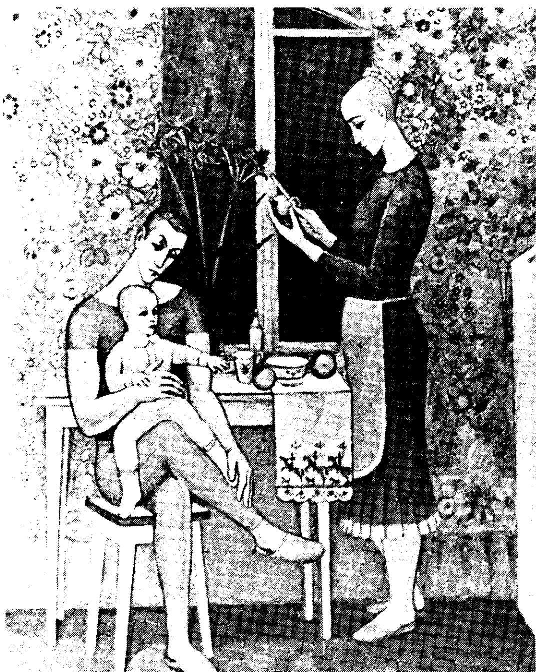
Жывапісцу Міхасю Рагалевічу — 60 год. Свой юбілей ён адзначае выставай у менскім Палацы мастацтваў. У «Энцыклапедыі літаратуры і мастацтва Беларусі» пра яго творчасць напісана: «Творы адметныя самабытнасцю мастацкай мовы, маляўнічай дэкаратыўнасцю, чысцінёй колераў, выразнай контурнай лініяй». І гэта так. Праўда, вядомасць мастака ніколі не выходзіла за межы даволі шчыльнага прафесійнага асяродку. Між тым як ягоны талент і рэальны ўклад у развіццё беларускага жывапісу дае падставы ставіць імя Міхася Рагалевіча побач з імёнамі Віталя Цвіркі, Леаніда Шчамялёва, Аляксандра Кішчанкі. Выстава, што адбылася дзесяць гадоў таму ў тым жа палацы да 50-годдзя мастака, стала падзеяй незвычайнай.

Нагадаю, што ў той час у нашым мастацтве дамінавалі ваенныя жахі і радасці камуністычнай працы. Калі краявід — дык з заводскім комінам, калі партрэт — дык Герой Сацыялістычнай Працы альбо Савецкага Саюза, калі тэматычнае палатно — дык абавязкова пра партызан альбо меліяратараў. У творах Міхася Рагалевіча было нешта іншае. Нават прынцыпова іншае. Мастак сваім жывапісам сцвярджаў тое, што пазней было названа «прыярытэтам агульначалавечых каштоўнасцяў». Тое ж стаўленне да жыцця і мастацтва бачны і на гэтай юбілейнай выставе. Змяніўся каларыт палотнаў, але нязменны гуманістычны сэнс мастацтва Міхася Рагалевіча.

В. БОГУШ.

Сакавік.

Маладая сям'я.

МУЗЫКА

У ЧАКАННІ АДКРЫЦЦЯЎ

Заўсёды з цікавасцю чакаю музычных фестываляў, якія ладзіць наша філармонія, бо менавіта да гэтай нагоды беларускія кампазітары звычайна прымяркоўваюць першы публічны паказ сваіх новых твораў. У гэтым сэнсе паказальная і сёлетняя «Мінская вясна», два канцэрты якой цалкам былі аддадзены прэм'ерам беларускай музыкі. Пра іх — сённяшняя размова, абяцаная чытачу «ЛіМа».

Дык вось. У тых канцэртах, побач з творамі ўжо вядомых шырокаму слухачу аўтараў А. Залётнева, С. Бельцюкова, А. Соніна, В. Кузняцова, Я. Паплаўскага, А. Літвіноўскага, гучала і музыка А. Барзовай, А. Дзмітрыева, С. Янковіча, Д. Лыбіна. Дарэчы, прозвішчы С. Янковіча і Д. Лыбіна пакуль мала вядомыя сталым наведвальнікам канцэртных залаў, а між тым гэтыя вучні нашага знанага кампазітара Д. Смольскага заслугоўваюць увагі.

Д. Лыбін — кампазітар-інтэлектуал, які імкнецца свае арыгінальныя ідэі ўвасобіць у нетрадыцыйнай форме, вольна выкарыстоўваючы разнастайныя прыёмы кампазітарскай тэхнікі XX стагоддзя. Ягоны твор «Адлюстраванне сонца ў вадзе» запомніўся сваім падкрэслена паслядоўным увасабленнем законаў санорнай тэхнікі ў спалучэнні з імпрэсіяністычнай вытанчанай вобразнасцю.

С. Янковіча не назавеш радыкальным паслядоўнікам авангардысцкіх тэндэнцый. У сваім Струнным квартэце ён хутчэй традыцыяналіст, але які не абмяжоўваецца толькі добрым валоданнем сваёй прафесіяй. Музыка ягонага квартэта прыемна ўразіла эмацыянальнай насычанасцю, глыбінёй і сур'ёзнасцю аўтарскай задумы. І няхай сёй-той можа дазволіць сабе з'едліва зазначыць: «Янковіч-Шастаковіч», намякаючы на пэўнае падабенства вобразнага ладу твора, прыёмаў развіцця тэматызму. Але ў спадкаемнасці лепшых узораў сусветнага мастацтва няма нічога дрэннага, пакуль гэтая спадкаемнасць не робіцца эклектыкай. Ды С. Янковіч нідзе не пераступіў гэтай мяжы. Твор яго сапраўды шчыры, сумленны, і публіка гэта адразу адчула.

На жаль, не вельмі выразнымі падаліся тры рамансы А. Барзовай на вершы І. Буніна, не адчувалася ў іх натуральнасці адносін паміж музыкай і паэтычным словам.

«Іспанскія балады» А. Соніна на вершы Ф. Г. Лоркі ў выдатным выкананні літоўскай спявачкі Ю. Лейтайтэ — пры ўсёй павазе да аўтара, прызнаюся: яны ўсё ж расчаравалі. Лепшыя творы А. Соніна адметныя прыўзнятай эмацыянальнасцю, шчырасцю аўтарскай інтанацыі, высокай драматычнай напружанасцю. Тут жа, у баладах, кампазітар «загаварыў» на чужой мове, у неўласцівай для яго манеры, наўмысна прыгожай і быц-

Калі ў душах папялішчы

«Сабака з залатым зубам» У. САВУЛІЧА ў Слонімскім беларускім драматычным тэатры

Дарослы сын, сам, дарэчы, спазнаўшы салодка-горкі смак бацькоўства, чакае-не дачакаецца смерці сваёй старэнькай матулі... Ці ж не гэта драматургічная спружына трагікамедыі Уладзіміра Савуліча: у сям'і начальніка медвыцвярэзніка, маёра міліцыі Козлікава з'явіўся сабака, якому сямейнікі вырашылі даць асобны пакой; там пакуль жыве маці гаспадара кватэры. Вось і чакаюць нявестка і родны сын, калі Кацярына Карпаўна адыдзе ў лепшы свет. Ды не проста чакаюць, а літаральна выпраўляюць яе ў апошнюю «вандроўку». Адначасова зламаны сабачы зуб мяняюць на... залаты, маўляў, ведай нашых, ва ўсім горадзе больш няма такога «сябра чалавека»!..

Трагікамедыя ў У. Савуліча атрымалася адметная: сацыяльна вострая, змястоўная, з даволі рэльефнай мастацкай «мускулатурай» гэтага рэдкага і надзвычай складанага жанру. Хаця, мушу прызнацца, калі ў першы раз убачыў «Сабаку з залатым зубам» на сцэне мінскага тэатра-лабараторыі «Вольная сцэна» з удзелам славутых купалаўцаў (С. Станюта, Г. Аўсяннікаў, Г. Арлова і інш.), я не быў, далікатна кажучы, перакананы ў гэтым. Г. Аўсяннікаў у ролі Козлікава так захапіўся сваім «вынаходніцтвам» (не хочацца занатоўваць на паперы першыя тры літары з пяці ўсім вядомага, «інтэрнацыянальнага» слова, якое акцёр з вялікім сцэнічным імпэтам паўтарае ці не тысячу разоў), што і склалася адпаведнае ўражанне не толькі пра дэгенератыўнага аўсяннікаўскага героя, пра спектакль, але і пра п'есу маладога драматурга. У выніку атрымаўся нечаканы парадокс: тэатр-лабараторыя ўзяўся быў адкрываць драматургаў, але на вачах шакіраванай публікі адбылося нешта супрацьлеглае...

Вось такое яно... тэатральнае жыццё — наскрозь сюрпрызнае і непрадказальнае. Не ведаеш, дзе згубіш вечар у глядзельнай зале, а дзе — што-небудзь цікавае ды карыснае прыдбаеш. Таму і адважыўся ехаць у Слонім. Цікавасць выклікала яшчэ адна акалічнасць: у параўнальна невялікім горадзе, якім з'яўляецца Слонім, ужо трэці год працуе прафесійны драматычны тэатр. Але ў наш спалітызаваны час гэтую падзею (адкрыццё новага тэатра!) ніхто з тэатральнай грамадскасці фактычна не заўважыў!..

Кіруе Слонімскім тэатрам (галоўны рэжысёр і дырэктар у адной асобе) вядомы на Беларусі рэжысёр Мікалай Варвашэвіч, які больш за два дзесяцігоддзі ўзначальваў тутэйшы народны тэатр. На творчым рахунку М. Варвашэвіча — дзесяткі розных спектакляў, сярод якіх пераважная большасць — паводле твораў беларускай драматургіі. Слонімцы маюць шматлікія ўзнагароды. Падругое, прынцыпова змяніўся статус тэатра, ён зрабіўся прафесійным. Натуральна, прыйшлі маладыя прафесійныя акцёры, выхаванцы беларускіх творчых ВНУ. З ранейшага складу засталася, здаецца, адна Л. Літвіненка, якая шмат і з поспехам брала ўдзел ва ўсіх пастаноўках М. Варвашэвіча.

Прырода тэатральнага мастацтва мае ўласцівасць, якой няма ў бальшыні іншых відаў мастацтва. У тэатры выключна важную ролю адыграе сам глядач. Недарэмна гледача называюць сааўтарам спектакля. У справядлівасці гэтай ісціны (на якую, дарэчы, задужа часта «забываюцца» многія рэжысёры, асабліва маладыя, маўляў, мы працуем для Высокага Мастацтва, а не для якога-небудзь грамадзяніна Н., які адшпіліў ад свайго бюджэту колькі там рублёў і прыйшоў у тэатр) я пераканаўся падчас спектакля «Сабака з залатым зубам» на слонімскай сцэне. Глядач быў не проста «прэм'ерны». Глядач быў менавіта свой, глядач канкрэтнага тэатра, канкрэтнага рэжысёра, глядач, які давярае і любіць свой тэатр. Згадзіцеся, такая з'ява, гаворачы словамі аднаго з герояў А. Астроўскага, шмат чаго вартая. Такога гледача выхоўваюць доўга і паслядоўна, выхоўваюць мастацтвам, у якім перш за ўсё пануе шчырасць памкненняў, пачуццяў, дачыненняў. Гэтым вызначаліся лепшыя народныя тэатры, у тым ліку і слонімскі. І калі новы, займеўшы статус прафесійнага, здолее захаваць і развіць гэтую выдатную традыцыю, значыць, будзе пашырацца кола ўдзячных гледачоў.

Рэдкая і дзівосная еднасць сцэны і залы падчас спектакля стварылі нейкую асаблівую атмасферу (падкрэслю, даўно такога не бачыў, бо на многіх сталічных прэм'ерах часцей узнікае нейкае супрацьстаянне сцэны і глядзельнай залы, і пра гэта трэба калі-небудзь падрабязна паразважаць), якая дапа-

цам бы зразумелай усім (хто ж сёння не смуткуе пра адсутнасць прыгажосці ў нашым жыцці?), але ў выніку твор мае адчувальныя рысы эклектызму і пазбаўлены аўтарскай індывідуальнасці.

Адразу тры творы А. Літвіноўскага былі ўключаны ў фестывальную праграму. Адзначу тыя, што гучалі ў канцэртах камернай музыкі. «Intavolatura» для гітары сола пабудаваная па прынцыпе «тэзіс — антытэзіс», на суадносінах музыкі старадаўняй арыгінальнай — і сучаснай яе інтэрпрэтацыі. І калі арыгінал увасабляе гармонію, свайго роду «светлы парадак», то аўтарская версія — гэта, натуральна, дысгармонія і разбурэнне. Чаргаванне гэтых «версій-інверсій» атрымалася надта доўгім, зацягнутым, і ўзнікла ўражанне не зусім прадуманай агульнай драматургічнай канцэпцыі сюіты. А вось п'еса А. Літвіноўскага «Вір» для чатырох валторнаў, наадварот, прыемна ўразіла дакладнай драматургічнай пабудовай, цікавай працай з гукам. Поспеху «Віру» не ў малой ступені садзейнічала і размяшчэнне выканаўцаў у розных кутках залы, што надало гучанню своеасаблівы квадрафанічны эфект.

Мэтанакіравана і плённа працуе на ніве беларускага авангарду кампазітар В. Кузняцоў. На фестывалі прагучаў яго новы твор — «Маналог Гамлета» на тэкст з п'есы лідэра сучаснага канцэптуальнага мастацтва У. Сарокіна «Дысмарфаманія». Кампазітара прывабіла магчымасць увасобіць эмацыянальны стан чалавека ў момант найвышэйшага напружання душэўных сіл, перажыванняў, калі на першы план выходзіць падсвядомасць. Вось гэты момант пераходу ад свядомага ў падсвядомае і цікавіў кампазітара. Аўтар засяродзіўся на вельмі сціплых, нават аскетычных сродках: голас і падрыхтаваны раяль, — ніякіх знешніх эфектаў. Але «Маналог Гамлета» ўзрушыў публіку, бо яго вельмі пераканаўча, уражліва перадаючы эмацыянальны стан чалавека неардынарнага, выканаў М. Жылюк. Ён гэтак экспрэсіўна прамаўляў-спяваў ключавое слова маналога — «Страшна!», што сапраўды... рабілася страшна.

«Навела ў трох фрагментах» для гітары, струннага квартэта з керамічнымі звонікамі — так называецца новы твор Я. Паплаўскага. Адметнымі ў ім былі, бадай, керамічныя звонікі, але з-за таго, відаць, што інструмент гэты меў у свой час у асноўным прызначэнне прадмета побыту, дык у гэтым творы халаднаватае, няпэўнае гучанне званочкаў выкарыстоўвалася вельмі скупа, як фарба такога ж няпэўнага тону. Мабыць, калі мастак-кераміст Л. Панамарэнка зробіць звонікі ўсіх 12-ці тонаў, як заказаў кампазітар, можна будзе іх выкарыстоўваць больш разнастайна і з выдумкай. Твор не мае канкрэтнай праграмы. Гэта толькі пачуцці, асацыяцыі, накіды, не звязаныя паміж сабой. Таму часам музыка, складзеная з такіх мікраструктур, набору пэўных прыёмаў, адразу не ўспрымаецца, бо здаецца, ёй бракуе эмацыянальнасці. Але пры ўважлівым праслухоўванні эмоцыі заўважаеш, асабліва ў другім фрагменце «Навелы», а вось не хапае разнастайнасці і выразнасці партыі гітары.

Новы твор С. Бельцюкова «Эскізы» для флейты, трамбона і аргана — трэці ў цыкле, звязаным з экалагічнай тэматыкай. Да таго былі «Музыка для габоя і магнітафоннай стужкі» і «Стронцый-90». Кампазітара хвалюе не толькі стан прыроднага асяроддзя, у якім мы жывём, а перш за ўсё лёс асяроддзя культурнага. Усведамленне неабходнасці яго захавання — не менш важна, чым захаванне навакольнай прыроды. Твор напісаны для трох выканаўцаў, але ўспрымаецца як сімфанічнае палатно, і не толькі з-за насычанага арганнага гучання, але перадусім дзякуючы прафесійнаму ўменню кампазітара працаваць з музычным матэрыялам глыбока і сур'ёзна, дакладна адчуваць драматургію твора.

Сапраўдным трыумфатарам фестывалю можна назваць кампазітара А. Залётнева. Ягоны канцэрт для ўдарных «Крэда» — з'ява неардынарная. Слухачам адкрыўся зусім невядомы А. Залётнеў. У канцэрце тры часткі: «І народжаны», «І ўкрыжаваны», «І ўваскрос». Але нельга сказаць, што твор натхнёны евангельскім сюжэтам. Гэтыя падзагалоўкі больш пазначаюць прынцыпы драматургічнай пабудовы твора і абагульнены яго змест. Знаёмства кампазітара з мастацтвам ансамбля ўдарных інструментаў пад кіраўніцтвам У. Судноўскага дало штуршок для напісання канцэрта: А. Залётнеў першы на Беларусі стварыў для гэтага калектыву буйны твор. Аўтар імкнуўся асобна падкрэсліць каларыт кожнага інструмента, вылучыць яго, зрабіць галоўным, бо ў вялікіх аркестрах ударныя выконваюць у асноўным пабочную ролю. У дадзеным выпадку ўсе яны — салісты, яны іграюць музыку, кожны такт якой нібы пагружае слухача ў мора гукаў, хвалі якога то пяшчотна люляюць, то раптам змыкаюцца над галавой, то зноў выносяць на паверхню. Уражанне сапраўды незвычайнае. Застаецца шчыра парадавацца за гэтую працу А. Залётнева і чакаць новых ягоных арыгінальных знаходак, у прыватнасці, у Канцэрце для аргана і камернага аркестра, задума якога, як я ведаю, ужо выспявае. Пакуль жа кампазітар даў слухачам магчымасць пазнаёміцца са своеасаблівымі эскізамі да яго. У той самай праграме К. Шараў выканаў Тры арганныя кадэнцыі А. Залётнева, якія дазваляюць меркаваць пра будучы твор як пра вострасучасны, з арыгінальнымі кампазітарскімі прыдумкамі, пошукамі новых прыёмаў арганнай ігры, разнастайных эфектаў.

Творчы плён сёлетняга вясновага фестывалю пазначыў чарговую прыступку на шляху да новых вяршыняў маладой беларускай музыкі. Пажадаем жа яе аўтарам набыць свайго ўдзячнага слухача, а слухачу — дачакацца незабыўных імгненняў адкрыцця цікавых і арыгінальных твораў.

Таццяна ПЕСНЯКЕВІЧ.

магала глыбей успрыняць розумам і сэрцам той свет, людзей, характары, якія ўзніклі пад пёркам маладога драматурга. Слонімская прэм'ера нарадзіла ўпэўненасць, што У. Савуліч прыйшоў у драматургію недарэмна, ад яго можна чакаць новых — сапраўды мастацкіх твораў. Ён умее будаваць дыялог, знаходзіць сакавітыя моўныя характарыстыкі сваіх герояў, і (самае галоўнае і каштоўнае) мае пачуццё тэатра, тэатральнасці. Адсюль — добра выпісаныя ролі, якія абуджаюць акцёрскую фантазію і творчую ініцыятыву (тут я разумею купалаўца Г. Аўсяннікава, але густ і мера ў сцэнічным мастацтве далёка не апошнія).

У пэўным сэнсе здзівіў рэжысёр М. Варвашэвіч. Ён даўно праявіў сябе як майстра сцэнічных палотнаў, любіць і ўмее ставіць шматнаселеныя спектаклі эпічнага гучання. А тут — своеасаблівая сцэнічная показка з невялікай колькасцю дзейных асобаў, у простых, лаканічных дэкарацыях (мастак С. Кірын спавядае прынцып побытавай дакладнасці: будуе звыклы інтэр'ер вітальні звыклай гарадской кватэры). Рэжысёр не імкнуўся «пашырыць» або «паглыбіць» драматычны твор, сваю задачу ён бачыў у іншым — дакладна перакласці на тэатральную мову трагікамедыю У. Савуліча. Вядома, з такой задачай можна і паспрачацца, але тут не выпадае, бо рэжысёр перконвае з дапамогай акцёраў і... гледачоў. Так-так, менавіта з дапамогай гледачоў, якія актыўна, надзвычай эмацыянальна ўспрымаюць спектакль, спрыяюць яго асаблівай атмасферы. (Не магу не падкрэсліць: тэатральнае мастацтва асуджана на імгненнае ўспрыманне ды прызнанне. Калі яго няма — значыць, няма і спектакля, а ёсць нейкі цьмяны прывід... Падумалася, колькі такіх спектакляў-прывідаў прайшло па нашых сцэнах).

Акцёрская партытура спектакля слонімцаў (выкажуся пэўна парадаксальна) — самая распрацаваная і адначасова... слабая. Бальшыні выканаўцаў яшчэ вельмі і вельмі бракуе майстэрства. І ніякай стараннасцю не кампенсуеш відавочныя недахопы. Гэта тычыцца перш за ўсё маладых — Т. Мурашкі (яна выконвае ролю жонкі Козлікава Фяўронні Захараўны, надзвычай ваяўнічай мяшчанкі), І. Янук (дачка Козлікава Лада), У. Навуміка (сяржант Дзюба).

Вопытная актрыса Л. Літвіненка ролю Кацярыны Карпаўны — маці Козлікава, вядзе ў стрыманай, я б сказаў, аскетычнай манеры, але псіхалагічна напоўнена, стварае вобраз жанчыны цяжкога лёсу, якая не згубіла дабрыні, спагадлівасці, пачуцця ўласнай годнасці. Арыгінальнай пластычнай выразнасцю ў абмалёўцы сваёй ролі вылучаецца малады акцёр М. Сцешыц (Сабака з залатым зубам). Большую псіхалагічную выразнасць хацелася б убачыць у ігры В. Багушэвіча (дзед Язэп). Надзвычай цяжкая задача ў выканаўцы галоўнай ролі С. Бачкова (маёр Козлікаў). Я ўжо адзначаў, што драматургу ўдалося выпісаць надзіва каларытны тыпаж нашага сучасніка, у якога за душой ужо нічога святога не засталося. Пакуль жа С. Бачкоў някепска перадае адну рысу характару свайго героя — абсалютную страту сумлення. Ахвотна, хоць і аднастайна акцёр дэманструе і тое, што ягоны герой увесь час жлукціць, хлебча, смокча самагонку. Але сутнасць вобраза, створанага драматургам, значна глыбейшая. Мне здаецца, вобраз Козлікава пасапраўднаму трагічны. Але пакуль тэатры (у Мінску і Слоніме) адкрылі толькі першы яго пласт.

Спектакль няроўны, гэта відавочна. Хоць мэты сваёй, як мне падалося, ён дасягае. Спектакль цешыць гледача, але і трывожыць, і абуджае думкі, сумненні: што ж такое з намі адбылося, што адбываецца, калі ў душах папялішчы, а замест сэрцаў халодныя камені?..

Рычард СМОЛЬСКІ.

ЗНАЁМСТВА

Збіраем лаўры...

Новы лаўрэат — Ірына ЮРКОЎСКАЯ.

На працягу апошніх дзесяцігоддзяў галоўнай мэтай для прафесуры й педагогаў Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі ды музычнай школы пры ёй (цяпер ліцэя) было выхаванне лаўрэатаў усесаюзных або міжнародных конкурсаў. Але хоць і былі ў рэспубліцы таленавітыя маладыя музыканты, прабіцца праз конкурснае сіта Масквы, якая адбірала кандыдатаў для ўдзелу ў міжнародных конкурсах, было амаль немагчыма.

Толькі цяпер, калі Беларусь атрымала незалежнасць і магчымасць самастойна выходзіць на міжнародныя спаборніцтвы музыкантаў, калі ў Міністэрства культуры рэспублікі з'явілася сякая-такая валюта, шанцаў у патэнцыяльных нашых лаўрэатаў пабольшала. Гэты год — сапраўды залаты для беларускага выканальніцкага мастацтва: як з рогу пасыпаліся лаўрэацкія ўзнагароды беларускім удзельнікам шматлікіх міжнародных конкурсаў. Вось толькі пералік. Першае і другое месцы на радыёконкурсе «Канцэрціна Прага» занялі вучні Музычнага ліцэя пры БДК віяланчэліст М. Самсонаў (педагог У. Перлін) і піяніст А. Паначэўны (клас Л. Шаламенцавай), той жа А. Паначэўны стаў лаўрэатам І Міжнароднага юнацкага конкурсу імя Ф. Шапэна ў Маскве. Адкрыццём таго конкурсу, як адзначыў прафесар Маскоўскай кансерваторыі С. Дарэнскі, сталася выступленне яшчэ аднаго вучня ліцэя — І. Сяргея (пед. Н. Ташчыліна). Лаўрэатам вельмі складанага конкурсу імя І.-С. Баха вярнулася ў Мінск выпускніца Музычнага ліцэя А. Мяцельская, таксама вучаніца Н. Ташчылінай. А поспехі Д. Марозава (вучань прафесара В. Рахленкі), які атрымаў спецыяльны прыз за артыстычнасць на Міжнародным конкурсе імя Чурлёніса ў Вільні ды 3-е месца на Рэспубліканскім конкурсе піяністаў!

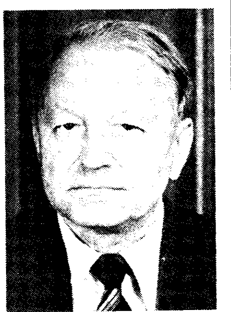
Нарэшце, зусім нядаўна мы даведаліся пра вялікую перамогу маладой беларускай піяністкі І. Юркоўскай, якая заваявала 3-е месца і прэмію 4 тыс. долараў на XX Міжнародным конкурсе імя Алесандра Касаграндэ ў г. Тэрні (Італія). У конкурсе ўдзельнічала 60 музыкантаў з 18 краін свету, у фінальным туры іх засталося толькі два: В. Ягорава, студэнтка Маскоўскай кансерваторыі, якая заняла 1-е месца, ды І. Юркоўская, выпускніца БДК, — яна стала лаўрэатам 3-й прэміі (2-е месца не прысуджалася).

Імя І. Юркоўскай вядомае ў музычных колах рэспублікі з 1980 г., калі яна перамагла (разам з А. Сікорскім) у конкурсе навучэнцаў музычных вучылішчаў. Тады яна займалася ў Гомельскім МВ. Напружаная вучоба ў кансерваторыі, а потым у аспірантуры ў выдатнага педагога, высокаадукаванага музыканта В. Рахленкі, паспрыяла развіццю І. Юркоўскай у сталую яркую выканаўцу са сваім непаўторным светапоглядам. Ірына — творчая асоба з шырокім колам інтарэсаў. Нейкі час пасля заканчэння аспірантуры яна займалася на аддзяленні спеваў у класе Л. Каспорскай, мае прыемнае сапрана, нават працавала ў Мінскім камерным хоры — як канцэртмайстар і як харыстка. Але праблемы з прапіскай, з жытлом прымусілі І. Юркоўскую часова пакінуць Беларусь: цяпер яна працуе ў Польшчы.

Выступленне маладой беларускай піяністкі на складаным конкурсе ў Італіі мела вялікі поспех у слухачоў і журы. Акрамя прэміі, яна атрымала падарунак — відэакасету з надпісам «Грацыя, Ірына». Для ўсіх гэта было адкрыццём і новага музыканта, і невядомай дагэтуль Беларусі. У лютым 1993 г. Ірына запрошана з канцэртамі па Італіі як лаўрэат конкурсу.

Вера ЛАГВІНЕНКА.

Віншуем!

Учора споўнілася 70 гадоў пісьменніку Алесю МАХНАЧУ — драматургу, празаіку, нарысісту. Віншуем Алеся Іванавіча, колішняга лімаўца, з днём нараджэння, зычым яму доўгіх гадоў жыцця, новых твораў!

ПРАЗ ПАКУТЫ — ДА ШЧАСЦЯ

«Герой і пакутнік» — так дакладна сказаў пра Алеся Махнача, прадстаўляючы на старонках часопіса «Тэатральная Беларусь» (1992, № 3) яго новую аднаактовую п'есу — сатырычную камедыю-плакат «Незвычайныя пацыенты» Анатоль Сабалеўскі. Сапраўды, за гэтымі словамі тое вызначальнае, што дае падставы гаварыць пра Алеся Іванавіча як пра чалавека нялёгкага лёсу, творцу, які ідзе ў літаратуры сваім нялростым шляхам. А гэтае змаганне за жыццё, а пасля і за вяртанне добрага імя пачалося для А. Махнача трагічным ранкам 22 чэрвеня 1941 года, калі яго, дзевятнаццацігадовага лейтэнанта, вайна заспела ў Брэсцкай крэпасці.

Што адбывалася тады на заходніх рубяжах, мы ўсе, бадай, добра ведаем. На жаль, куды меней знаем, як ваяваў А. Махнач. Не з тых ён, хто любіць афішаваць уласныя подзвігі. Не з тых, а журналістам ды і пісьменнікам часта падабаюцца (прынамсі, да нядаўняга часу падабаліся) людзі, якія заўсёды, як кажуць, навідавоку, умеюць сябе належным чынам «падаць».

Пры жаданні А. Махначу не тое, што нарыс — аповесць прысвяціць можна. На працягу пяці сутак без вады, зусім галодны разам з іншымі камандзірамі — і такімі малодшымі, як сам, і старшымі па званні — кіраваў лейтэнант А. Махнач абаронай на адным з участкаў Цэнтральнага вострава крэпасці. Некалькі разоў быў цяжка паранены, але ведаў, што адступаць няма куды, і, сабраўшыся з сіламі, зноў вёў байцоў у атаку. Шостыя суткі абароны сталі для яго, як для змаганца, апошнімі...

Чарговае раненне і страта прытомнасці, а пасля... Хай пра гэта лепей скажа сам Алесь Іванавіч скупымі радкамі аўтабіяграфіі «З пройдзенага», змешчанай у кнізе «Пра час і пра сябе», выпушчанай выдавецтвам «Беларусь» у 1966 годзе: «...губляю прытомнасць і трапляю ў фашысцкі палон. Знаходжуся ў гітлераўскіх канцэнтрацыйных лагерах смерці. Кожны дзень туды прыводзяць цяжкапараненых савецкіх салдат і афіцэраў. Іх адразу гоняць у «лазню». Адтуль ніхто не вяртаецца. Я не магу падняцца, прайсці трыста метраў. Гэта выратоўвае мяне ад крэматорыя, які ворагі называюць «лазняй для рускіх».

Вайна для пераважнай большасці тых, хто жыў тады і хто выжыў, закончылася пераможнымі майскімі днямі сорак пятага. Для А. Махнача яна працягвалася... Не завяршылася пасля вызвалення з канцлагера «Везуве». Яшчэ больш двух гадоў давялося лячыцца ў шпіталях, пераносячы адна за адной складаныя аперацыі. На жаль, вайна не скончылася для колішняга лейтэнанта і пасля вяртання ў родную вёску Забалацце, што на Уздзеншчыне. І не толькі таму, што інваліда ніхто не хацеў браць на работу ў калгас — маўляў, які з цябе працаўнік. Было і іншае. Вярнуўся ж дамоў не проста франтавік, а вязень некалькіх фашысцкіх лагераў! А як ставіліся тады да колішніх палонных, вядома.

Ды, на шчасце, знайшліся добрыя людзі, паверылі... Раённы аддзел культуры прызначыў А. Махнача загадчыкам Прысынкаўскай сельскай бібліятэкі, камсамольцы калгаса выбралі сакратаром арганізацыі. Пашанцавала і ў тым сэнсе, што ў тых жа Прысынках хатай-чытальняй загадваў самадзейны кампазітар Павел Шыдлоўскі. З ім Алесь Іванавіч прапагандаваў беларускую літаратуру, арганізоўваў вечары. Стварыў драматычны гурток, а П. Шыдлоўскі кіраваў хорам. З песнямі было прасцей, а вось неабходнага драматургічнага матэрыялу, які б грунтаваўся на мясцовым матэрыяле, не хапала. І А. Махнач пачаў пісаць сатырычныя сцэнкі, сцэнічныя абразкі, не адмаўляўся і ад прыпевак, вершаў. Асобныя з гэтых твораў былі нават змешчаны на старонках уздзенскай раённай газеты.

Пашанцавала і ў тым, што першыя пробы пяра заўважылі вядомыя пісьменнікі — зямляк Кандрат Крапіва і Міхась Клімковіч. Яны параілі А. Махначу вучыцца далей. Ён завочна закончыў Мінскі бібліятэчны тэхнікум, Літаратурны інстытут імя М. Горкага. Працаваў у «ЛіМе», быў бібліятэкарам, літаратурным работнікам. Працу, праўда, давялося перапыняць на два гады, нагадалі аб сабе цяжкія раненні. Але менавіта на гэты перыяд і прыпадае сталая творчая праца А. Махнача. Найперш у галіне аднаактовай драматургіі. Яго п'есы, сцэнкі, камедыі, інтэрмедыі, скетчы ставіліся многімі самадзейнымі тэатрамі, увайшлі ў зборнікі «Драматычныя мініяцюры», «Перад бурай», «Аднаактовыя п'есы», «Да пары збан ваду носіць» і іншыя.

Набыўшы мастакоўскі вопыт, А. Махнач перайшоў да вялікіх драматургічных форм. Напісаў п'есы «Шпачок», «Гаўрошы Брэсцкай крэпасці». Абедзве на матэрыяле Вялікай Айчыннай вайны, апошняя, як бачна з назвы, зместам звязана з падзеямі, удзельнікам і сведкам якіх быў сам аўтар. Са з'яўленнем гэтых твораў для А. Махнача і пачаліся зноў пакуты, на гэты раз творчыя. Як гэта часта назіраецца і цяпер, тэатры рэспублікі чамусьці вельмі неахвотна бяруцца за пастаноўку п'ес новых драматургаў. Адны «Гаўрошы Брэсцкай крэпасці» набылі сцэнічнае жыццё у Тэатры юнага гледача ў Мінску і ў Гомельскім абласным драматычным тэатры. Пісаў жа іх А. Махнач у разліку на Брэсцкі тэатр. Там, аднак, ішла ўжо не адзін год «Брэсцкая крэпасць» К. Губарэвіча. Палічылі за лепшае «не паўтарацца».

Інакш паставіліся да А. Махнача на Украіне. У Львове былі пастаўлены і «Шпачок», і «Гаўрошы Брэсцкай крэпасці». Апошняя п'еса прывабіла яшчэ добры дзесятак украінскіх тэатраў — у Данецку, Запарожжы, Луганску, Івана-Франкоўску, Цярнопалі, Вінніцы, Палтаве...

Ды А. Махнач не з тых, каго падобная няўважлівасць і несправядлівасць могуць выбіць з каляіны. Ён працуе спакваля, нетаропка, аздабляючы сваю творчую дзялянку. З поспехам выступае не толькі ў галіне драматургіі. Піша нарысы (найперш краязнаўчага характару, пра родную Уздзеншчыну, пра Нёманраку), апавяданні, аповесці дакументальна-мастацкага характару (кнігі «Дзеці крэпасці», «Камандзір Усходняга форта»).

«Няхай красуе жыццё» — так назваў ён томік сваіх выбраных драматургічных твораў, выпушчаных у 1982 годзе. Магчыма, каму-небудзь падобная назва падасца ў нечым і агульнай. Магчыма, але калі ведаеш біяграфію А. Махнача — і жыццёвую, і творчую, разумееш, што яна як нельга да месца.

За жыццё паміраў (і не памёр!) лейтэнант А. Махнач. Жыццё ўслаўляе пісьменнік А. Махнач. Так, ён герой і пакутнік. Але, думаецца мне, да ўсяго і шчаслівы чалавек.

Хацелася б не памыліцца!

Алесь МАРЦІНОВІЧ.

З ПОШТЫ «ЛіМа»

Дык па кім зверяем час?

Слухаючы Беларускае радыё, я заўважыў, што незадоўга да Дня незалежнасці Беларусі ўсе дыктары Беларускага радыё, як па загадзе, пачалі ўжываць, называючы ў эфіры дакладны час, такі выраз «Мясцовы час... гадзін».

Раней такога не было. У лепшым выпадку звычайна казалі: «Зараз 9 гадзін», або ў горшым выпадку — «У Мінску зараз 9 гадзін». Як быццам бы ў Гродне або ў Магілёве ў гэты час не 9 гадзін.

А 31 ліпеня а 15 гадзіне, калі пасля абедзеннага перапынку загаварыла мая 4-канальная радыёкропка (яна чамусьці маўчыць з 14 да 15 гадзін па ўсіх каналах), я пачуў такое: «Гаворыць радыё Беларусі. Мясцовы час — 15 гадзін». Як такое разумець?

Напэўна, камісары з Беларускай тэлерадыёкампаніі ніяк не хочуць змірыцца з тым, што Беларусь стала суверэннай дзяржавай. Дык хоць такім чынам хочуць даць зразумець людзям, што Мінск — гэта ніякая не метраполія суверэннай краіны, а толькі мястэчка, і час тут — мясцовы. Каб не забываліся, што ёсць яшчэ і «время московское».

Ніколі не чуў, каб палякі або немцы па радыё казалі «мясцовы час», або «варшаўскі ці берлінскі час». Кожная краіна ў залежнасці ад геаграфічнага становішча мае свой натуральны, зададзены прыродай заход і ўсход сонца, свой час. Мае яго і Беларусь. І не трэба яго называць ні беларускім, ні мясцовым, ні мінскім, а казаць проста і зразумела для ўсіх, хто жыве на Беларусі і слухае беларускае радыё: «Зараз 9 гадзін».

П. ЛУБОУСКІ.

г. Мінск.

Каб не ленаваліся сябры ТБМ...

У «ЛіМе», ды і ў іншых беларускіх газетах сёння можна прачытаць адныя й тыя ж папрокі і крыўды на рускіх, што пражываюць у Беларусі, але не жадаюць гаварыць і пісаць па-беларуску. Гучаць абвінавачванні В. Кебічу, які, маўляў, абяцаў гаварыць на роднай мове, але не гаворыць. Абвінавачваюцца краміпкі, шафёры грамадскага транспарту, дактары, служкі царкоўныя, настаўнікі, выхавацелькі дзіцячых садкоў і г. д., і г. д.

У падтэксце такіх абвінавачванняў чытаецца наступнае: усе, хто жыве ў рэспубліцы, добра ведаюць беларускую мову, але не хочуць гаварыць і пісаць на ёй. На мой погляд, гэта не слушная і небяспечная ўстаноўка — для тых прыхільнікаў адраджэння роднай мовы, што прагнуць рэальных змен моўнай сітуацыі. Толькі на першы погляд беларускую мову лёгка вывучыць рускамоўнаму чалавеку: бо, напрыклад, калі ў мастацкім ці інфармацыйным тэксце з дзесяці беларускіх слоў 2—3 не супадае па значэнні з рускімі словамі, дык гэта й не перашкодзіць разуменню такога тэксту. І вымаўленне таксама быццам не вымагае асаблівай падрыхтоўкі... Але так уяўляецца толькі «на першы погляд». На маё цвёрдае перакананне, беларускую мову трэба вывучаць па такой жа напрацаванай дзесяцігоддзямі сістэме, як, напрыклад, мову англійскую ці французскую.

Досыць крытыкі, крыўдаў і папрокаў, давайце шукаць шляхі хуткага і эфектыўнага вывучэння беларускай мовы. Што да сяброў ТБМ імя Ф. Скарыны, дык кожны з вас мог бы паставіць за мэту навучыць мове двух-трох чалавек і паспрыяць таму, каб яны навучылі яшчэ двух-трох чалавек. Тады не давялося б крытыкаваць ксяндза з мястэчка Дунілавічы з-пад Пастаў («ЛіМ», 29.05.92), а можна было б пакарыстацца яго вопытам: ён жа, як піша аўтар ліста, навучае польскай мове не толькі ў касцёле, але й у школе. Можна было б з'ездзіць па вопыт і ў вёску Новая Мыш пад Баранавічы, дзе польскія місіянеры за год дамагліся таго, што дзеці пачалі спяваць і складаць вершы на польскай мове...

Хочацца раззлаваць сяброў Таварыства на сваім уласным прыкладзе. Менавіта: прачытаўшы на дзвярах іх офіса аб'яву-запрашэнне на курсы вывучэння беларускай мовы, запісаўся, пакінуў адрас і тэлефон. Сказалі: чакайце, паклічам. Праз паўгода прыйшоў, запытаў: чаму не паклікалі? Зноў запісалі адрас і тэлефон. Праходзіць паўгода — і зноў цішыня...

Бальшавікі, агітуючы за сваю веру, йшлі ў народ, не ленаваліся дайсці да кожнай вёскі, кожнага селяніна, салдата. Можа, прыклад і не карэктны, але хочацца, каб сябры ТБМ таксама не ленаваліся.

Арнольд ДЫБЧА.

г. Мінск.

Пра сяўбу ў... жніво?

З вялікім задавальненнем заўсёды слухаю «Радыёкантакт». Перадача даволі цікавая, інфармаваная. Але вось, часам, хлопцы і дзяўчаты даюць маху. Што так? 18 ліпеня праслухаў перадачу, якую ўжо даводзілася чуць раней, недзе ў траўні. Усё тое ж самае! (І так бывае даволі часта). Разумею, што гэта паўтор. Але няўжо няма іншых тэм у такі складаны і багаты на падзеі час? Балюча за нас, за Беларусь. Вось расейцы транслююць усе 24 гадзіны «Молодежный канал». Прыемна слухаць! Заўсёды нешта новае: сустрэчы, размовы, спрэчкі і г. д. «Радыёкантакт» жа выходзіць толькі раз у тыдзень. Дык, можа, варта павучыцца ў сваіх калег? А то слухаць размову пра тое, што бутэлька гарэлкі патрэбна ў Ганцавічах менавіта цяпер, калі ідзе сяўба (а на двары ўжо жніво), вельмі недарэчна. І было б зусім добра, калі б журналісты гутарылі між сабою заўсёды па-беларуску, а не ўжываючы родную мову сям-там.

Алег БЯРНАТ.

г. Баранавічы.

ДОВАДЫ НЕБЯССПРЭЧНЫЯ

(Пачатак на стар. 5).

польскі, вялікі князь літоўскі, рускі, прускі й г. д. Тут мы бачым арлоў — польскага і прускага, ёсць тут і «Пагоня». «Пагоня» класічнага ўзору: на чырвоным полі сярэбраны вершнік на белым кані з узнятым мячом і чырвоным шчытом з белым крыжам на ім. Як бачна, продкі не ўглядалі тут развальвання колеравай еднасці герба. Прычым крыж на шчыце не суцэльны, а падзелены на два аднолькавыя чатырохканцовыя крыжы. Больш таго, побач ёсць медальён з выявай гэтага чырвонага шчыта асобна, як самастойнага герба, толькі зверху над крыжамі дадзена залатая вялікакняская карона.

А цяпер звернемся да другога прыкладу. Канешне, твор выяўленчага мастацтва нельга разглядаць як паўнавартасны гістарычны дакумент, тым больш, што напісаны ён у мінулым стагоддзі, і ўсё ж... На знакамітай карціне Яна Матэйкі «Люблінская унія» сярод іншых дзяржаўных гербаў, размешчаных на сценах залы, дзе адбываецца знакамітая падзея падпісання уніі, мы бачым і «Пагоню», і той жа шчыт. Сама «Пагоня» праглядаецца невыразна, і пра колер яе шчыта цяжка сказаць нешта пэўнае, але з правага боку на сцяне выразна бачны той жа чырвоны шчыт, але з адным белым чатырохканцовым крыжам. А Ян Матэйка, як вядома, быў выдатным знаўцам гістарычнага антуражу — адзення, зброі, даспехаў... У тым ліку і сярэднявечнае геральдыкі.

Шчыт з шасціканцовым крыжам добра бачны на вайсковай харугве на гравюры з выявай бітвы пад Варнай «Кронікі Польскай» Марціна Бельскага. Прычым шчыт размешчаны на фоне трох пасоў уздоўж усяе харугвы. Гравюра чорна-белая, і можна толькі здагадвацца, якога колеру гэтыя пасы харугвы і шчыт з крыжам.

Дарэчы, беларуская эміграцыя, мяркуючы па выявах на эмігранцкіх выданнях, а таксама выдадзеных эміграцыяй серыях марак да юбілеяў БНР, карыстаецца «Пагоняй» з чырвоным шчытом. Чырвоны шчыт быў характэрнай асаблівасцю Русі не толькі ў глыбокай старажытнасці, гэтая асаблівасць захоўвалася і пазней. Варта толькі ўважліва даследаваць карціну невядомага майстра пачатку XVI стагоддзя «Бітва пад Оршай», якую ўжо з поўным правам можна разглядаць у якасці гістарычнага дакумента. Пераважная большасць вершнікаў конніцы Астрожскага і Радзівіла маюць шчыты чырвонага колеру, і толькі зрэдку сустракаюцца іншыя колеры, хутчэй за ўсё звязаныя з уласнымі (шляхецкімі) гербамі ўладальнікаў.

Зрэшты, зразумелае жаданне аўтараў эталона дзяржаўнага герба звязаць крыж на шчыце вершніка са знакамітым крыжам Ефрасінні Полацкай, але трэба быць асцярожным з ужываннем сентэнцый кшталту «захаваць гістарычную праўду» і да т. п. Форма крыжа прымальная, але да колеру ёсць прэтэнзіі.

Безумоўна, я не валодаю ўсёй інфармацыяй па гэтым важным пытанні і не імкнуся валодаць ісцінай у апошняй інстанцыі. Але ўжо адно тое, што Рэспубліка Летува пайшла праз пэўны час на змяненне эталона свайго герба, прымушае задумацца. Дарэчы, было б небескарысна пацікавіцца нашай шаноўнай Камісіі ў летувіскіх калег аб матывах і аргументацыі змянення колеру шчыта вершніка на сваім дзяржаўным гербе. У любым выпадку перакананы: пытанне аб колерах нашай «Пагоні» патрабуе дадатковага, больш глыбокага вывучэння і даследаў. Спадзяюся, што ўсё вышэйвыкладзенае не застанецца па-за ўвагай.

Ю. КОПЦІК, краязнаўца.

г. Орша.

Іван ПТАШНІКАЎ

ШТО ЗАСТАЕЦЦА Ў ПАМЯЦІ

Эскізы

Частка другая

МОЙ ПЕРШЫ РАМАН «Чакай ў далёкіх Грынях» быў апублікаваны ў 1960 годзе ў часопісе «Маладосць» у №№ 9—12.

Недзе праз месяц (31 студзеня 1961 г.) газета «Літаратура і мастацтва» змясціла на яго двухпадвальную разгромную рэцэнзію В. Крышталя «Пошукі ці літаратурная бравада?»

А тут якраз 4 лютага 1961 года рэдактар У. Дамашэвіч і в. а. загадчыка рэдакцыі М. Татур падпісалі раман у набор і здалі ў галоўную рэдакцыю ў Дзяржаўным выдавецтве БССР.

Рэцэнзію В. Крышталя адразу паклалі на стол Захару Пятровічу Матузаву — дырэктару выдавецтва: такія рэчы ў той час не залежваліся ў некаторых падначаленых яму ніжэйшых супрацоўнікаў.

Праз некаторы час на стол Захару лёг і мой няшчасны на той час раман.

Час быў адліжны, як мы прывыклі тады гаварыць і часта гаворым цяпер, але дзьмула з розных бакоў амаль праз кожны божы дзень: сёння — з аднаго, заўтра — з другога; сёння — можна, заўтра — не і г. д.

У тыя дні сабраўся чарговы пленум праўлення СП БССР, у старым будынку, у тым яшчэ, дзе жыў некалі ў вайну гаўляйтар Кубэ.

На той пленум я ішоў весела, нічога не падазраючы; толькі адна жанчына з літфонду сказала мне па дарозе, каб я сёння рыхтаваўся, да чаго — невядома, але я быў самаўпэўнены, першы свой раман лічыў смелым, такім, як у рускай прозе «Вислый камень» Я. Бялянкіна. Нават «справядлівыя» дзяды былі ў нас з Бялянкіным амаль аднолькавыя: у яго — кум Матвей, у мяне — дзед Тодар. І я і ён пагналіся за шолахаўскім Шчукаром.

●

Па рамане — толькі па адным маім — выступіў на тым пленуме сам Захар Пятровіч Матузаў — гаварыў з паўгадзіны, а можа, і больш. Усё сыходзілася на адным (цытую па ягонай рэцэнзіі, якую ён сам напісаў на раман і чытаў з трыбуны):

«Пташников, очевидно, совсем не желая этого, подбирает такие слова и реплики, так строит диалог, короче, облекает уродливые мелкие факты в такую литературную форму, что невольно напрашивается вывод: в романе опорочиваются наши моральные устои, советские люди показываются уж в очень ущербном виде».

І, каб усё гэта падмацаваць, прачытаў некальні вытрымак з майго рамана...

Калі ён пачаў чытаць, зал — а ён быў тады поўны — спачатку заціх, а пасля, зразумеўшы, што да чаго — не ўсе чыталі раман,— зашумеў і пачаў пласціся ад смеху, бо ўсе «салёныя» мясціны з рамана былі вывернуты наверх і скандэнсаваны ў нешта смешнае, задзірыстае, вольнае і гарэзлівае — у нейкі дурны, але вясёлы гумар, чаго нават я ніколі не чакаў...

Раздаліся галасы:

— А ў Шолахава?!

Адказ быў каротні:

— У Шолохова это кстати, у Пташникова некстати... Подтверждают это не только уже приведенные выдержки из романа. Вот еще.

І ён чытаў далей:

«— Пане Куцка... Ведаеш, чаму баб у салдаты не бяруць?

— Не. Ну-ну...

— А таму, што па камандзе «Лажысь!» яны дагары кладуцца...

— Га-га-га...

— А знаеш сакрэт, каб жонку ўлагодзіць?

— Давай...

— Днём каля паленца, ноччу ля каленца».

Зал стагнаў. Ад смеху.

У «Маладосці» мне гэтыя «анекдоты» знялі — часопіс для моладзі. А ў кнігу я хацеў іх працягнуць. Не ўдалося...

Але ж не ўсё з кнігі можна чытаць на грамаду, тым больш з такой эстрады. Кніга — усё ж такі нешта інтымнае. А тут шаноўны Захар Пятровіч, у добрым касцюме, пад гальштукам, стоячы за высокай трыбунай, захапіўшыся, прапагандаваў, як мог, якраз тое, чаго сам больш за ўсіх баяўся... Нават Васіль Філімонавіч Шаура з ЦК КПБ, які сядзеў тады ў прэзідыуме, у заключным слове заступіўся за мяне.

Раман, прапусціўшы папярэдне праз мастацкі савет, на якім прысутнічаў і сам дырэктар выдавецтва Захар Пятровіч Матузаў, і змяніўшы рэдактара, выдалі толькі праз год.

Вясёлыя былі часы.

●

«Найдорф», як і «Лонву», як і «Алімпіяду», я спачатку аднесіў у «Маладосць»: не хацеў друкаваць у «Полымі». Па старому сялянскаму прынцыпу: воўк, дзе жыве,— не бярэ.

«Найдорф» пачытаў загадчык аддзела прозы — мой даўні сябра,— не пахваліў і не зганіў, сказаў толькі, што ў мяне шмат «плешчанізмаў» у мове (не давалі мае «плешчанізмы» ўвесь час спакою ні «Полымю», ні «Беларусі», ні «Маладосці», ні «ЛіМу», ні «Звяздзе», ні іншым часопісам і газетам, дзе пра мяне друкавалі артыкулы і эпіграмы з карыкатурамі), і дадаў, што ён мае «плешчанізмы» «высеча тапорыкам — усе да аднаго» (?!) Я так круціўся каля яго, і гэтак: «Высеку — і ўсё». (Цяпер ён гаворыць, што жартаваў.) На тым і разышліся. Забраў я «Найдорф» і прапанаваў «Полымю».

Атрымаў я за яго і палымянскую першую прэмію і Дзяржаўную прэмію БССР імя Якуба Коласа. Надрукаваў яго пазней на рускай мове маскоўскі часопіс «Знамя», і выйшаў ён удабавак асобнай кніжкай на той жа рускай, польскай і балгарскай мовах.

А ці заўважылі б яго ў «Маладосці» без маіх «плешчанізмаў»? Хутчэй за ўсё — не.

●

Што не пайшло ў «Лонву».

Пра тое, што раздзелы пра трыццаць сёмы год не пайшлі, я ўжо аднойчы ўпамінаў. Назад да іх вяртацца не буду, аповесць застанецца такой, як была надрукавана ўпершыню: перапісваць, тым больш мяняць напісанае — не па мне. І наогул, калі станеш выкручваць апратку пасля кожнага дажджу...

У аповесці ёсць партызан Чумак. Велікан, які нават спаў з ручным кулямётам за плячыма. З «хозяйственных операций», на якія ездзілі партызаны з «Народнага мсціцеля» за раку Вілію ў Заходнюю Беларусь — паліцэйскую зону пад Даўгінава, і адтуль везлі вазамі сена, сырадэлю для коней, а то і поўныя лагожы смаленых свіней, пакладзеных горкай і перавязаных вяроўкай, на партызанскую кухню, жыць жа неяк трэба было — Чумак ніколі не прыязджаў з пустымі рукамі.

Прывёз раз — засталося ў дзіцячай памяці — вялікую і шырокую чорную спадніцу, «збамбіў», як тады гаварылі партызаны,— пайшла за літровую чорную кружку самагонкі...

Пасля для яго быў заказ. І ён яго выканаў...

Прывёз калаўрот і прасніцу з прывязанай да яе воўнай...

Партызаны з яго смяяліся: другі ручны кулямёт: адзін за плячыма, другі — на санях... (Ляжачы калаўрот вельмі быў падобны на ручны кулямёт Дзегцярова: кола — як дыск).

У «Лонву» гэта не пайшло.

Не пайшло і тое, як два партызаны ў хаце крычалі адзін на аднаго на чым свет стаіць і мацюкаліся, пасля адзін вывеў другога на двор, завёў за калгасны кароўнік:

— Собаке — собачья смерть!.. — і застрэліў. З пісталета. Той нават не супраціўляўся і не ўцякаў.

І ці толькі гэта не ўвайшло...

●

Бутэльку шампанскага тады адкупорылі не адразу. А толькі праз два дні.

А было так. І было гэта пры галоўным рэдактары Паўле Кавалёве.

Здаў я ў сваё «Полымя» раман «Мсціжы». Прачыталі Сачанка і Кавалёў. Адаслалі ў набор — на два нумары.

Прыйшла першая карэктура першай паловы рамана. Другую карэктуру паслалі, як і трэба было, у літ. Адтуль раптам запрасілі другую палову рамана — машынапіс,— а гэта быў непскі знак: раман насцярожыў і яго хацелі прачытаць адразу да канца — а раптам у самым канцы крамола.

Праз некальні дзён пазваніў мне раніцай з дому Павел Кавалёў: ён хворы і просіць прыйсці да яго на кватэру. Чаго — не сказаў.

Ішоў я да яго, здагадваючыся пра нешта нядобрае...

Так і было. Кавалёў сядзеў за сталом, а на стале перад ім ляжала карэктура першай часткі маіх «Мсціжаў» — раскладзеная па старонках, размаляваных чорнай масцікай...

Кавалёў кіўнуў на яе і сказаў:

— Будзем ратаваць...

І мы ратавалі. Словы, сказы, абзацы, якія былі падкрэслены чорным, мы акуратна выкрэслівалі.

— Не знімем — знімуць раман...— Кавалёў быў сумны.

Што знімалі? Да чаго прычапілася цэнзура?

Усяго не пералічыш. Прывяду толькі два прыклады.

Калі памерла Верка — гераіня рамана, — у хаце са сцяны, абітай шпалерамі, знялі вялікае люстэрка. Народны звычай: дзе завешваюць, дзе здымаюць. Шпалеры некалі былі цёмныя, за доўгі час яны выцвілі, пасвятлелі, і там, дзе вісела люстэрка, засталася ранейшая цёмная пляма...

Як гэта — цёмная пляма? На светлай сцяне — цёмная пляма? У нашай савецкай хаце?

Падкрэслена і настаўлена пытальнікаў. Трэба здымаць.

І яшчэ. За шпалерамі былі неатынкаваныя сцены. Проста пачэсанае бярвенне. Нават пазы не замазаны глеем, як гэта рабілі ў вёсцы. За шпалерамі па пазах, як па норах, шасталі мышы і іхні шорхат быў добра чуваць па начах. А днём нават было відаць, як кратаецца на сцяне папера...

Мышы? У калгаснай хаце? Так жывуць нашы людзі? А што скажа «Свабода»? Зняць!

І гэтак далей.

І ўсё гэта мы здымалі...

Літ сам нічога не рашаў. Зрабіў заўвагі, запісаў «арыштаваны» твор у кнігу — вёў улік — і адаслаў карэктуру ў ЦК у адпаведны аддзел. Рашалі ўсё ў ЦК — пусціць раман у друк ці не пусціць.

Той раз пасля нашых з Кавалёвым правак наш палымянскі кур'ер Мар'я Міхайлаўна Захарава, вясёлая і прыветлівая жанчына, сказала мне, што ўсё ў ліце добра, што нумар з раманам падпісаны і яна адвязе карэктуру ў цэх. З мяне «прычытаецца» шампанскае...

З радасцю, што раман пайшоў, я пабег на Круглую плошчу ў магазін і прынёс бутэльку шампанскага.

Пакуль я бегаў, Мар'ю Міхайлаўну як падмянілі: пачала раптам гаварыць, што ёй сёння не да шампанскага, што трэба ўсё гэта адкласці... Што мы яшчэ вып'ем... Яна ўцякала ад мяне, я нічога не разумеў і быў усе тыя два дні рады: раман пайшоў... Прапусціла цэнзура...

Толькі аж на трэці дзень Мар'я Міхайлаўна зноў заўсміхалася.

Аказалася, пасля таго, як раман прачыталі ў ЦК, завізіраваў літ і яго адвезлі ў друкарню на машыну, у той жа дзень той жа раман быў зняты з машыны і зноў адвезены ў той жа ЦК. Дзе яго зноў чыталі яшчэ два дні. Хто чытаў першы раз, хто другі — не ведаю. Ды і не пытаўся ні ў кога... Толькі пасля другой чыткі ў ЦК яго пусцілі.

А Мар'я Міхайлаўна, абрадаваўшы мяне раз, не хацела засмучаць. Маўчала ўсе гэтыя дні.

Нарэшце мы выпілі тое чортава шампанскае...

●

Я шмат разоў адпачываў у Доме творчасці пісьменнікаў імя Я. Райніса ў Дубултах. І кожны раз усёй сям'ёй. І кожны раз — летам.

Аднойчы такое юрмальскае лета звяло мяне з пісьменнікам-камуністам з адной капіталістычнай краіны. Пісьменнік быў вядомы, ягоны гумарыстычны раман якраз тады пачынаў у нас «шумець».

Пазнаёмілі нас дзеці. У заграцічнага пісьменніка быў сын, год васьмі-дзесяці, худы, цененькі, як пруцік, валасы доўгія — хавалі шыю — прамыя, рассыпаюцца, і белыя-белыя — альбінос.

Мой сын быў тады, можа, на які год маладзей яго, дачка — намнога меншая. Здружыліся яны неяк спантанна: поўзалі ля берага ў вадзе, качаліся ў сыпучым белым марскім пяску на пляжы, хадзілі па дзюнах і часта сыходзіліся ля басейна, у якім плавалі рыбкі і жабы і каля якога буялі ружы ў цвеце — пахлі на ўсю Юрмалу.

Валасаты цененькі альбінос у далікатненькай тэнісачцы і кароценькіх шорціках амаль кожны дзень збягаў са ступенек ад сталовай, збіраў на хаду каменьчыкі пад нагамі, падлятаў да басейна, крычаў:

— Лягушка—камуніст!.. Та-та-та-та!..— і шпурляў з размаху каменьчыкі ў басейн, падымаючы пырскі.

Рускай мовы ён амаль не ведаў, затое, апрача сваёй, ведаў англійскую і французскую.

— Лягушка — фашыст,— сказаў я яму і загаварыў з ім па-французску.

— Но! Лягушка — камуніст!. Та-та-тата...— сціскаў ён кулакі і «страляў з аўтамата» па басейне: расстрэльваў лягушак-камуністаў.

Гульня наша цягнулася доўга. І чым далей — ён усё больш крычаў на ўвесь голас:

— Лягушка — камуніст! — і «страляў» са злосцю і нянавісцю.

Тады мне гэта было дзіўна.

Але сказаць замежнаму пісьменніку-камуністу пра ўсё я не асмеліўся.

А хацелася.

●

З «Кактэбеля» — Дома творчасці — дзе я той раз быў, як і заўсёды, з сям'ёй увесь жнівень, мы выехалі на рафіку досвіткам у чатыры гадзіны, каб паспець на самалёт у Сімферопалі.

Разам з намі ў тую рань вылецелі з гнязда маладыя ластаўкі — упершыню. Маленькія камочкі з востранькімі крыльцамі.

Увесь час, колькі мы жылі ў катэджыку, яны пішчалі, ненаедныя, угары ў нас пад падстрэшкам у шэра-бурым вялікім шурпатым гняздзе, высоўваючыся заўсёды ўперад сваімі белымі грудкамі, калі старыя ластаўкі прылятаЛі да іх са спажывай у дзюбках.

А ў тую раніцу ўзялі і зняліся з гнязда. Паляцелі разам з намі...

На шчасце?

Неба ў тую рань было, як ніколі, паўднёвае: густа-цёмнае, з яшчэ яркімі вялікімі зоркамі. Недзе на паўдарозе да Сімферопаля на шашу між гор лёг туман, белы, як снег, і густы, што пена на сырадоі.

Рафік прыцішыў хаду і ў тумане ўсё роўна як поўз. Калі ён знянацку тарнануўся, мы ўсе пападалі: хто на падлогу, хто — адзін на аднаго...

Перад намі пасярод шашы, цьмяна падсвечаны фарамі, стаяў ішак. Спаў...

Аб'ехаўшы яго, мы зноў паўзлі ў тумане недзе да самага Сімферопаля.

З Сімферопаля ў той дзень «ТУ-104» на Мінск не пайшоў. Забарахліў... Ляцелі на «АН-24»: садзіліся ў Адэсе, трапіўшы перад гэтым у раптоўную навальніцу, пасля ў Гомелі, дзе на аэрадроме было холадна, як у познюю восень, і гудзеў, гонячы перад сабой пыл, шалёны вецер. З Гомеля да Мінска мы толькі і падалі ў паветраныя ямы...

Усё ж даляцелі..

А каб мы селі на «ТУ-104»?

Што вы нам наваражылі тады, ластаўкі?

●

У часопісе «Полымя» адзін наш слынны паэт у адным са сваіх вершаў, які пасля таксама стаў слынным, аднойчы напісаў:

«Калі спальвалі Каперніка,
Ён сказаў: «А зямля ўсё ж круціцца...»

Да яго яшчэ адзін беларускі паэт спаліў у вершы Галілея...

Выйшла, што разам са святой інквізіцыяй, якая паслала на касцёр Джардана Бруна, беларускія паэты «калектыўнымі намаганнямі» спалілі ўсіх самых знакамітых у гісторыі вучоных-астраномаў...

Верш слыннага паэта пра Каперніка адразу тады заўважылі. Пра яго нават пісала «Литературная газета».

На гэты верш і я ў той час напісаў некалькі пародый — ад імя вядомых паэтаў. Усе пародыі друкаваць не буду. Толькі некалькі. Каб мець уяўленне.

МАКСІМ ТАНК

«Я гэта даўно заўважыў,
Толькі не адважваўся
Абнародваць...»

Я гэта даўно заўважыў,
Толькі не адважваўся
Абнародваць...
Пры мне «Полымя» — палымнела...
А цяпер, калі яно само ледзь тлее,
У адным з апошніх нумароў
Узяло ды спаліла славутага Каперніка...
Зтараў ён па волі капрызнай
Паэта даволі слыннага...
Стаю і думаю:
Гэта ж трэба мець гэтульні фантазіі,
Каб такое выдумаць...
Гэта ж трэба мець гэтульні смеласці,
Каб на такое асмеліцца...
Гэта ж трэба мець гэтульні спрыту,
Каб такое зглямэздаць.

РЫГОР БАРАДУЛІН

«Гайдаецца хлопец, гайдаецца...»

Гайдаецца Капернік, гайдаецца,
Павешаны аўтарскім норавам...
Калі такое здараецца—
Памерці б аўтару з сораму...

У мяне—даўняга верніка
Галава мутам муціцца:
«Калі спальвалі Каперніка,
Ён сказаў: «А яна круціцца...»

ЯНКА СІПАКОЎ

«...А з багамі вайдалоткі
Танцавалі па расе».

Незайздросная работка—
Ён Каперніка засек...
А з багамі вайдалоткі
Танцавалі па расе.
Не паверыце? Не плёткі—
Бо з яго смяюцца ўсе...
А з багамі вайдалоткі
Вайдалоцяць па расе!..

●

Пасля ўрачыстасцей, прысвечаных закрыццю Дзён культуры і літаратуры РСФСР у Беларусі, у рэстаране «Журавінка» кіраўніцтвам рэспублікі быў наладжан прыём.

Цэлы паверх застаўлены сталамі — чаго толькі на іх не было! — і запоўнены гасцямі — якіх толькі не было! — вядомыя пісьменнікі і вядомыя артысты, мастакі...

Першае слова ўзяў тагачасны другі сакратар ЦК КПБ. Невысокага росту, сімпатычны, бойкі, з добра пастаўленым голасам ён прывітаў і гасцей і нас, прысутных, і пачаў гаварыць пра рэспубліку, пра дасягненні ў прамысловасці, сельскай гаспадарцы, будаўніцтве, культуры, літаратуры і так бясконца. Гаварыў доўга, можа, з паўгадзіны, не ў гэтым асноўнае...

Мяне больш за ўсё здзівіла, як ён па памяці жангліраваў дакладнымі (сам гэта падкрэсліў) лічбамі: гектары, тоны, літры, працэнты, квадратныя метры, экземпляры...

(Працяг на стар. 14—15).

* Першая частка была змешчана ў нумары за 20 сакавіка 1992 года.

ШТО ЗАСТАЕЦЦА Ў ПАМЯЦІ

(Пачатак на стар. 13).

Я быў ашаломлены ягонай памяццю і адразу яму засімпатызаваў...

Праз нейкі час мне давялося прысутнічаць на другім, трохі меншым прыёме і ў трохі меншым рэстаране.

Застолле і гэты раз узначаліў знаёмы другі сакратар.

Той самы голас, той самы імпэт, тыя самыя інтанацыі і лічбы, лічбы, лічбы...

Памяць і ў мяне была неблагая, і я адразу натапырыўся: вуха злавіла трафарэт: і словы мне знаёмыя, і назвы, і лічбы...

Сакратар зноў паўтараў з паўгадзіны ўсё тое, што я ўжо чуў, — слова ў слова. Паўтараў нават паўзы і інтанацыі...

І ў мяне адразу астыла да яго душа.

Хаця, трэба, відаць, мець і добрую памяць і здольнасць, каб так завучыць роль...

Або бясконца наладжваць прыёмы і выступаць з адной і той жа прамовай.

Добра ж, калі кожны раз перад новымі гасцямі...

●

Выступаю на ўрачыстасцях, прысвечаных 100-годдзю з дня нараджэння Змітрака Бядулі. У Пасадцы, у клубе. У пачатку першага паслячарнобыльскага лета. Праз расчыненыя вокны відаць, як буяе ўсё наўкола—расце, здаецца, на вачах. Ад радыяцыі? Палосамі яна прайшла і тут.

Перада мной ужо выступіла з дакладам настаўніца з Лагойска, яшчэ чалавекі тры. Зала слухала і не слухала. Людзей поўна, шмат непаседлівых дзяцей, кожны заняты сваім, нас у «прэзідыуме» нават не разглядаюць.

— Дарагія землякі,—кажу я. — Я прыязджаў да вас апошні раз яшчэ тады, калі старшынёй калгаса быў Віктар Санкоўскі...

Людзі ў зале адразу весела загудзелі: загаварылі з імі з трыбуны пра іхняе, яны Санкоўскага помняць, хоць гэта было і даўно..

— Прыязджаў я тады да вас,—гаварыў далей,—разам з супрацоўнікамі раённай газеты «Ленінец» Васілём Бахарам і Аляксандрам Гірам. Пісаць пра кукурузу... Кукуруза ў вас на полі была маленькая, дык мы разам з Санкоўскім прысядалі ў ёй, а самі падымалі галовы і рукі ўгару... А фотакарэспандэнт нас здымаў у пояс. Выходзіла, што мы стаім і ўгары ледзь дастаём кукурузу рукамі...

Гэты трук быў не новы, фотакарэспандэнты тады ім часта карысталіся.

Зала стагнала ад рогату.

Калі я пачаў гаварыць пра Змітрака Бядулю — майго земляка - пісьменніка, мяне ўжо ніхто не слухаў: Санкоўскі і кукуруза... А Бядуля...

Развесяліў сам на сваю галаву.

Закончыліся ўрачыстасці добрым канцэртам мастацкай самадзейнасці, які калгаснікі зрабілі самі для сябе.

А на вячэру ў калгаснай сталовай нам далі дранікі.

Пра тое, што дранікі будуць, мы даведаліся яшчэ ў палудні, адразу, як толькі прыехалі. Нам шапнуў былы рэдактар раённай газеты, шаноўны ў раёне чалавек і мясцовы паэт, якога чамусьці на вячэру забыліся запрасіць.

●

Ён займаў тады немалую пасаду, быў вялікі артадокс і любіў гуляць у шахматы — гуляў добра. Калі яму апанент гаварыў: згуляем партыю, ён, папраўіўшы акуляры і наморшчыўшыся, адказваў:

— Правільна было б сказаць: згуляем парцыю. Што, слова такога няма? А што значыць — згуляць партыю? Ты думаеш? Трэба было б узаконіць: ёсць камуністычная партыя і ёсць шахматная парцыя...

Да ўсяго ён быў вельмі адукаваны і разумны чалавек.

Няўжо ён гаварыў сур'ёзна?

А можа, гэта быў ягоны жарт? Іронія?

●

Заходзіць аднойчы — гэта было яшчэ да так званай перабудовы—да мяне ў аддзел прозы «Полымя» малады чалавек. Прадставіўся, што ён з таго камітэта, і, каб пацвердзіць гэта, падышоў да другога стала—сталы былі састаўлены разам, супрацоўніка за другім сталом не было—і, перагнуўшыся праз стол, дастаў з унутранай кішэні пінжака чырвоненькую кніжачку — пасведчанне—на доўгім бліскучым дробненькім ланцужку. Пасведчанне на ланцужку я бачыў першы раз у жыцці, мяне гэта так здзівіла, што і я, перагнуўшыся цераз свой стол, прабег вачыма па прыгожай фатаграфіі і па прозвішчы, якое адразу ж забыў.

Малады чалавек вельмі ветліва папрасіў даць яму прачытаць рукапіс рамана аднаго, тады яшчэ маладога празаіка. Раман быў, калі можна так сказаць, на нацыянальную тэму, і пра яго загаварылі ў горадзе.

Рукапіс пасля вярнулі.

А прачытаны раман запомніўся мне толькі тым пасведчаннем на ланцужку.

●

Буквар Н. Сіўко, па якім я вучыўся ў першым класе яшчэ да вайны, помню ўвесь на памяць.

Цяпер я часта ўсміхаюся, успамінаючы адну невялікую дзіцячую прытчу, якую мы вучылі на літару «Б» — асабліва, калі чытаю маскоўскія газеты ці гляджу маскоўскае тэлебачанне:

Барыс—бах!
Белка на сасне.
Белка жыва. І нібы кажа:
— Ну што ж, не можаш?

●

Летам 1976 года ў нашай лечкамісіі цудоўная жанчына, а яшчэ больш цудоўны хірург, Зінаіда Аляксандраўна Трафімава зрабіла мне складаную аперацыю, пасля якой я доўга не мог вярнуцца на работу.

Калі я праз некальні месяцаў прыйшоў у сваё «Полымя», дзе быў рэдактарам аддзела прозы, у стале, у маленькай левай шуфлядзе мяне чакала пісьмо — новенькі канверт са штампаваным сінім дурнаватым зайчыкам збоку. Канверт ляжаў зверху і рука адразу пацягнулася да яго. У ім я знайшоў старонку, жывасілам вырваную са школьнага сшытка ў клетачку.

Круглым дзіцячым почыркам на ім было выразна напісана:

«У цябе рак. Скора здохнеш».

Па штэмпелю было відаць, што пісьмо кінута ў паштовую скрынку на вакзале.

Я не сумняваўся, што пісаў мне палымянскі аўтар — «добразычлівец».

Рака ў мяне ніякага не было. А пасля той аперацыі я жыву ўжо, дзякуй богу і Трафімавай, семнаццаты год.

●

З Іванам Цішчанкам мы вучыліся ва універсітэце на адным факультэце: я — на аддзяленні журналістыкі, ён — на аддзяленні беларускай мовы і літаратуры.

Недзе на чацвёртым курсе здружыла нас раптам адна праява: лаянка сярод студэнтаў. Адным словам — студэнцкі мат.

І мы, выбраўшы аб'ект, селі пісаць фельетон у «Чырвоную змену». Сустракаліся вечарам у свабоднай аўдыторыі, закрываліся наглуха — стул ножкай у ручку ад дзвярэй — і пісалі, пакуль нас не выганяў вахцёр. Пісалі доўга, некалькі вечароў, спрачаліся, перапісвалі, рабілі варыянты і г. д.

Фельетон трымаўся на вялікай, купленай адумысла капілцы, у якую студэнт, вылаяўшыся матам у пакоі — у пакоі жыло па чатыры студэнты, — кідаў дваццаць капеек...

Фельетон быў вялікі і канчаўся словамі:

«Праз два тыдні капілка была поўнай...»

Фельетон у «Чырвонай змене» не ўзялі: савецкія студэнты ды каб так многа лаяліся?..

З цікавасцю прачытаў бы цяпер той фельетон.

●

Мы, будучыя літаратурныя супрацоўнікі раённых газет — такую нам напішуць спецыяльнасць пасля ў дыпломах, —на чацвёртым курсе павінны былі здаць выкладчыку прафесіянальны нарыс—для заліку.

Нарысы мы абмяркоўвалі ўсёй групай.

Усе, хто быў з вёскі, кінуліся пісаць пра свае калгасы: XX з'езд КПСС, Хрушчоў, Авечкін, Траяпольскі, Цендракоў, — мы тады пра іх толькі і гаварылі.

Я напісаў свае «Белыя мухі», якія потым леглі ў аповесць «Чачык», а мой аднакурснік і сябра Толя Кузняцоў з Браншчыны — свой нарыс пра цяжкае пасляваеннае жыццё ў сваім калгасе.

Чаму я помню ягоны нарыс?

Мелася ў тым нарысе такая дэталь.

Адразу пасля вайны былі ў іхнім калгасе з цягла толькі конь і кабыла. Конь па мянушцы «Мюрыч», а кабыла—«Нужда». Нарыс у Кузняцова быў вялікі і канчаўся тым, што «Мюрыч» здох і ў калгасе засталася адна «Нужда»...

Выкладчык сказаў Кузняцову памяняць кабыле мянушку, а мы доўга тады рагаталі...

●

Разгаварыліся на вядомую тэму. Шмат хто расказваў, расказала і яна.

Яна тады толькі што закончыла Маскоўскі гісторыка-архіўны інстытут і па размеркаванні прыехала ў Мінск. Яе ўзялі на работу ў Архіўнае ўпраўленне пры Савеце Міністраў БССР.

Упраўленне тады размяшчалася ў будынку МУС. Пры ўваходзе ля дзвярэй— пропуск у разгорнутым выглядзе.

Гэта было ў самыя першыя дні работы. Яна спазнялася і хуценька ўбегла ў вестыбюль. Дастала з сумачкі пропуск і паказала паставаму.

Той працягнуў руку, хацеў узяць пропуск, але яна раптам інстынктыўна тузанула руку назад...

У адзін міг з-за выступа паявіўся палкоўнік. Дагэтуль яна яго ў вестыбюлі не бачыла.

— Кто такая? Дайте его сюда...— паказаў ён на пропуск.

І пропуск забралі.

У самым пачатку рабочага дня намеснік начальніка ўпраўлення раптам сабраў усіх супрацоўнікаў. Пропуск ужо быў у яго руках. Перадалі.

— Произошло ЧП...— сказаў намеснік начальніка.

І давай ён мыліць ёй галаву. І ўсур'ёз... І доўга...

Як гэта яна магла тузануць рукой?.. Проста так? А чаму западозрылі? Значыць, нешта на ўме, значыць, нешта не так, калі разгубілася і тузанула рукой? Чаму не хацела адразу аддаць пропуск?

Усе сядзелі, а яна стаяла ля дзвярэй, баялася і гарэла агнём...

Але за яе заступіліся супрацоўнікі, хоць і не ўсе.

Пропуск намеснік начальніка нарэшце вярнуў, але сказаў, каб яна больш не тузала рукой...

●

Яна гуляла па беразе Гайны. Нахілілася раптам над вадой і аж крыкнула ад радасці: у вадзе ля берагу на чыстым жаўтавым пяску ляжаў пярсцёнак... Залаты...

Яна хуценька дастала яго і стала паказваць усім. Усё такая ж радасная...

Выцерла яго нарэшце ад вады і хацела прымераць на той палец, на якім быў яе заручальны пярсцёнак, які яна заўсёды насіла... Такі ж залаты...

Агледзела раптам, што свайго заручальнага пярсцёнка на пальцы не было...

Пасля ўжо яна здагадалася, што дастала з вады свой пярсцёнак...

●

Прыйшла яна дамоў з работы. Распранулася і — адразу на кухню: там бразгала пасуда і адтуль пахла гарэлым...

Перад работай яна начысціла бульбы, накрышыла шчаўя і зварыла ўкрутую два яйкі, пакінуўшы іх на стале, — думала, прыйшоўшы, згатаваць вячэру.

На кухні яе сустрэў шырокай усмешкай аж да вушэй пяцігадовы сын Саша. У камбінезончыку, з закасанымі рукавамі, абвязаўшы жывот ручніком, ён стаяў ля пліты. На пліце блішчалі дзве каструлі.

Адыходзячы, яна паклала запалкі высока над галавой — на кухонныя антрэсолі. Карабок з запалкамі ляжаў цяпер на стале...

На пліце ў адной, большай, каструлі стаяла зваранае шчаўе з бульбай, пакрышанымі яйкамі і — смятанай. Усё разам, відаць, нядаўна кіпела на агні...

У другой каструлі ляжала ў вадзе звараная і неадцэджаная яшчэ бульба. На кожнай бульбіне былі выразаны акуратна ножыкам чалавечыя твары з доўгімі насамі, вушамі, глыбокімі вачыма, вусамі, бародкамі... З маршчынамі на лбе... Толькі бульба была не памыта пасля шалупін і варылася з пяском...

Сын усміхаўся ўсё шырэй і шырэй...

Яна яго пахваліла — за «рожицы» на бульбе.

Але мастаком сын не стаў...

●

У той дзень яна варочалася дамоў з ягад, у якія хадзіла разам са сваімі сяброўкамі-падлеткамі. Было ёй тады гадоў дзесяць.

Хата іхняя стаяла блізка ад лесу на шырокім дзядзінцы, парослым белай дзяцельніцай.

Яшчэ здалёк яна ўбачыла, як яе меншая сястра Зойка бегала па дзядзінцы ля самай дарогі, круцячыся ваўчком, пасля, згледзеўшы іх, кінулася насустрач. Была яна ў чырвонай доўгай і раскошнай суконцы ў вялікую зялёную клетку, з паяском, рукавы — «фанарыкамі».

Такой сукянёшкі не было ніколі ў іх дома, яна яе ні разу не бачыла...

Яе як што ўкусіла. Зайздрасць? Такое з ёй яшчэ не здаралася...

Не ведаючы чаму, яна падбегла да сястры і закрычала на ўвесь голас:

— Мая! Мая! Аддай!..

— Твая суконка, дачка. Твая. Зойцы яна вялікая. Дзе ўзялі? Амерыканскія...

Дома маці сказала:

Помач выдзелілі. Каму што...

Суконку яна насіла да вечара.

Назаўтра раніцай, калі і яна і Зойка яшчэ спалі, маці панесла суконку з паяском і «фанарыкамі» на базар.

Мяняць на хлеб.

Ішоў 1946 год. Самы галодны пасля вайны.

●

Яны жылі тады з суседзямі ў адным доме: яны ў адной палавіне, суседзі — за сцяной у другой.

Бегла яна дамоў — была яшчэ зусім дзеўчынёхай — і згледзела ля суседскага ганка выкінутую ружу. Вырваную з коранем, падсохлую, з дробненькім ліс-цейкам, паточаным некім у маленькія дзірачкі.

Яна спынілася, ёй стала шкода ружу. Яна ўзяла яе ў дзве рукі і прынесла дамоў. Дома мама пасадзіла яе ў гаршчэчак і паставіла на акно.

Праз нейкі час ружа — за ёй глядзелі і часта палівалі — разраслася і зацвіла такім густым і пахнючым цветам, што ўсе дзівіліся... Гэта была, як аказалася, кітайская ружа.

Аднойчы ў нядзелю, калі ўсе былі дома і было адчынена насцеж акно, яна раптам згледзела, як ружа ў гаршку падскочыла ўгару, нахілілася і знікла з воч за сцяной. На падаконніку застаўся адзін гаршчок з зямлёй...

Яна закрычала і кінулася да акна. Паспела яшчэ згледзець на ганку суседскую дзяўчынку. З вялікім нажом у руках...

●

Купіла яна ў магазіне вялікае тыграня са штучнага футра — гэдээраўскае на той час. Як жывое, светла-рыжае з падпалінамі і шэрымі палосамі па баках. Прынесла дамоў — падарунак дачцэ-школьніцы ў дзень нараджэння.

Узяла дачка падарунак у рукі і заплакала.

Аказалася, дачка такіх тыграў у магазіне бачыла, але тыя былі з ладнымі «залатымі» ланцужкамі на шыі...

Павезла яна тыгра назад у магазін.

— Вось купіла ў вас, а ён без ланцужка.

— А-а-а... Пажаласта, — адказвае маладзенькая прадаўшчыца, здымае ў сябе з шыі такі ж «залаты» ланцужок, як у тыграў, вешае тыгру на шыю і дадае: — Бывае, у адных ёсць, у другіх няма...

●

У музычнай васьмігодцы імя Л. П. Александроўскай, дзе вучылася мая дачка іграць на фартэп'яна і куды я вадзіў яе, малую, некалькі гадоў, — выпускны вечар.

Спачатку вялікі канцэрт у Белдзяржфілармоніі, пасля — «сладкий стол» у школе, у малой зале. Куплены торты, напіткі, цукеркі, яблыкі...

Вучняў пасля філармоніі з вестыбюля — як падмяло. Усе хлынулі адразу ў малую залу да стала...

Завуч, мажнаватая маладая жанчына, якая і канцэрт вяла і «сладкий стол» арганізоўвала, затрымалася на якую хвіліну на другім паверсе — запрашала яшчэ каго ці што?

Малая зала шумела. Завуч, вярнуўшыся, адчыніла памалу дзверы і схавалася за імі...

Выскачыла яна адтуль адразу... Як мячык... Схапіўшыся за галаву, пабегла зноў на другі паверх...

Аказваецца, калі яна зайшла ў залу, даўно ўжо было ўсё выпіта з бутэлек і... даядаліся падзеленыя на кавалкі тарты...

Яе нават не пачакалі...

Праз нейкі час з другога паверха яе вялі ў залу дзве выкладчыцы. Яна ішла пасярод і выцірала слёзы хустачкай...

●

Прыйшла старэнькая бабулька ў архіў і просіць, каб ёй выдалі даведку, што яе муж пры жыцці быў у партызанах.

У даведках звычайна пішуць: дадзена для прадстаўлення...

Старэнькая гаворыць, што панясе яе ў домакіраўніцтва, а калі і на гэты раз яна ёй не дапаможа, панясе яе ў суд.

Старэнькая жыла на падсяленні ў трохпакаёвай кватэры — займала адзін вузенькі пакой; два другія пакоі — «гаспадар».

Кухня была агульная. Дык «гаспадар» аднойчы перагарадзіў кухню на дзве палавіны, забраўшы сабе акно. А на кухні яно было толькі адно...

Ніхто не ведае, ці адваявала сабе старэнькая партызанскай даведкай акно ці не, але ў архіве пра яе часта ўспамінаюць.

●

Я тады працаваў у рэдакцыі плешчаніцкай раённай газеты «Ленінец». Пасля дзесяцігодкі. Літсупрацоўнікам і дыктарам раённага радыё, якое тады было пры раённых газетах. Рыхтаваў і вёў праз раённы вузел сувязі перадачы «Гаворыць Плешчаніцы». Два разы ў тыдзень.

Калі рэдактар заставаўся без сакратара, у сакратары ён браў мяне і мы ўдваіх выпускалі нумар.

Аднойчы мы выпусцілі яго са старым шпігелем, забыўшыся памяняць і дату, дакладней — памяняць забыліся наборшчыкі, а я яшчэ добра не ведаў, што трэба мяняць у паласе, а што не. Рэдактару заставалася толькі не заўважыць. Што ён і зрабіў.

Сядзім удваіх назаўтра ранічкай у рэдакцыі сумныя, маўчым. Толькі што пазваніў з райкома партыі з аддзела прапаганды Цудзікаў...

Суцяшала нас толькі адно, што ў гэты ж дзень нашы суседзі, як сказаў Цудзікаў, «абкакаліся яшчэ горш», даўшы ў тасаўскім матэрыяле: «Ленінгадцы выйшлі стройнымі калонамі».

Усё роўна на душы горка: і за сябе, і за суседзяў...

Раптам на вуліцы пачуўся сабачы брэх, звонкі, высокі, і пакаціўся парожняй бляшанкай у нас ля акна ўдоўж тратуара да райкома. Падняўшыся з-за стала, я яшчэ згледзеў сабаку: маленькі, рыжы, худы, задрыпаны...

— Паганяць бы цяпер сабак па Плешчаніцах, — сказаў я, усё яшчэ гледзячы ў акно.

Рэдактар, сталы ўжо чалавек, страпянуўся, ажыўшы за сталом:

— Мілы, чэсна... Мае думкі ўгадаў... Чэсна... З якой бы радасцю зрабіў бы гэта і я...

І мы ўдвух зарагаталі. На ўсю маленькую рэдакцыю.

●

Недзе праз год пасля вайны два былыя партызаны з адной нашай вёскі запраглі ноччу калгаснага каня ў калёсы і, узброіўшыся, — зброя: вінтоўка і два наганы засталіся з вайны, — паехалі ў Заходнюю Беларусь на «хозяйственную операцию».

Прыехалі на хутар, гаспадара — «к стенке» і забралі з хаты ўсё, што кінулася ў вочы. Ды і з ежы ўсё падчыстую — год быў галодны.

Прыгразіўшы гаспадару, каб маўчаў, і пагрузіўшы набытак на калёсы, былыя партызаны — каню пугай пад хвост і — наўцёкі.

Перапалоханы гаспадар ачуняў, хуценька выбег на двор, дзе ў страсе ў са-

ломе быў схаваны нямецкі карабін з патронамі — ляжаў таксама з вайны, астаўшыся пасля самаахоўы, — схапіў яго і давай лупіць наўздагонку...

І раніў каня.

Што было рабіць былым партызанам?

Яны прыгналі каня на ферму і паставілі яго ў канюшні ў тую ж праварыну, з якой узялі.

А ранены конь ёсць ранены конь: хамута яму не надзенеш, калі з пляча цячэ кроў...

Назаўтра на ферме ўсё і агледзелі...

Адразу пайшла пагалоска. І недзе праз дзень прыехаў следчы з раёна, а пазней — машыны са следчымі з Маладэчна і з Мінска.

А пасля быў суд. Паказальны. Судзілі двух былых партызанаў у сельсавеце...

Гаварылі, што паехалі яны па прывычцы — «на хозяйственную операцию».

Па прывычцы?

Яшчэ калі партызаны ў нас толькі паяўляліся, хадзілі па адным, па два, не было яшчэ «хозяйственных операций», прасілі толькі пакарміць, наш аднавясковец з двума дарослымі сынамі з'ездзіў за Вілію «на бамбёжку».

Пад выглядам партызан.

Толькі як гэта ён «бамбіў» тады без зброі?

А чаму я і цяпер яшчэ думаю, што ў яго не было зброі?

●

Ездзіў пасля вайны ў сорак шостым годзе па вёсках у нашым баку рызнік. Стары ўжо чалавек з барадой.

— Бабкі — трапкі!.. Шарсцінне, варсінне і шчоткі благія!.. — крычаў ён з калёс, спыніўшыся ля варот на вуліцы.

Мы, падшыванцы, часта здавалі яму старыя анучы — ён важыў іх доўгім жоўтым бязменам — і бралі ў яго кручкі — вудзіць рыбу.

Аднойчы ля Грыневіч на бальшаку — у старым бярэзніку — яго знайшлі забітым на возе.

Ягонага куфэрачка з грашыма і тымі ж кручкамі для рыбы, і яшчэ шмат з чым на абмен пры ім не было; не было і каня са збруяй. Стаялі адны калёсы і ён ляжаў на іх забіты.

Чалавека, які яго забіў, назаўтра знайшлі: запрогшы раніцай каня ў барану, той спакойна баранаваў на сваім агародзе бульбу. Недалёка — у суседняй з Грыневічамі вёсцы, што была за бальшаком.

Чалавек сазнаўся, аддаў нават куфэрачак.

●

Недзе ў сорак сёмым годзе за іхняй вёскай у лесе стаяў леспрамгасаўскі ўчастак. Кантора, кузня, лесапілка, канюшня на пяцьдзесят коней, якімі возчыкі тралявалі дрэва з дзялянак. Коней трэба было карміць, і на ўчастак вазілі машынай авёс, ячмень, сена, сырадэлю — аднекуль здалёку, бо блізка нідзе нічога не было.

Яны хадзілі ўжо ў сёмы клас, кіламетраў за пяць ад сваёй вёскі.

Была тады восень, доўгая, сухая, з ладнымі ўжо маразамі і ўсё ніяк не магла перайсці ў зіму. Усюды была груда: на дарозе, перацёртая зверху машынамі ў пыл і прысыпаная раніцай шараватым лёгкім інеем, яна мякка грукала пад нагамі.

Са школы яны ішлі гурбай — адны падшыванцы. Іх дагнала леспрамгасаўская машына з прычэпам, высока нагружаная цюкамі сена. Вялікімі, цяжкімі, перавязанымі дротам. З-пад прычэпа тырчаў даўгаваты дышаль, машына на калдобістай дарозе памалу валюхалася з боку — на бок, і яны, ускочыўшы на дышаль, а там — рукамі за вяроўку — былі ўжо на цюках.

Спачатку сядзелі як мышы, пасля, абырыўшыся, пачалі валтузіцца і вырабляць на цюках чорт знае што. Адзін перад адным.

Вышэй усіх на цюкі, на самы верх, залез Ён. На ім у той дзень аж скура гарэла.

На ўчастак ішла тэлефонная лінія. Ціхія, аб'інелыя правады нізка віселі над дарогай.

Выязджаючы з вёскі, машына на павароце пайшла пад іх. Яго з цюкоў злізала дротам, як карова языком...

Пасаскокваўшы з дышля, яны падбеглі да Яго. Ісці Ён не мог, і яны данеслі Яго дамоў на руках.

Вучыўся Ён слаба; пасля, калі пачаў кульгаць, моцна перамяніўся: стаў выдатнікам, стараўся, як толькі мог, быць заўсёды першым, кідаўся ў вочы і лез усюды, каб толькі Яго заўважылі...

Пасля школы Ён быў у калгасе бухгалтарам, эканамістам, уступіў у партыю, стаў старшынёй калгаса.

Затым Яго ўзялі ў раён. Інструктарам райкома.

Пайшоўшы па гэтай лініі і — далёка, Ён яшчэ да перабудовы займаў ужо немалую партыйную пасаду.

Пры перабудове выйшаў з ранейшай партыі, уступіў у другую і адразу ж пачаў пляваць на тую, ранейшую, да якой Ён быў прыліп і якая Яму дала ўсё.

А нядаўна Ён выступіў у друку з вялікім артыкулам, дзе патрабаваў, каб тую, ранейшую партыю, у якой Ён быў шмат гадоў, судзілі самым жорсткім судом. Як фашысцкую...

А каб Ён тады не зламаў сабе нагу, можа б, і не развіўся ў яго комплекс, можа б, і Ён быў як усе людзі?..

Хаця, і тады, на цюкі, Ён залез вышэй усіх...

●

Студэнтамі — усім пакоем, дзе жылі ўчатырох, мы хадзілі заўсёды пасля лекцый ва універсітэце на фабрыку-кухню ў сталовую.

Ішлі тратуарам ля медінстытута, перасякалі праспект і — наша любімая сталоўка.

Былі пяцідзесятыя гады, і на тратуары, на асфальце, тады яшчэ сядзелі інваліды з вайны — пазней іх ужо не было, — хто без рукі, хто без нагі, і перад імі на зямлі ляжалі іхнія зацухмоленыя кепкі. Для манет.

Часцей за ўсё на нашай дарозе сядзелі двое. Адзін — без рукі — быў вясёлы бландзін, з круглым тварам — пазнаў бы яго, здаецца, і сёння. Сядзіць і бадзёрым добрым мужчынскім голасам спявае, кратаючыся ўвесь час і падміргваючы:

Из-за вас, моя черешня,
Ссорюсь я с приятелем...
До чего же климат здешний
На любовь влиятелен... і г. д.

Тады гэта былі самыя модныя куплеты з кінафільма па п'есе М. Д'яканава «Вяселле з пасагам». Прахожыя ўсміхаюцца яму і кідаюць манеты, кідаем і мы са сваёй стыпендыі, — і ў ягонай кепцы манет разам з папяровымі грашыма аж пад верх.

І недалёка ад яго сядзіць другі інвалід, бязногі, — заўсёды ў чорнай замурзанай фуфайцы, — сам чорны і пануры, глядзіць на ўсіх з-пад ілба неяк горка — відаць, жыць яму на самай справе не соладка, — і ў кепцы ў яго блішчаць усяго са тры манеты.

Не больш...

●

Сакратар партарганізацыі нашага пасляваеннага калгаса — прозвішча называць не буду — быў без адной нагі па самую пахвіну. Інвалід Айчыннай вайны. Хадзіў на мыліцах. Але быў вясёлы, бадзёры і рухавы. І вельмі часта ездзіў у Мінск.

Спакусіўся лёгкім заробкам і ён: прыязджаючы на Камароўку, садзіўся ля ўваходу на рынак на зямлю, выцягваў адну сваю нагу, клаў ля яе мыліцы і кепку...

Толькі частушак не пеў, не ўмеў.

Яго застукалі, доўга сарамацілі ў райкоме і далі вымову.

Лёгка адкруціўся на той час.

●

Я яшчэ быў студэнтам, але ўжо надрукаваў «Чачыка», і ў мяне грошы былі. Але я хадзіў толькі ў сталовую і толькі на фабрыку-кухню.

Сяджу раз за сталом, зрабіў заказ, чакаю афіцыянтку, — бачу шнырыць ля сталоў маленькае чорненькае цыганя — дзяўчынка. Падышла і да мяне з працягнутай рукой.

Я дастаў новенькі рубель і паклаў у ручку.

Цыганя як ветрам здзьмула...

Не паспеў я і пад'есці, як у сталовую на другі паверх да майго стала найшло цыганят, — цэлая чарада. Недзе больш за дзесятак...

Наперадзе стаяла знаёмае дзяўчо:

— І ім дай...

Чарада мне нечым не спадабалася і я ёй нічога не даў. Пашкадаваў.

А цяпер шкадую...

●

Было гэта недзе ўжо ў шасцідзесятых гадах. У калгасе. Вярнуўся з арміі трактарыст. Пагуляў дома з месяц — так было заведзена, — нідзе надта ля дому на работу не ўладзіўся — тады ўсе, хто вяртаўся з арміі, у вёсцы не хацелі аставацца — і пайшоў у канцылярыю да старшыні.

— Хачу зноў на трактар...

— З мілай душой, — адказвае старшыня, — але свабоднага трактара няма. Усе занятыя.

— А я на сваім...

— На якім гэта сваім?

— А на тым, на якім рабіў да арміі...

— ?! — старшыня здзівіўся, пасля ўсміхнуўся, не верачы.

— А ён на балоце. У кустах. Ідучы ў армію, я яго схаваў...

Паехалі на балота.

У кустах іржавеў трактар, прастаяўшы два гады.

У калгасе пра яго нават не ўспомнілі.

●

Вывучаючы крымінальную справу жыхара нашай вёскі, арыштаванага і расстралянага ў 1937-м годзе (рэабілітаванага ў 1956-м), я натыкаўся на такія факты, прыведзеныя ў пратаколах допыту, што вушы вялі...

Вось што — сярод іншага — інкрымінавалі тады чалавеку. Калгасніку.

«При отеле коров вредил. Весной с. г. (1937-га) во время отела коров, присутствуя на скотном дворе, под видом помощи корове растелиться, он, вместо того, чтобы помочь, всунул руки во влагалище, где намеренно свернул голову теленку, и корова не растелилась, пришлось ее прирезать. Это общеизвестный в колхозе факт...»

Аж моташна...

●

І яшчэ з адной крымінальнай справы 1937-га года.

Дзядзька пад гарачую руку ўзяў ды абазваў калгасную карову...

Дайшло, куды трэба...

— Калгасную карову? — абурыліся там.

І атрымаў за гэта дзядзька дзесяць гадоў. І ўсе адседзеў.

Што гэта? Урок джэнтльменства? Ці чаго-небудзь іншага?..

●

У парку не вельмі горача, прайшоў дождж, людзей мала, і стаіць на асфальце ля моста цераз раку латочніца з марожаным. Адна. Няма пакупнікоў, ды і марожанае ў яе аднаго толькі гатунку. Пламбір. За 7 р. 50 к.

— Купляць сабе ангіну за сем пяцьдзесят? — здзіўляюся я.

— Это не ангина. Это пломбир... — адказвае мне латочніца. Сур'ёзна. А самой гадоў васемнаццаць і — прыгожая...

●

Гуляў я тады са сваім маленькім сынам Сашам — яму ішоў чацвёрты год — па парку Горкага. Разам з намі на вяровачцы гуляў і Deutscher Schäferhund — нямецкая аўчарка з натуральным бежавым падпалам, з высокімі стаячымі вушамі, з доўгім хвастом, з разяўленым ротам, з якога высоўваўся доўгі, напалову чырвоны язык. Вушы ў аўчаркі чорныя, нос чорны, вочы чорныя — блішчаць... І стаяла наша нямецкая аўчарка на пластмасавай белай платформе з чорнымі ладнымі гумавымі калёсікамі. Коціцца ззаду лёгка, ціха — не чуваць.

У той дзень мы схадзілі ў планетарый — і аўчарка з намі. На вяровачцы. Пасля мы пайшлі па ўзбярэжжы Свіслачы да Доміка-музея І з'езда РСДРП.

З нямецкай аўчаркай на каламажцы ды ў музей? Я нават і падумаць не мог. І мы пакінулі нямецкую аўчарку на прыгожым пафарбаваным ганку.

У музеі мы доўга не былі: паказаў я сыну, дзе засядалі дэлегаты з'езда, ну і амаль усё...

На ганку ў парозе ля дзвярэй нашай нямецкай аўчаркі не было. Укралі.

Пайшлі мы з сынам дамоў, як мыла з'еўшы.

Больш у магазіне такіх аўчарак ужо не было.

І больш у Домік-музей я ніколі не хадзіў: не хацелася.

●

За час вучобы ва універсітэце я быў два разы на вайсковых зборах.

Самыя цяжкія былі першыя, калі мы хадзілі ў радавых.

Добра помню адзін эпізод з тых збораў і часта пра яго расказваю.

Было гэта самым летам. Сухім, гарачым. Жылі мы ў палатках. У нашым аддзяленні ў мяне былі самыя шырокія плечы і яны рэдка калі гулялі. Стэрэатрубу несці на НП — капітан Варанкоў загадвае мне; яшчэ што-небудзь — клічуць мяне...

Аднойчы вечарам, было пасля вячэры, — ціха так усюды, сонца вялікае і чырвонае на самым гарызонце; днём паліла, цяпер можна хоць дыхнуць і асвяжыцца, — прыходзіць за мной старшына роты старшына Сафронаў — белабрысы, з ладным загарэлым носам «сверхсрочник».

Мне трэба занесці процівагазы з капцёркі на склад.

Добра помню, што процівагазаў было пятнаццаць — для мяне гэта не так і многа. Панавешваў я іх на шыю, на плечы, на рукі і мы пайшлі: я з грузам сцежачкай наперадзе, старшына роты старшына Сафронаў — улегцы за мной.

Наш палатачны гарадок быў у рэдкім сасняку на пасецы. Прайшлі мы сасняк і ўпёрліся ў калючы дрот.

За ім ДОСы — дамы афіцэрскіх сем'яў, — яны далей, а бліжэй, ля самага калючага дроту — склады.

Пад калючым дротам ля самай зямлі — лаз, невялікі, як праціснуцца сагнутаму ў тры пагібелі чалавеку — відаць, салдаты зрабілі, каб лазіць у самаволку. Карысталіся лазам часта — аж сцежку да яго вытапталі...

Я адразу падняў вочы на ДОСы. Чыстыя белыя дамы ў чатыры паверхі, на чыстым двары ля першага дома на звычайнай табурэтцы сядзіць генерал, павярнуўшыся тварам амаль да нас. Я толькі згледзеў, што генерал лысы і ў руках у яго — кніга...

— Быстрее! — закрычаў ціхім спалоханым голасам старшына і паказаў мне рукой на лаз.

Я сагнуўся і нырнуў пад калючы дрот...

Праклятыя процівагазы... Адны пасыпаліся на зямлю з плячэй, другія зачапіліся за калючкі.

— Быстрее! — закрычаў старшына яшчэ зласней.

Мне адразу не спадабалася, што на мяне крычаць...

Я падымаюся з калень, разганяюся, «стараюся» з усёй сілы праскочыць у лаз і мёртва чапляюся процівагазамі за калючкі.

— Быстрее!.. — крык над самай галавой.

Я яшчэ больш «стараюся» і рвуся ў лаз: ну-ну... Пакрычы... І кожны раз бяру ўсё вышэй і ўжо не магу, каб і хацеў, выблытацца з калючага дроту.

— Быстрее!..

Старшына сіпіць і сінее.

Пасля ўжо ціха падыходзіць да мяне, бярэцца ў дзве рукі за калючы дрот — змікіціў, што я «стараюся», аж скура на мне гарыць, яму назло, што не ўступлю, а за дротам ля дома на табурэтцы генерал і невядома, чым усё можа кончыцца — і падымае калючы дрот угару, як толькі можа, робячы лаз свабаднейшым.

Нарэшце ён мне гаворыць нешта ціхае і спакойнае, і процівагазы разам са мной — на другім баку за калючым дротам...

Вось такое было маё першае ваеннае процістаянне...

Я — і старшына роты старшына Сафронаў.

Генерал за калючым дротам нават не падняў на нас галавы...

●

Адзін наш драматург пра другога (яшчэ ў тыя часы):

— Калі ён ідзе ў ЦК, дык у яго аж на твары напісана: ну купіце мяне... ну купіце... А я вам за гэта — любую п'есу...

●

У маім маленстве сонца, узыходзячы летам, свяціла кожную раніцу мне ў акно, у галовы, дзе стаяў ложак. На пабеленай шурпатай сцяне стаяла густая вішнёвая ядраная паласа, пасечаная на кавалкі ценем ад рамы.

Паласа залацілася і паўзла да акна...

З пасцелі падымала радасць!

І, заходзячы, сонца свяціла ў тое ж акно, толькі з другога боку, з-за суседскага хлева — свяціла на белую ад гліны печ рэдзенькай малінавай палоскай, нейкай ціхай і нерухомай, як хліпкае пражытае жыццё... Да яе боязна было дакрануцца.

Пра ранішнюю радасць забывалася.

Яе — як і не было.

З ПОШТЫ «ЛіМа»

МУЗЕЙ НАШАГА ДЗЯЦІНСТВА

Агульнавядома, якое значэнне ў выхаванні і навучанні дзіцяці маюць гульні і цацкі. Праз гульню дзеці найбольш трывала і хутка засвойваюць самыя розныя веды. І гэтую акалічнасць улічваюць у сваёй працы вопытныя педагогі. Цацкі і гульні — справа дзяржаўная. Зыходзячы з гэтага, Міністэрствам адукацыі створаны Беларускі цэнтр гульні і цацкі (БЦГЦ), вучэбна-метадычная ўстанова з эксперыментальнай вытворчасцю. Цэнтр аб'ядноўвае прадстаўнікоў вытворчасці, мастакоў, канструктараў, народных умельцаў, педагогаў і навукоўцаў.

Усё менш застаецца сапраўдных народных майстроў, якія вырабляюць традыцыйныя цацкі з саломкі, ільну, гліны і драўніны. Сакрэты гэтага майстэрства могуць быць назаўсёды страчаны, калі не заняцца справай адраджэння належным чынам. Увогуле праца над цацкай — справа не камерцыйная, вялікіх прыбыткаў не дае. Таму цацкі, зробленыя нашымі майстрамі, з-за іх высокага кошту не трапляюць да беларускіх дзетак. Вось тут і паўстае пытанне аб стварэнні Музея гульні пры памянёным цэнтры. Падобныя музеі у свеце ёсць: у Сергіевым Пасадзе (Расія), Тбілісі (Грузія), Кечкемеце (Венгрыя)...

На маю думку, нацыянальны музей мог бы мець некалькі аддзелаў.

У аддзел «Традыцыйныя народныя цацкі і вырабы сучасных майстроў, якія выкарыстоўваюць нацыянальныя традыцыі» ўвайшлі б археалагічныя знаходкі на Беларусі (фігуркі, розныя каменныя і металічныя бразготкі), каляндарна-абрадавая атрыбутыка, тэатральныя лялькі і маскі («Батлейка») і іншыя. У гэтым раздзеле маглі б экспанавацца цацкі рознай тэхналогіі выканання — гліняныя, драўляныя, лазовыя і саламяныя, з тканіны і паперы, а таксама іншых матэрыялаў. Нельга абмінуць прылады для рухомых гульняў.

Другі раздзел — «Беларускія народныя гульні».

Трэці — «Адлюстраванне гульняў і цацак у мастацтве і літаратуры».

Чацвёрты — «Сучасныя аўтарскія цацкі, гульні і дапаможнікі, і цацкі, вырабленыя прадпрыемствамі Беларусі» (сюжэтна-вобразныя, тэатральныя, святочна-карнавальныя, тэхнічныя); дыдактычныя, музычныя, цацкі-забаўкі, спартыўныя.

Пяты — «Тэхнічныя сродкі навучання» (зала з гульнёвымі апаратамі, камп'ютэрамі).

І апошні — «Замежныя цацкі і гульні».

Найлепшыя зборы традыцыйных цацак знаходзяцца ў Дзяржаўным музеі Рэспублікі Беларусь, Дзяржаўным мастацкім музеі, Музеі старажытнабеларускай культуры АН Беларусі, Музеі народнай творчасці Беларусі (Бабруйск), Музеі этнаграфіі (Магілёў), Гродзенскім гісторыка-археалагічным музеі. Асартыментныя залы сучасных цацак маюцца практычна на ўсіх прадпрыемствах, якія вырабляюць іх (фірма «Мір», Віцебская і Заслаўская картанажна-паліграфічныя фабрыкі і г. д.). Калекцыі розных цацак маюцца таксама на базах, кааператыўных і грамадскіх арганізацыях і ўстановах, школах, садках. Як усё гэтае багацце ці частку яго сабраць пад адным дахам?

Для абмеркавання гэтага пытання, думаю, варта сабрацца разам зацікаўленым асобам найперш з Міністэрстваў адукацыі і культуры, Таварыства народных майстроў, асноўных музеяў, ну і, безумоўна, буйнейшых прадпрыемстваў, якія вырабляюць цацкі. Да праблемы стварэння нацыянальнага музея гульні і цацкі з разуменнем і падтрымкай аднеслася Камісія па адукацыі, культуры і захаванні гістарычнай спадчыны Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь.

Алесь ЛОЗКА,
дырэктар Беларускага цэнтра гульні і цацкі.

АДРАДЖЭННЕ

Сільвестр КОСАЎ: ПОГЛЯД ЗБЛІЗКУ

У ВЫДАВЕЦТВЕ «Беларуская энцыклапедыя» рыхтуецца да друку шасцітомны біябібліяграфічны слоўнік «Беларускія пісьменнікі», які павінен найбольш поўна асвятліць інфармацыйныя звесткі пра не толькі ўласна беларускіх пісьменнікаў, але і тых, чые творчасць і лёс так ці інакш звязаны з Беларуссю. Сярод іх рэлігійны дзеяч XVII стагоддзя беларускі пісьменнік Сільвестр Косаў.

Біяграфічныя звесткі пра яго даволі скупыя. Вядома, што С. Косаў нарадзіўся на сумежжы XVI—XVII стагоддзяў у праваслаўнай шляхетнай сям'і. Набыўшы пачатковую адукацыю ў Вільні, ён навучаўся далей у Любліне ў езуіцкай калегіі і Замойсцкай акадэміі ў Польшчы. Вярнуўшыся ў Вільню, распачаў педагагічную дзейнасць. Выкладаў з 1628 года ў Львоўскай праваслаўнай брацкай школе, адкуль яго ўзяў у 1631 годзе тагачасны Кіеўскі мітрапаліт Пётр Магіла ў Кіеў. У Кіеве С. Косаў стаў прэфектам калегіі, дзе вёў курс рыторыкі. У 1634 годзе быў прызначаны электам (памочнікам) пры праваслаўным біскупе Іосіфе Бобрыкавічы, з-за хваробы якога фактычна выконваў яго абавязкі, і пасля смерці Бобрыкавіча ў наступным годзе заняў пасаду біскупа Беларускага (Мсціслаўская, Аршанская і Магілёўская біскупія). Пасля смерці Пятра Магілы ў 1647 годзе С. Косаў стаў праваслаўным Кіеўскім мітрапалітам. Памёр у 1657 годзе.

Пяру С. Косава належаць некалькі твораў на старапольскай і старабеларускай мовах, чатыры з якіх ён надрукаваў. Першы твор «Херувім...» («Cherubin przy akcie...»), напісаны па-польску, быў выданнем надмагільнага слова памяці нябожчыка Іосіфа Бобрыкавіча — папярэдніка Косава на біскупскай кафедры, пры яго пахаванні. «Экзегезіс...» («Exegesis...») з'явіўся ў абарону заснаваных Пятром Магілам школ, у адной з якіх працаваў С. Косаў, дзе выкладалі новыя дысцыпліны, што раней у праваслаўных вучэльнях не практыкаваліся. Аўтар выступіў супраць абвінавачанняў у «ерасі схізмацкай» да арыянства — аднаго з напрамкаў пратэстантызму як каталікоў і уніятаў, так і мала асвечанага праваслаўнага казацтва. Ён засяродзіў увагу на адрозненні праваслаўя і арыянства, а таксама паведаміў аб гістарычных падзеях, што адбываліся пры адкрыцці Кіеўскай калегіі.

У аснове «Дыдаскаліі» (назва кнігі паходзіць з старажытнагрэчаскай мовы — выкладанне, навучанне) С. Косаў паклаў асноўныя палажэнні хрысціянскага веравучэння аб сямі таемствах з пункту гледжання праваслаўнай царквы. Растлумачваючы хрысціянскія таемствы праваслаўнага веравызначэння, ён расказвае пра сэнс абрадавых дзеянняў, як паводзіць сябе духоўным і цывільным людзям паводле выпрацаваных тлумачэнняў гэтых таемстваў.

З літаратурнай спадчыны С. Косава вылучаецца твор «Патэрыкон» («Paterikon, albo zywoty ss. Oycow Pieczarskih...») — зборнік апавяданняў пра жыццё манахаў Кіева-Пячэрскага манастыра і іх галоўнай святыні — царквы Успення Багародзіцы, які склаўся ў дваццатыя гады XIII стагоддзя. С. Косаў пераклаў са старажытнаславянскай на старапольскую мову і першым надрукаваў самы каштоўны помнік агіяграфічнай літаратуры так званага перыяду Кіеўскай Русі, са сваімі заўвагамі, каментарыем, дапаўненнямі, дадаткамі, прадмовай і пасляслоўем. Друкуючы «Патэрыкон», ён змяніў цэласнасць ранейшых рукапісных рэдакцый «Кіева-Пячэрскага Пацярыка», увёў новую стылістычна-рытарычную форму, змяніўшы адпаведна патрэбам свайго часу ідэйны сэнс асобных жыццёпісанняў Кіева-Пячэрскіх святых.

Разам з тым, дагэтуль не высветлены дакладны час і месца нараджэння С. Косава. Ва ўсіх біябібліяграфічных слоўніках, энцыклапедычных даведніках, літаратуразнаўчых, гістарычных і багаслоўскіх працах і даследаваннях, якія закранаюць яго дзейнасць, прыводзяцца розныя звесткі пра яго радзіму.

У першых польскамоўных даследаваннях Ігнація Сцябельскага і Міхала Вішнеўскага па праблемах старажытнай літаратуры Вялікага княства Літоўскага паведамлялася, што пісьменнік нарадзіўся на Віцебшчыне (Сцябельскі І. Два вялікіх святла на гарызонце Полацкім. Вільня, 1783; 2-е выд. Львоў, 1866. С. XXXIV; Вішнеўскі М. Гісторыя польскай літаратуры. Варшава, 1851, т. VIII. с. 270). У пазнейшых дарэвалюцыйных працах па гісторыі ўсходнеславянскіх і польскай літаратур, гісторыі праваслаўнай царквы на тэрыторыі Беларусі і Украіны ўжо больш падрабязна даваліся звесткі, што радзіма С. Косава — Жыровічы (Жыровіцы) пад Віцебскам (Белявский Н. Р. Сильвестр Коссов — митрополит Киевский) (Литовские епархиальные ведомости. Вильно, 1872. 7. с. 245), адкуль і пайшло гэтае паведамленне ў многія даследаванні і даведнікі да сучаснасці (Українські письменники. Біо-бібліографічний словник. Київ, 1960. т. 1. с. 385; Ісіченко Ю. А. Киево-Печерський патерик в историко-літературному процесі кінця XVI — початку XVII ст. на Україні. Київ, 1990. с. 59).

Іншыя даследчыкі, удаючыся ў падрабязнасці біяграфіі С. Косава, жыццё якога праходзіла ў асноўным на Віцебшчыне, Магілёўшчыне, у Кіеве, «удакладнілі» месца яго нараджэння. Паколькі Жыровічаў пад Віцебскам не існавала, памылкова радзіму пісьменніка перамясцілі пад Слонім, дзе яны і знаходзяцца. (Лужны Р. Косаў Сільвестр) (Польскі слоўнік біяграфічны. Вроцлаў — Варшава — Кракаў, 1969. т. XIV (3, в. 62. с. 325). Версія нараджэння С. Косава ў Жыровічах (Слонімскіх) была абгрунтавана тым, што гэтае месца — духоўны цэнтр Беларусі — магло паўплываць на выбар жыццёвага лёсу юнака, і сам Сільвестр з цягам часу стаў духоўнай асобай. Пра гэтае ж месца гаворыцца ў апошніх беларускіх і крыніцах і даследаваннях (Коршунаў А. Ф. Косаў Сільвестр) (Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі. Мінск, 1986. т. 3. с. 111; Голенченко Г. Я. Идейные и культурные связи восточнославянских народов в XV — середине XVII в. Минск, 1989. с. 134). Тым больш, што не так далёка ад Жыровічаў ёсць мястэчка Косава, якое можна атаясаміць з прозвішчам пісьменніка, бо, паводле еўрапейскай традыцыі, ад назвы мясцовасці часта паходзіла і прозвішча роду.

Жыровічаў на Віцебшчыне сапраўды ніколі не было, але ж недалёка ад Віцебска, у сучасным Шумілінскім раёне існуе хутар з падобнай назвай — Жаробычы (Слоўнік назваў населеных пунктаў Віцебскай вобласці. Мінск, 1977. с. 140). Розніца ў назве з Жыровічамі ў дзвюх-трох літарах пры розным напісанні на польскай, беларускай і расійскай мовах. У польскім «Слоўніку геаграфічным» пры аглядзе Віцебскіх зямель пра гэтыя Жаробычы (Żerobycze, Żerebycze) акрамя месца размяшчэння — у 48-мі вёрстах ад Віцебска, межах вёскі, паведамлення аб знаходжанні ў ёй будынка праваслаўнай царквы св. Іллі, сказана яшчэ аб тым, што гэтае месца было ўласнасцю Косавых (Геаграфічны слоўнік польскіх зямель, выданы пад рэд. Браніслава Хлябоўскага. Варшава, 1895. т. XIV. с. 768).

І ўжо больш дакладныя звесткі, якія пацвярджаюць гэтую сапраўдную радзіму пісьменніка, змяшчаюцца ў «Гісторыка-юрыдычных матэрыялах Віцебскай і Магілёўскай губерніі». У актах, выбраных з кніг Віцебскага магістрата, згадваецца пра адзін дакумент, што на той час знаходзіўся ў Полацкай Духоўнай кансісторыі. У ім ішла гаворка пра судовую справу уніяцкага Полацкага архібіскупа Антонія Сялявы супраць праваслаўнага Магілёўскага біскупа Сільвестра Косава і яго брата Юрыя Косава. І для пакрыцця выдаткаў «прыцягваліся да адказнасці іх (Косавых) вотчынныя маёнткі Жаробычы, Будавесць і інш., а таксама зямельны ўчастак Даўгалінскі ў Рускім пасадзе» (Историко-юридические материалы, извлеченные из актовых книг губерний Витебской и Могилевской. Витебск, 1989. Вып. 19. с. 67—68). Гэтая маёмасць, сказана там, братам Косавым перайшла ад іх бацькі Адама Грыгор'евіча.

Іншыя дакументы, змешчаныя ў «Гісторыка-юрыдычных матэрыялах», пацвярджаюць уласнасць Косавых на гэтую маёмасць — Жаробычы, Будавесць, а таксама на навакольныя вёскі Непароты, Голедзь і інш. (Там жа. Вып. 21. с. 497—500; Вып. 22. с. 443; Вып. 26. с. 97). Даты ў гэтых дакументах канца XVI — сярэдзіны XVII ст. якраз супадаюць з часам жыцця пісьменніка.

Такім чынам, вёска Жаробычы Шумілінскага раёна Віцебскай вобласці можа лічыцца дакладным месцам нараджэння беларускага пісьменніка XVII ст. Сільвестра Косава.

Ігар ВОЙНІЧ,
аспірант кафедры беларускай літаратуры філфака Белдзяржуніверсітэта.

Марцін КОЎЗІК

ДОЛЯ ПРАЎДЫ

Гэта пра цябе, мая дзяржава, кажуць: між Масквою і Варшавай. Крыўдна, але так яно было, наша шчасце міма нас плыло. Колькі Беларусь свайго пасеяла між Літвою, Польшчаю, Расеяю, а слыла ўскраінаю, сходнямі, крэсамі — усходнімі, заходнімі. Нічыё цяпер мы перадполле, дай, Гасподзь, уласную нам долю!

●

Гістарычная памяць пагасла, змяніліся людзі і норавы, не злічыць на Беларусі калгасаў імя Аляксандра Суворава. Колькі ж спатрэбіцца часу — беларускага, не маскоўскага — наб з'явіліся калгасы імя Кастуся Каліноўскага? Можа, з бегам часу? І зусім ужо не калгасы?

●

Распачаў Маякоўскі, а тады і іншыя сталі ў патрыятычным парыве шукаць рыфмы на «Сталін». Паступова праслаўляць рабога зрабілася абавязковым. Ад кожнага паэта-грамадзяніна патрабавалі аддаваць даніну. Во была жудасная пара, ніякага прагалу, Сталін не паміраў, а рыфм ужо не хапала.

●

Мы паедзем, дарагая, павышаць культуру, ну а бульбу хай капае з Мінска прафесура.

●

Скуль тыя выкрыкі істэрычныя, усплёскі бадзёрасці ненатуральныя? З веры, што з'езды ў нас гістарычныя, а Генеральныя — геніяльныя.

●

Нейкая латвійская фірма распаўсюджвае латарэйныя білеты «60 тысяч за 25 рублёў». Яно б нічога, калі ёсць ахвотнікі купляць, бо дзе шалі, там і шэльмы, а дзе шэльмы, там і абэлтухі. Але ж латарэя носіць назву «Чарнобыль», фірме яна прынесла мільённыя прыбыткі, а ахвяры Чарнобыля не атрымалі нічога. Чужая бяда — не гора, ды ці адны рыжсція шэльмы грэюць рукі ля атамнага вогнішча?

●

У гігантаў трэнер нарлік? Ні ў якім разе! Ён — нармальны чалавек, яны даўгавязыя.

●

Па тэлебачанні паказвалі, як кандыдат тэхнічных навук выклікае дух Скарыны. «Спытайце, — папрасіў каментатар, — ці падабаюцца яму перадачы Беларускага тэлебачання». «Очень», — адказаў Скарына.

●

Вокны Фонду культуры зеўраць, як амбразуры. З даўніх яшчэ пор руіны страляюць ва ўпор. Метка стралок цэліць, ды не прабіць цытадэлі. Мала з пальбы толку, плача дзесь перапёлка.

●

Як лічыць яго — адзінкай ці нулём: скончыў школу для крэцінаў з медалём.

ЛіМ

Заснавальнікі:
САЮЗ ПІСЬМЕННІКАЎ БЕЛАРУСІ І МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

Выходзіць раз на тыдзень па пятніцах
Друкарня «Беларускі Дом друку».

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарава, 19.

Тэлефоны: прыёмная рэдакцыі — 33-24-61; намеснік галоўнага рэдактара — 33-25-25; адказны сакратар — 33-19-85; аддзел публіцыстыкі: Міхась ЗАМСКІ — 33-19-65; аддзел пісьмаў і грамадскай думкі: Людміла КРУШЫНСКАЯ, Марыя ГІЛЕВІЧ — 33-19-85; аддзел літаратурнага жыцця: Алесь МАРЦІНОВІЧ — 33-24-62; аддзел крытыкі і бібліяграфіі: Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ — 33-22-04; аддзел літаратуры: Юрась СВІРКА — 33-22-04; аддзел музыкі: Святлана БЕРАСЦЕНЬ — 33-21-53; аддзел тэатра, кіно і тэлебачання: Жана ЛАШКЕВІЧ — 33-21-53; аддзел выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў: Пётра ВАСІЛЕЎСКІ — 33-24-62; аддзел навін: Віталь ТАРАС — 33-19-65, Юрась ЗАЛОСКА — 33-22-04; аддзел мастацкага афармлення: Уладзімір ТАБУШАЎ — 33-44-04; фотакарэспандэнт Уладзімір ПАНАДА — 33-24-62; бухгалтэрыя — 26-86-40.

Пры перадруку просьба спасылацца на «ЛіМ». Рукапісы рэдакцыя не вяртае і не рэцэнзуе. Пазіцыя рэдакцыі можа не супадаць з думкамі і меркаваннямі аўтараў публікацый.

Нумар падпісаны ў друк 27.08.92 у 18.10

Галоўны рэдактар Мікола ГІЛЬ.

Рэдакцыйная калегія:

Заір АЗГУР, Алесь АСІПЕНКА, Анатоль БУТЭВІЧ, Анатоль ВЯРЦІНСКІ, Андрэй ГАНЧАРОЎ (нам. галоўнага рэдактара), Уладзімір ГНІЛАМЁДАЎ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЕЎСКІ, Алесь ЖУК, Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ, Ігар ЛУЧАНОК, Уладзімір НЯКЛЯЕЎ, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Рычард СМОЛЬСКІ, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Віктар ТУРАЎ.

Адказны сакратар Барыс ПЯТРОВІЧ.

Індэкс 63856
Тыраж 18068

П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12